

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜ GELİŞTİRME ARACI OLARAK
MEDYA OKURYAZARLIĞI: TÜRKİYE UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hüseyin Tuğrul OKTAY**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şenol DURGUN**

Ankara-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜ GELİŞTİRME ARACI OLARAK
MEDYA OKURYAZARLIĞI: TÜRKİYE UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

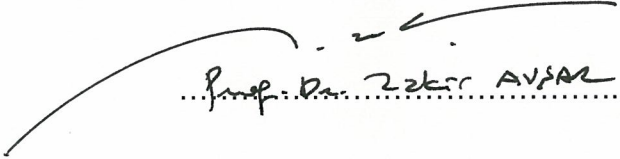
**Hazırlayan
Hüseyin Tuğrul OKTAY**

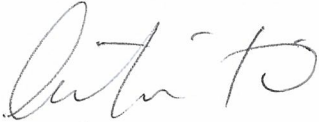
**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şenol DURGUN**

Ankara-2013

ONAY

Hüseyin Tuğrul OKTAY tarafından hazırlanan “Demokrasi Kültürünü Geliştirme Aracı Olarak Medya Okuryazarlığı: Türkiye Uygulaması” başlıklı bu çalışma, 17.04.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zekir AVŞAR (Başkan)

Doç. Dr. Serol DURBUN (Danışman)

Serhat ERDEM

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ, DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ VE MEDYA

1.1. ESKİ YUNAN'DAN İTİBAREN DEMOKRASİ KAVRAMI.....	6
1.1.1. Eski Yunan'da Demokrasi.....	6
1.1.2. Aydınlanma Dönemi ve Demokrasi.....	7
1.2. DEMOKRASİ ANLAYIŞININ GELİŞİMİ VE MODERN DEMOKRASİ.....	10
1.2.1. Modern Demokrasinin Oluşumu.....	11
1.2.2. Modern Demokrasinin Özellikleri.....	15
1.3. DEMOKRASİ KAVRAMININ GÜNÜMÜZDEKİ ANLAMI.....	18
1.4. DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ ve AKTİF YURTTAŞLIK.....	20
1.5. DEMOKRASİ ve MEDYA.....	34
1.5.1. Demokraside Medya Düzenlemeleri.....	37
1.5.1.1. Liberal Medya Yaklaşımı.....	38
1.5.1.2. Toplumsal Sorumluluk Kuramı.....	41
1.5.1.3. Demokratik Katılımcı Medya Yaklaşımı.....	45
1.5.2. Demokrasi ve Medya İlişkisine Dair Değerlendirmeler.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

MEDYA OKURYAZARLIĞI, UNESCO VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MEDYA OKURYAZARLIĞI ANLAYIŞI

2.1. MEDYA OKURYAZARLIĞI TANIMI VE ÖZELLİKLERİ.....	54
2.1.1. Okuryazarlıktan Medya Okuryazarlığına.....	54
2.1.2. Medya Okuryazarlığı ve Medya Mesajlarını Değerlendirme.....	57
2.1.3. Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme.....	60
2.1.4. Medya Okuryazarlığı ve Önyargılar.....	64
2.1.5. Medya Okuryazarlığı ve Aktif Vatandaşlık.....	69

2.2. UNESCO VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MEDYA OKURYAZARLIĞI

ÇALIŞMALARI	73
2.2.1. UNESCO'nun Medya Okuryazarlığı Çalışmaları.....	74
2.2.2. Avrupa Birliği'nin Medya Okuryazarlığı Çalışmaları	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN GELİŞİMİ VE MEDYA OKURYAZARLIĞI UYGULAMASI

3.1. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ	85
3.2. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE MEDYA İLİŞKİSİ	96
3.3. TÜRKİYE'DE MEDYA OKURYAZARLIĞI UYGULAMASI.....	105
3.3.1. I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı	105
3.3.2. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Paneli.....	106
3.3.3. Medya Okuryazarlığı Dersi	106
3.3.4. Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu.....	108
3.3.5. İnternet Okuryazarlığı El Kitabı ve Katılımcı E-Vatandaşlık	112
3.3.6. Medya Okuryazarlığı Çalıştayı	115
3.3.7. Medya Okuryazarlığına Yönelik Yapılan Diğer Çalışmalar	118
3.3.7.1. Koruyucu Sembol Sistemi.....	119
3.3.7.2. Medya Okuryazarlığı Resmi İnternet Sitesi.....	120
3.3.7.3. RTÜK Çocuk Resmi İnternet Sitesi.....	120
3.3.7.4. İyi Uykular Çocuklar Projesi.....	121
3.3.7.5. İzleyici Temsilciliği Uygulaması	121
3.3.7.6. Yayıncılık Etik İlkeleri.....	122
3.3.8. Ülkemizde Konuya İlişkin Yapılan Akademik Çalışmalar ve Araştırmalar.....	123
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	141
ÖZET	155
ABSTRACT	157

SİMGELER VE KISALTMALAR

A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
aga	: adı geçen araştırma
age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
agt	: adı geçen tez
aş	: anonim şirketi
CLEMI	: Bilgi Araçları Eğitimi İrtibat Merkezi
CMN	: Topluluk Medya Bilgisayar Ağı
çev	: çeviren
der	: derleyen
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OFCOM	: İletişim Ofisi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s	: sayfa
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vb	: ve benzeri

GİRİŞ

“Doğrusu demokratik bir toplumda herhangi bir kişi

ticari medya tarafından yönlendiriliyorsa,

bu kişi nasıl tüm yönleriyle

etkin bir vatandaş olabilir?”

(UNESCO, 1990)

Demokrasi halk iktidarı anlamına geldiğinden, demokratik bir sistemde kamuyu ilgilendiren bütün olayların açık bir şekilde cereyan etmesi ve kamuyla ilgili kararların kamuoyunda açıkça tartışılması gerekmektedir. Halkın etkin bir şekilde yönetime katılması, alınan veya alınacak olan kararlarda söz sahibi olması gibi temel ilkelerin uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bunun için de her türlü işlem ve eylemin halkın gözü önünde gerçekleştirilmesi, alınan veya alınacak olan kararlara katılımın sağlanması da demokrasinin bir gereğidir. Böylece karar alma sürecine doğrudan katılımı söz konusu olamayan kamunun yokluğu kısmen telafi edilerek, dolaylı yoldan ilgi ve katılım sağlanmaya çalışılacaktır.

Medya sosyal hayatın en önemli aktörlerinden biridir ve modern dünyada pek çok insan sosyal yaşama medya aracılığıyla katılmaktadır. Gazeteler, dergiler, televizyon, radyo, sinema filmleri, bilgisayar oyunları, internet gibi yayın araçlarından oluşan medya, insanoğlunun hayatına örgün eğitim sürecine başlamadan önce girmektedir. Birçok insan yakın çevresi dışındaki dünyayı, o dünyanın kavramlarını, varlıklarını, olanaklarını, değerlerini medyadan, neredeyse ailesini bile önceleyecek şekilde öğrenmektedir. Özellikle son yıllardaki hızlı teknolojik gelişmelerle sosyal yaşama katılımın sağlandığı başat mecraların başında da yine medya

gelmektedir. Tek yönlü iletişim ağırlıklı olan kitle iletişim araçlarının yerini artık sosyal medya olarak nitelenen ve çok yönlü iletişime izin veren yeni medya araçları almaya başlamıştır. İşte bu özelliklerinden dolayı iletişim araçları daha demokratik bir toplum yapısının oluşumunda ve demokrasinin kurumsallaşmasında etkin bir rol oynama kapasitesine sahiptir.

Medyanın toplumsal nitelikli görevlerinin yanısıra özellikle siyasal kimliğinden kaynaklanan ve demokratik düzenin işleyişine katkıda bulunması beklenen işlevleri vardır. Habercilik görevini yerine getirmek, sorunların özgür ve tarafsızca tartışılabileceği bir platform oluşturmak, toplumun farklı kesimlerinin görüşlerini aktarmalarına olanak sağlamak, yönetenlerin kamuoyu adına denetlenmesi, bireylerin siyasal sürece katılımcı olmalarını sağlamak, bunlardan bazılarıdır. Günümüz toplumlarında bireylerin doğru ve sağlıklı tepkiler verebilmesi için doğru bilgilendirilmeleri şarttır. Medyanın bireyler için önemli haber ve bilgi kaynağı olması, sosyalleşme süreci ve eğitimlerine olumlu katkılar sağlaması, seçilmişleri ve diğer toplumsal kurumları halk adına denetlemesi nedeniyle medya günümüzün karmaşık toplumsal yaşantısında bireylerin siyasal yaşama katılmasında büyük öneme sahiptir. Diğer yandan kamuoyunun sağlıklı bir şekilde oluşabilmesi, medyanın olay ve olguları doğru, tam ve tarafsız bir şekilde sunmasıyla mümkün olabilmektedir.

Medya ile ilgili demokratik beklentilere, medyanın demokratik rollerini belirleyen kuramların varlığına rağmen bugün medya demokratik görevlerini tam olarak yerine getirememektedir. Medyanın öncelikle kendi içinde demokratikleşmesi gerektiği yönündeki tartışmalar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Tartışmaların özünü, medya mülkiyetindeki yoğunlaşmaların engellenmesi, tekellere izin verilmemesi gibi olguların dışında, medyanın toplumun bütününe hangi ölçüde temsil edip, ne kadar doğru biçimde yansıttığı, medyada kararların nasıl alındığı, bu kararlara katılım yöntemleri, medya organlarında temsil edilme, önyargılara dayalı yayın politikalarında takınılacak tutumlar gibi başlıklar oluşturmaktadır.

İdeal demokratik bir medya yapısının bulunmadığı yapılan bir çok çalışmada gösterilmiştir. Medyanın hem kendi iç demokrasisini sağlamada hem de ülkedeki siyasi ortam ile problemlili bir ilişkisi olduğu gözlenmektedir. Bu durum da demokrasiye katkı sağlaması beklenen medyanın tam tersine demokrasi aleyhine ve belli çıkar çevrelerine hizmet ettiği eleştirilerini beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, problemlili olduğunu varsaydığımız medya-demokrasi ilişkisinden yola çıkarak “medya okuryazarlığı” nın bu problemlili ilişkiyi düzeltme imkan ve yeterlilikleri sorgulanmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda dünyada ve Türkiye’de yapılan çalışmalar değerlendirilecektir.

Günümüzde küçük yaşlardan itibaren karşılıklı etkileşime girilen medya karşısında bireyler çoğu zaman edilgen durumdadır. Medya karşısında çoğu zaman alıcı durumda olan bireyin neyle karşı karşıya olduğunu bilmesi ve buna göre davranması ve daha katılımcı bir medya çağında kendini ifade etmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Medya okuryazarı olmak demek, seyrettiği, okuduğu ve duydukları hakkında doğru sorular sormayı öğrenmek demektir. Küresel medya kültüründe insanlar demokrasiyi benimsemiş olabilmek için iki temel yeteneğe, eleştirel düşünme ve kendini ifade etme yeteneklerine sahip olmalıdırlar. Medyaokuryazarlığı bu iki temel beceriyi öğreterek geleceğin vatandaşlarını siyasal sınıflandırma yapabilen, toplumsal tartışmaları anlayan ve bunlara katılabilen ve sadece seçim sürecinde değil demokratik hayatın tüm aşamalarında karar verebilen hale getirecek bir projeksiyona sahiptir. Bu çalışmada da medya okuryazarlığının bu potansiyelinin ülkemizde ne kadar kullanıldığı konusu değerlendirilecektir.

Her ne kadar dünyadaki en yaygın yönetim biçimi demokrasi olsa da uygulamalara bakıldığı zaman birbirinden oldukça farklı demokratik devletler olduğu görülmektedir. Her ülke kendi kültürel ortamına göre bir demokrasi anlayışı geliştirebilmekte ve bu da farklı farklı demokrasilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu farklı kültürel ortamlar da dünya üzerinde benzer başlıklar altında ele alınan konuların farklı ülkelerde farklı biçimlerde

yorumlanmasına ve uygulanmasına yol açmaktadır. Ülkedeki hakim demokrasi kültürü bir çok konudaki yaklaşım biçimini de belirlemektedir.

Çalışma, UNESCO, Avrupa Birliği ve Türkiye'deki medya okuryazarlığına ilişkin literatür ve uygulamalar ile sınırlıdır.

Birinci bölümde demokrasinin dünyadaki gelişimine ve günümüzdeki anlamına, demokratik bir ortamdan beklentilere değinilerek demokratik bir ortamda bulunması gereken şartlar ele alınmıştır. Herhangi bir ülkede demokrasinin kalıcı olabilmesi için demokratik kültürün gerekli olduğu, ithal demokrasilerin bir yerde kesilmeye mahkum olduğundan hareketle demokrasi kültürü ve katılımcı vatandaşlık anlayışına değinilmiştir. Birinci bölümün son kısmında demokrasi için olmazsa olmaz olan medya ve demokraside medya düzenlemelerine ilişkin kuramlar değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde medya okuryazarlığının tanım ve özelliklerine yer verilerek medya mesajlarının nasıl değerlendirilmesi gerektiğine bakılmıştır. Medya okuryazarlığı genel olarak medya erişimi, medya ve medya içeriklerine farklı bakış açılarını eleştirel değerlendirme ve çeşitli içeriklerde iletişim yaratma yetenekleri olarak tanımlanmaktadır. Medya okuryazarlığının amacı günlük yaşantımızda farklı şekillerde karşılaştığımız medya mesajlarına karşı farkındalığı arttırmak ve medyanın inançlarını ve algılarını, popüler kültürü şekillendirmesini ve kişisel seçimleri üzerindeki etkisini nasıl süzgeçten geçirdiğini fark etmelerine yardımcı olmaktır. Onları bilginin üreticisi ve sağlıklı tüketicisi yapmak için eleştirel düşünme ve yaratıcı problem çözme becerileri ile donatmalıdır. Bu anlamda medya okuryazarlığı eğitimi, dünyadaki her ülkede ifade özgürlüğü ve bilgi edinme hakkı açısından, her vatandaşın sahip olduğu temel haklarının bir parçasıdır ve demokrasiyi kurmak ve desteklemek için çok gereklidir. Bu bölümde özellikle medya okuryazarlığının eleştirel düşünme, medyadaki önyargılar ve aktif vatandaşlık ile ilgili yaklaşımlarına ve dünyadaki uygulama örneklerine yer verilerek medya okuryazarlığının demokratik kültürün oluşumuna verebileceği katkılar değerlendirilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde öncelikle Türkiye'deki demokratik ortama, demokratik kültüre ve demokrasi-medya ilişkisine değinilmiştir. Daha sonra ülkemizdeki medya okuryazarlığı uygulamasına değinilerek özellikle uygulamaya yönelik akademik çalışmalar ve kamuoyu araştırmaları değeriendirilmiştir. Değeriendirme kısmında özellikle ülkedeki demokrasinin gelişim süreci, demokrasi kültürü ile medya okuryazarlığının gelişimi arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ, DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ VE MEDYA

1.1. ESKİ YUNAN'DAN İTİBAREN DEMOKRASİ KAVRAMI

Demokrasi, günümüzde üzerinde en çok durulan ve tartışılan kavramların başında gelmektedir. Hükümetler üstü bir özellikte olan demokrasi kavramı için genel geçer bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Demokrasi Yunan kökenli bir kelime olup, halkın iktidarı anlamına gelmekte ise de günümüzde yönetim biçimi olarak tanımlanmanın çok daha ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır.

1.1.1. Eski Yunan'da Demokrasi

Demokrasi kavramına ilk kez eski Yunan'da rastlanılmaktadır. Antik Yunan'da siteler toplumsal ve siyasal örgütlenmenin egemen biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Demokrasi, bir site devleti olan Atina'nın siyasal düzeni ya da rejimi olarak ortaya çıkmıştır. Atina'da halk yönetiminin en büyük göstergesi sitelerin yurttaşların katıldığı meclis eli ile yönetilmesidir.¹ Yunan siyasal düşünceleri incelendiğinde demokrasiye yatkın ilk düşünce M.Ö. 700'lerde Hesiodos'la görülür. Ardından Solon, keyfi olmayan ve tüm vatandaşların temyiz gücüne sahip olması gerektiği yönetim tarzını savunmuştur. Perikles ise Atina demokrasisini hem yüceltmiş hem de savunmuştur.² Atina Sitesi'nde, M.Ö. 5. yüzyılda uygulanan demokrasi, büyük bir köle yığını üzerine kurulmuştur ve en önemli özelliği vatandaşlar için demokrasinin olmasıdır. Yani özgürlük ve eşitlik, yalnız vatandaşlar

¹ Gencay Saylan, **Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi**, Ankara, Todaie Yayıncılık Bürosu, 1998, s. 14.

² Reyhan Yurtseven, **“Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Demokratik Tutumları”** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s.5.

içindir ve köleler efendilerine bağlıdır. Uygulanan demokrasi bu yönüyle liberal demokrasi değil, mutlak demokrasidir.³

Eski Yunan düşüncesinin en önemli isimlerinden biri olan Platon, Devlet adlı eserinde beş türlü devlet olduğunu söyler.⁴ Bunlar; aristokrasi, timokrasi (tirani), oligarşi, demokrasi ve zorbalıktır. Platon en çok aristokrasiye yakınlık duyarak, bunun iyi bir yönetim olduğunu ifade etmiştir. İlk bakıldığında demokrasinin en güzel düzen olduğunu söyleyen Platon, gerçekte demokrasinin içinde tüm düzenleri barındıran bir düzen panayırı olduğunu söyler. Bunu açıklamak için de örnekler verir; demokraside kimsenin iş başına geçmek için zorlanmayacağını başkaları savaşa giderken istemeyenlerin gitmeyeceğini başkaları barışı korurken başka bir kişinin bozmak isteyebileceği gibi. Bu düzende devlet hoşgörülü ve cömerttir. Ayrıca devlet adamının nasıl yetişip bilgileneceği düşünülmez. Halkın dostu olmakla tüm şereflerin kazanılacağı düşünülür. Özgürlük demokrasiler için en güzel şeydir ve hür doğan insanın ancak hür olan devlette yaşayacağı dile getirilir. Sınırsız ve başka değerleri küçülten hürriyet isteği ise demokrasinin zorbalığa dönüşmesine neden olur. Tıpkı oligarşiyi kuran ve yıkan doymak bilmeyen ve zenginlikten başka şeye değer vermeyen tutkular olduğu gibi.

1.1.2. Aydınlanma Dönemi ve Demokrasi

17. ve 18. yüzyıllar monarşik, aristokratik, oligarşik rejimlerin eleştirildiği; soyluluğun, zenginliğin, gücün yönetme hakkı vermediği görüşünün olgunlaştığı dönemdir. Yönetme yetkisinin kaynağını Tanrıya, katılıma ya da kuvvete dayandıran görüşlerin meşru kabul edilmemesiyle, demokrasi düşüncesi ön plana çıkmıştır. Böylece, hiç kimsenin kendi kendini egemen ilan edemeyeceği, kayıtsız şartsız bir iktidar iddiasında

³ Murat Sarıca, **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1996, s. 10.

⁴ Fatma Paksüt, **Platon ve Platon Sonrası**, Ankara, Ayyıldız Matbaası A.Ş. , 1980, s. 224-233.

bulunamayacağı, yönetme yetkisinin kaynağının yalnızca halka dayandırılarak meşrulaştırılabileceği anlayışı yerleşmiştir.⁵

17. ve 18. yüzyıllarda aydınlanma düşünürlerinden Locke, Montesquieu ve Rousseau demokrasinin gelişimine katkıda bulunarak yeni düşünce ufukları açmışlardır.

John Locke, eşitlik kavramı üzerinde durmuş ve bunu geliştirerek liberalizmin başlangıç noktası yapmıştır.⁶ Locke, insanın yasama ve mülkiyet hakkıyla doğduğunu ileri sürmüştü ve bu doğrultuda toplum sözleşmesi ve doğal haklar öğretisini geliştirmiştir. Ona göre siyasal yönetim, insanın kendi emeğiyle kazandığı mülkiyetini korumalıdır.⁷

Montesquieu 'Kanunların Ruhu' adlı eserinde İngiliz usulü bir meşrutî monarşi taraftarı söylemlerde bulunmuştur. Montesquieu ayrıca yine İngiltere'den ilhamla kuvvetler ayrılığı prensibini öne sürerek var olan mevcut yapının değişmesi gerektiğini savunmuştur.⁸

Montesquieu, başlıca üç yönetim biçiminden bahsederek bunlara açıklama getirir.⁹ Cumhuriyeti; demokrasi–aristokrasi karışımı bir yönetim olarak tanımlarken, monarşiyi mutlak monarşiden farklı olarak ele alır. Bir çeşit meşrutî monarşi (anayasal monarşi, parlamenter monarşi) olan bu yönetimde kral ve halkın arasındaki aracı kurumlardan söz eder; aristokratlar ve komünler gibi. Ona göre despotluk da mutlak monarşidir ve kral ile halk arasında aracı kurumların bulunmadığı, yasalara bağlı olmayan kral yönetimidir.

Montesquieu, yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki kuvvetler ayrılığını vurgulamıştır. Bu güçlerin tek bir kişinin veya kurumun elinde

⁵ Oktay Uygun, **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2003, s.163

⁶ Larry Arnhart, **Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. A. Kemal Bayram, İstanbul, Adres Yayınları, 2004, s. 233

⁷ Arnhart, **a.g.e.**, s. 240-243

⁸ İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk – Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789 – 1802)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.81-82.

⁹ Alaeddin Şenel, Ankara, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s. 354.

olmasının özgürlüğü engellemeyerek despotizme yöneleceği görüşündedir. Bu kuvvetler ayrımı doktrininin amacı kralın gücüne karşı yönetimde halk unsurunu sağlamlaştırmaktır.¹⁰

J. J. Rousseau, bireyin özerkliğiyle özgürlüğünün yakın ilişkisine temas ederek bireyin özerkliğinin sürebilmesinin, kendi yaptığı kanunlara uymasıyla sağlanacağını, yani genel iradenin temsilinin mümkün olmayacağını vurgulamaktadır. Temsili demokrasinin bireyi ve özgürlüklerini yok ettiğini düşünür. Rousseau, bu doğrultuda halk egemenliği kuramının bir sonucu olarak doğrudan demokrasiyi savunur. Buna göre, yasama gücü halkın elindedir. Kanunlar kanun koyucular tarafından hazırlansa da görüşülmesi ve onaylanması halk meclislerinin görevi olup son karar halkındır.¹¹

Antik Yunan ve Roma dönemindeki demokrasiler günümüz sistemine metodolojik olarak ilham kaynağı olsa da asıl oluşum Avrupa'daki feodal dönem ve sonrasındaki gelişmelerin ürünüdür. Bu dönemi incelediğimizde monarşi ile yönetilen devletlerde, yönetici kesimin dışında kalan, kan ve soy esasına dayanan asil sınıfı teşkil eden aristokratlar ve üçüncü olarak ise devleti sınırlandırmaya varan yaptırımlara sahip olan Kilise faktörünün başrolde olduklarını görmekteyiz. Halkın bu sınıfın dışında tutulması ve sürekli olarak çeşitli haksızlıklara maruz kalması toplumsal patlamalara zemin hazırlayan faktörler olmuştur.¹²

Demokrasinin tekrar tarih sahnesine çıkması, büyük ölçüde Avrupa ülkelerinde toplumsal sınıflar arasındaki güç mücadelesinin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Özellikle coğrafi keşiflerden sonra "burjuvazi"nin ekonomik gücü elinde bulunduran, ama siyasal güçten yoksun bir sınıf olarak ortaya çıkışı, yeni iktidar mücadelelerinin de habercisi olmuştur. Başlangıçta pazar

¹⁰ William Ebenstein, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, çev. İsmet Özel, İstanbul, Şule Yayınları, 1996, s. 195.

¹¹ Sarıca, **a.g.e.**, s. 89-90.

¹² Aytekin Yılmaz, **Modern Demokrasi, Gelişimi ve Sorunları**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 105-106.

güvenliğini sağlama amacıyla feodal beyler ve kiliseye karşı mutlak monarşileri destekleyen, böylece, hem feodalitenin çökmesine hem de kilisenin siyaset üzerindeki etkisinin ortadan kalkmasına dolaylı olarak hizmet eden burjuvazi, bir süre sonra siyasal iktidar üzerinde söz sahibi olmak, hatta iktidarı tamamen ele geçirmek istemiştir. Bu konuda ilk adımlar İngiltere’de atılır. İngiltere’de 1295 yılında kurulan Parlamento ile krallar arasındaki güç mücadelesi, parlamentonun yasama yetkisini eline alması ile sonuçlanmış, dolayısıyla mutlak monarşinin “meşrutî monarşi”ye dönüşmesini sağlamıştır. Böylelikle yasama yetkisi, henüz kısmen de olsa, halkın eline geçmiş olmaktadır. Ancak demokrasinin bu şekli, Eski Yunan’da sahip olduğu görünümünden hayli farklılık göstermektedir. Zira artık, halk adına irade beyanında bulunacak “temsilcilerin” varlığı söz konusudur ve “doğrudan demokrasi” yalnızca tarihsel bir gerçek olarak görülmektedir. Burada asıl önemli olan, halkın temsilcilerinden oluşan parlamentonun yasama yetkisini eline alması ve kendi üzerinde bir otorite merkezi tanımayarak demokratik yönetimin temellerini atmasıdır.¹³

1.2. DEMOKRASİ ANLAYIŞININ GELİŞİMİ VE MODERN DEMOKRASİ

M.Ö.4. yüzyılın sonuna doğru, eski Yunan sitelerinin Makedon egemenliği altına girmesi ile demokrasi, bir yönetim biçimi olarak, uzun bir süre tarih sahnesinden silinmiştir. Demokrasinin Antik Çağdaki sönüşü ile Yeni Çağdaki canlanması arasında yaklaşık iki bin yıllık bir zaman dilimi vardır. Bu uzun suskunluk döneminin ardından, 17. yüzyılda önce düşünce, ardından 19. yüzyılda uygulanan bir rejim olarak, demokrasi Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da yeniden tarih sahnesine çıkmıştır.¹⁴

¹³ Cemal Bali Akal, “Devlet, Yasa, Hakimiyet”, **Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 36.

¹⁴ Uygun, **a.g.e.**, s. 113

1.2.1. Modern Demokrasinin Oluşumu

Eski Yunan'ın demokrasi anlayışı ve söylemiyle modern devletlerdeki demokrasi kavramı önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar; Yunan Polisi'nin yurttaşı kamusal işlere doğrudan katılırken, modern demokrasilerde yurttaşların seçilmiş kişilerce temsil edilmesi; buna bağlı olarak Polis'te devlet toplumdan ayrı değilken modern devletlerde bu ayrımın olması ve son olarak eski yurttaşların yurttaşlığı rejime göre olurken modern devletlerde her yetişkinin bir yurttaş sayılmasıdır.¹⁵

Ulusal devlet ölçeğinde, 17. yüzyılda yeniden beliren demokratik düşünce, bugüne dek üç büyük demokratikleşme dalgası yaratmıştır. Birinci dalga, 1820'lerde ABD'de erkek nüfusun büyük bölümüne oy hakkı tanınmasıyla başlayıp, Birinci Dünya Savaşı'nın ertesine kadar süren uzun zaman diliminde 30'a yakın devletin demokratik rejimi benimsemesiyle sonuçlandı. İki dünya savaşı arasındaki dönemde yükselen otoriter ve totaliter rejimlerin İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi cephesinin üstün gelmesiyle gerilemesi, 1960'larda yeni bir demokratikleşme dalgasını ortaya çıkardı. 1962'de demokrasiyle yönetilen ülkelerin sayısı 36'ya yükseldi. İkinci demokratikleşme dalgasını izleyen ters bir dalga demokratik ülkelerin sayısında bir düşüşe yol açıyorsa da, bu ters dalga uzun ömürlü olmadı. Üçüncü demokrasi dalgasının son halkasını oluşturan sosyalist bloktaki çözülme, diğerlerinden farklı, daha derin, daha köklü bir değişim olmuştur. 1990'larda çok uluslu üç sosyalist devlet olan SSCB, Yugoslavya ve Çekoslovakya, kurucu uluslarının bağımsızlıklarını ilan etmesiyle dağılmış, Doğu Avrupa'daki diğer sosyalist ülkelerde de rejim değişikliğine gidilmiştir. Soğuk savaş ve iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir.¹⁶

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyada gözlemlenen olağanüstü ve benzeri görülmemiş bu politik değişimle demokrasinin bütün ana alternatifleri ya yok olmuş, ya tuhaf kalıntılara dönüşmüş ya da sahneden çekilmişlerdir.

¹⁵ Arnhart, a.g.e. , s 67.

¹⁶ Uygun, a.g.e. , s. 117.

Yüzyılın başlarında demokrasinin modernizm öncesi düşmanları – merkezi monarşi, babadan oğula geçen aristokrasi, kısıtlı ve seçkin bir grubun oy kullanma hakkına dayalı oligarşi- insanların çoğunluğunun gözünde meşruiyetlerini kaybetmişlerdi. 20. yüzyılın en önemli antidemokratik rejimleri –komünizm, faşizm, nazizm- büyük bir savaşın yıkıntıları arasında yok oldu, ya da Sovyetler Birliğinde olduğu gibi, içten çöktü. Askeri diktatörlükler, özellikle de ayakta kalabilmek için sözde demokratik bir görünüm sağladıkları Latin Amerika’ da, başarısızlıkları yüzünden saygınlıklarını büyük ölçüde yitirdiler.¹⁷

Her ne kadar demokrasiyle ilgili düşünceler, demokratik yönetimin önemli bir modeli olan Yunan site devleti idealiyle birlikte yirmi beş yüzyıldan fazla bir süre Batı düşüncesini şekillendirse de, “demokrasi çağı” olmaya uygun olarak yalnızca geçmiş iki yüzyıl dikkate alınabilir. Bu dönemde, demokrasiyle ilgili fikirler, ilk olarak Batı Avrupa’ nın ve Kuzey Amerika’ nın ulus devletlerinde yeni orta sınıflar arasında kök salmıştır. Bu idealler, sadece bu toplumların tüm kesimleri arasında etkili olmakla kalmamış, ayrıca zamanla dünya üzerine de yayılmıştır.¹⁸

Fransız devrimine kadar demokrasi hemen herkes tarafından zorbalık rejimi olarak algılanmış ve monarşi yönetim tarzlarının en iyisi olarak görülmüştür. Fransız Devrimi, halkın yönetimi anlamına gelen eski demokrasi terimini kabuğunu değiştirmeksizin vatandaşın yönetimi haline getirmiştir ve halk ile vatandaş farkını vurgulamıştır. Eski Yunan yönetim tarzından biri olarak ad alan ve pek de iyi görülmeyen demokrasi halkın yani yönetilenlerin yönetimi ele geçirdikleri an ortaya çıkan bir rejim olarak algılanmaktaydı. Halk toplumun tümünü değil tabi olan kesimi ifade etmekteydi ki zaten bu gün de bundan başka bir şeyi ifade etmemektedir. Dar kimlikli bir topluluk,

¹⁷ Robert A. Dahl, **Demokrasi Üzerine**, çev. Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s. 7.

¹⁸ Peter Kivisto, **Sosyolojinin Temel Kavramları**, çev. İhsan Çapcıoğlu, Sefer Yavuz, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2008, s. 61.

vatandaşlar topluluğunun yönetimi olarak demokrasi kavramına geçiş uzun bir dönüşsel ve eylemsel tarihe sahiptir.¹⁹

Bir siyasal yaklaşımın kabul edilmesi ve etkili olabilmesi için hâkim duygu ve inançlara uygun düşmesi gerektiği belirtilmektedir. Örneğin Tanrıya dayalı siyasi yapı ile halkın rızasına dayalı siyasi yapının şekli ve üslubu farklı olacaktır. Bunun yanında siyasi formülasyondaki değişimle yönetici sınıfın kompozisyonu da değişecektir. Siyasi kurum ve gelenekler siyasi fikirleri ve oluşumları şekillendirmektedir ve modern demokrasi de bu çerçevede gelişmiştir. Bunun nedeni de ancak böyle bir yaklaşımla demokrasinin ve demokratik geleneğin şekillenmesi ve yerleşiklik kazanmasının anlaşılabilenidir. Bu yöntemle gelişmiş ülke demokratik kurum ve kurallarını aldığı halde demokratik bir yönetim kuramayan ülke deneylerinin anlaşılması da mümkün olacaktır. İşte bu nokta, İngiltere’ de parlamenter sistemin istikrarlı bir dengeye ulaşırken Fransa ve Almanya da aynı başarıyı sağlayamamasını açıkladığı gibi Türkiye gibi ülkelerde kuvvetler ayrımı ilkesinin alınması ve benzer hukuki düzenlemelere rağmen istikrarlı demokrasinin kurulamamasının da ipuçlarını vermektedir.²⁰

Bugün demokrasi bireylerin eşitliğine dayanır ve şehir ötesinde daha geniş krallıkların ve ülkelerin yönetim tarzı olarak belirir ve temsil anlayışına dayanır. Hem şehir demokrasisinin bazı unsurlarını barındırmakta hem de mutlak krallığın oluşum sürecinde ortaya çıkan ülke çapındaki aristokratik danışma meclislerinin ve güçlenen burjuvazi ile kent yönetimlerinin izini taşımaktadır. Nihai anlamda da Batı Avrupa tarihsel örneğinde gelişerek ortaya çıkmıştır. Doğrudan demokrasi olmak yerine temsili demokrasi olarak varlık kazanmıştır. Bu oluşum Batı Avrupa’daki sosyal ortam ve gelişmelerin bir ürünü olduğu gibi önceki dönemlerden farklı ve yeni bir anlayışı da yansıtmaktadır. Bu anlayış insanı merkeze alan ve insandan değerli hiçbir varlık tanımayan aydınlanmacı-hümanist dünya görüşü ile Hıristiyanlığın bir bileşimidir. Bütün bu hususlardan yola çıkarak, demokrasinin belli bir tarihsel

¹⁹ Mehmet Ali Kılıçbay, **Cumhuriyet ya da Birey Olmak**, Ankara, İmge Kitap Yayınları, 1994, s.64.

²⁰ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 10-11.

ve kültürel gelişmeye tekabül eden bir ortamın ürünü olduğu, tepeden inmece değil aşağıdan yukarıya bir hareket olduğu ve örnek alındığında dahi her toplumun onu yeniden kurduğu ve yorumladığı vurgulanmakta ve tepeden inme yöntemlerle getirilen demokrasilerin demokrasi olamayacağı belirtilmektedir. Bu anlamda ithal bir demokrasi işlemeyebileceği gibi tabii gelişimle kurulan demokrasiler dahi yıkılabilecektir. Bunun nedenlerinden biri ülkenin büyüyüp sorunları karmaşıklaştıkça halk yönetiminin zorlaşması ve pahalılaşmasıdır. Günümüz diliyle ifade edersek, yönetilebilirlik krizi oluşması ve bunun vatandaşın tepkisine yol açmasıdır. Bir diğer neden de seçimle gelenin ve güçlü olanın iktidarını kötüye kullanması ve iktidar olma hırsı ile demokratik yapıya zarar vermesidir. Bu saydığımız nedenler 20. yüzyılda demokratik yönetimlerin otoriter yönetimlere dönüşmesi gibi bir sonucu hazırlamış ya da demokrasi dışı eğilimleri güçlendirmiştir. Bu da demokrasinin kurulabilmesi kadar yaşatılabilmesinin de zor olduğunu göstermekte ve demokrasinin istikrarı için onu destekleyen bir sivil toplum alanı ile ara kurumların varlığını gerekli kılmaktadır. Ayrıca, toplumda hoşgörü gibi demokratik değerlerin ve demokratik siyasal kültür ile demokratik kişiliğin oluşmasını da gerektirmektedir. Bunun ötesinde kötü işleyen bir demokrasinin ya anarşiye veya askeri diktatörlüğe veya otoriter rejimlere varacağı işaret edilmekte ve demokrasinin kolay bir yönetim olmadığı, belirli bir olgunluk ve anlayış düzeyi gerektirdiği belirtilmektedir. Gerçekten de demokrasi, her şeyden önce insana değer vermekte ve bunun sonucu olarak da farklı toplumsal kesim ve anlayışlardan insanları birbirlerine katlanmak durumunda bırakmaktadır. Bu anlamda farklı grupların birbirlerinin varlığına, özgürlüğüne, meşruiyetine ve siyasal eşitliğine tahammül etmesini içermekte ve bir olgunluk ve terbiye gerektirmektedir.²¹

²¹ Yılmaz, a.g.e. , s.62-65.

1.2.2. Modern Demokrasinin Özellikleri

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz merhalelerden sonra günümüzün modern demokrasi anlayışı oluşmuştur. Robert Dahl, modern demokrasinin varlığı için “olmazsa olmaz” adını verdiği ve demokrasi literatüründe genel kabul görmüş olan özellikleri şöyle sıralamıştır.²²

- Seçilmiş temsilciler; Yönetimin izlenecek politika ile ilgili olarak aldığı kararlar, anayasal olarak, seçilmiş görevlilere bırakılmıştır.
- Özgür ve adil seçimler; Seçilmiş görevliler, görece sık aralıklarla yapılan, adil ve özgür, zor kullanmanın son derece sınırlı olduğu seçimlerle belirlenmekte ve barışçı bir biçimde görevlerinden uzaklaştırılmaktadır.
- Yaygın oy kullanma hakkı; Pratikte, bütün yetişkinler seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptirler.
- Seçimlere katılma hakkı; Yetişkinlerin çoğu, ayrıca, bu seçimlerde adayların yarıştığı kamusal mevkiler için yarışma hakkına da sahiptirler.
- İfade özgürlüğü; Yurttaşlar, etkin bir biçimde güvence altına alınmış ifade özgürlüğüne, özellikle de, görevlilerin, yönetim işlerinin yürütülmesinin, yürürlükteki siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemin ve egemen ideolojinin eleştirisi de dahil olmak üzere, siyasal ifade özgürlüğüne sahiptirler.
- Alternatif bilgi kaynaklarının varlığı; Yine yurttaşlar, devlet veya başka herhangi bir grup tarafından tekelleştirilmemiş alternatif enformasyon kaynaklarına ulaşma imkanına sahiptirler.
- Kurumsal özerklik; Yurttaşların, siyasal partiler ve çıkar grupları gibi siyasal kuruluşlar da dahil olmak üzere, seçimlerde rekabete girmek ve diğer barışçı araçları kullanmak suretiyle yönetimin kararlarını etkilemeye çalışan özerk kuruluşlar oluşturma ve

²² Robert A. Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, çev. Levent Köker, Ankara , Türk Siyasi İlimler Derneği ile Türk Demokrasi Vakfı , 1993, s. 296-297.

bunlara katılma hakları da vardır ve bu haklar etkin bir biçimde güvence altına alınmışlardır.

Dahl'ın demokraside olmazsa olmaz dediği bu yedi temel özelliğin ilk dördü, seçimlerin kapsayıcı, adil ve rekabetçi olması gerekliliğini yansıtırken, son üç unsur ise sadece seçim zamanlarında değil aynı zamanda seçim aralarında da olması gereken siyasal ve sosyal özgürlükleri kapsamaktadır.²³ Dahl'a göre yukarıda sayılan özelliklerden herhangi biri eksikse demokrasinin gerekleri yerine gelmiyor demektir.

Çoğu karşılaştırmalı siyaset bilimciye göre, hayat standartlarının yükseltilmesi, özel sektörün geliştirilmesi, kentli bir orta sınıfın ortaya çıkması ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi demokrasinin yerleşmesi için hayati öneme sahiptir. Bazı siyaset bilimcilere göre ise karşılıklı güvenin yüksek olduğu, farklılıkların hoşgörülle karşılandığı, siyasete ilginin ve siyasal faaliyetlere katılımın yüksek olduğu toplumlarda demokratik bir geleneğin oluşması ve halkın rızası ile demokrasinin kalıcı kılınması mümkün olacaktır.²⁴

Demokrasinin bugün evrensel tek meşru yönetim biçimi şekline gelmesini demokratik bir yönetim biçiminde yaşayan insanlara sağladığı belli erdemlere borçlu olduğunu söyleyebiliriz. Bu erdemleri Mustafa Erdoğan aşağıdaki şekilde açıklamaktadır;²⁵

- Bireysel kendi-kaderini tayin; Demokrasi sadece ulusal düzeyde kendini-yönetme usulü değildir, aynı zamanda bireylerin kendini yönetmelerinin de siyasal boyutunu ifade etmektedir. Bu açıdan demokrasiyi, siyasal karar alma süreçlerine vatandaşların aktif katılımına dayanan bir sistem ideali olarak yorumlamak mümkündür. Ancak, siyasal alandaki kendini yönetme unsurunun

²³ Yılmaz Bingöl, **Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları**, Ed. Yılmaz Bingöl, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2011, s. 11.

²⁴ Bingöl, a.g.e., s. 11-12.

²⁵ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2003, s. 255-261.

bireysel alana göre daha kısıtlı olduğu, çünkü esas itibariyle katılma ve denetimle sınırlı kaldığı göz önünde tutulmalıdır.

- Farklılıkların barışçı birlikteliği; Demokrasi farklı hayat tarzı anlayışlarının meşru olduğunun kabulüne dayanır. Bütün benzerliklerine rağmen, insanların arasında dünya görüşleri, amaçları ve idealleri bakımından önemli farklılıklar vardır; dolayısıyla toplum büyük bir çeşitlilik gösterir. Barışçı ve uygar bir siyasal toplum bu farklılıklara rağmen ve bunlarla birlikte var olan, yani farklı görüşleri meşru sayan ve onların ifadesine imkan veren toplumdur.
- Bireyin ve bireysel özgürlüğün değeri; Bazı düşünürler, demokrasiyi azami özgürlüğün bir aracı olarak savunmuşlardır. Mesela Robert Dahl özgür ifade, siyasal örgütlenme, adil ve serbest seçimler ve benzeri hakları demokratik sürecin vazgeçilmez öğeleri olarak görmüş ve bu hakların özgürlüklerin ve fırsatların zorunlu olarak varolması gerektiğini söylemiştir. Ancak demokrasi ile bireysel özgürlük arasında her zaman olumlu bir ilişki yoktur; demokrasinin özgürlüğe zarar verici biçimde işlemesi ihtimali daima vardır.
- İnsanın gelişimi; John Stuart Mill'e göre siyasal hayata aktif olarak katılma olanaklarını herkese sağlamak suretiyle, demokrasi vatandaşlarının bağımsızlık, kendine güven ve kamusal ruha sahip olma özelliklerini başka rejimlerden daha fazla geliştirir. Siyasal katılmanın demokrasinin yurttaşları arasında arzu edilen kişisel ve toplumsal özellikleri geliştirdiği düşüncesi katılımcı demokrasiyi savunanlar tarafından özellikle vurgulanmaktadır.
- Adaletin sağlanması; Siyasi ahlakın özünü adaletin gerçekleştirilmesi teşkil eder. Adaleti en iyi sağlayacak sistemin demokrasi olduğu düşünülür. Demokrasilerde adaletsizlik ihtimali, siyasi özgürlüklerin baskı altına alındığı sistemlere nispetle çok daha azdır. Çünkü demokrasi toplumdaki önemli grup ve çıkarların

temsilini sağlamak suretiyle, bunların çıkarlarının zedelenmesi durumunda seslerini yükseltmelerine ve siyasal kararları etkilemelerine imkan verir.

- Demokrasinin yararlı sonuçları; Demokrasi uyuşmazlıkları gerilimsiz çözüme işini tartışma ve dernek özgürlükleri gibi barışçı araçlarla gerçekleştirir, bu yolla tatminsizliği azaltır, şiddete dayalı çatışmayı en aza indirir. Yani demokrasi dayatılan çözümün yerine gönüllü olarak kabul edilen çözümü koyar.

1.3. DEMOKRASİ KAVRAMININ GÜNÜMÜZDEKİ ANLAMI

Demokrasinin ideal bir statü almasının nedeni bu kavramın artık tanımlanmış kurumlardan çok bir değerler bütününe denk düşmesidir. İnsan hakları temelinde kapsayıcı bir değer dünyası sunan bu kavram, farklı kullanımlarının da gösterdiği gibi artık tamamen siyasal düzenle ilgili bir kavram değildir ve çok farklı siyasal projelerin ortak ve belki de biraz kapalı ve anlaşılmaz referansı olmuştur.²⁶Bununla beraber demokratikleşme her zaman tamamlanmadan kalan ve sürekli olarak tersine çevrilme riski alan dinamik bir süreçtir.²⁷ Demokrasinin bu canlı, dinamik ve idealize edilmeye uygun yapısı da kavramın sürekli olarak gündemde kalmasını ve literatürde üzerine çok geniş bir yazım alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Demokrasinin kapsamındaki ve karakterindeki çeşitlenmeyi ve değişimi tanımlamaya ve açıklamaya çalışırken demokrasinin kesin bir tanımını yapmak bilhassa önemlidir. Demokrasinin ve demokratikleşmenin gözlemcileri, genellikle, örtük ya da açık bir şekilde, dört çeşit tanımdan birini seçerler: Anayasal, tözel, prosedürel ve süreç yönelimli;²⁸

²⁶ Jean François Kervegan, Philippe Raynaud, Stephane Rials, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, çevirenler İsmail Yerguz, Necmettin Kamil Sevil, Emel Ergun, Hüsnü Dilli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 187.

²⁷ Charles Tilly, **Demokrasi**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2011, s. 9.

²⁸ Tilly, **a.g.e.**, 2011, s. 22-26.

Anayasal yaklaşım, bir rejimin siyasi faaliyetle ilgili çıkardığı yasalara yoğunlaşır. Böylece tarihe bakılabilir ve yasal düzenlemeleri karşılaştırarak, oligarşiler, monarşiler, cumhuriyetler ve diğer rejimler arasındaki farklılıklar görülebilir.

Tözel yaklaşımlar, belli bir rejimin desteklediği yaşam koşullarına ve politikalara odaklanır: bu rejimin insanların refahını, kişisel özgürlüğü, güvenliği, sosyal adaleti, toplumsal eşitliği, kamusal müzakereyi ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümüne olan katkısını inceler.

Prosedürel tanımları destekleyenler, bir rejimin demokratik olup olmadığına karar vermek için hükümet pratiklerinin dar bir aralığını seçerler. Prosedürel tanımları destekleyen birçok gözlemci, ilgi odağına seçimleri koyar ve çok sayıda yurttaşın katıldığı, bilfiil rekabete dayalı seçimlerin hükümet personeline ve politikalarında düzenli olarak değişiklikler meydana getirip getirmediğini sorar.

Demokrasiye süreç yönelimli yaklaşımlar, bir duruma demokratik denilebilmesi için sürekli hareket halinde olması gereken bazı asgari süreç dizileri tanımlarlar. Örneğin Robert Dahl, beş süreç yönelimli kriteri demokrasi için şart koşar; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündemin denetimi, yetişkinlerin dahil olması.²⁹

Günümüzde demokrasi sadece çıkarılmış olan yasalara yahut politikalara, seçimlerin düzgün yapılıp yapılmadığına veya belli süreçlere bağlı değildir. Demokrasi insanın doğumundan ölümüne, hatta ölüsünün bile ne yapılacağına dair hayatı ve hayattan sonrasını kapsayan bir süreci tümüyle kapsamaktadır. Demokrasi ancak hayatın tüm alanında uygulanabilirse değer kazanmaktadır. Demokrasi, bir ülkenin vatandaşlarının tümüne yansıtılabildiği zaman o ülke gerçekten demokratik olacaktır, yoksa sadece şekilci bir anlayıştan öteye gidilemeyecektir.

²⁹ Dahl, a.g.e. , s. 37-38.

Demokrasinin tanımı tartışması günümüzde hala devam eden bir tartışmadır. Bunun sebepleri olarak ülkelerdeki bazı kurumların görüşlerini haklı çıkarmak adına demokrasi tanımını kullanmaları, demokratik olmayan devletlerin kendilerini demokratik olarak tanıtmaya çabaları ve aslında genel bir kavram olan demokrasinin tek başına kullanılmaması (Anayasal demokrasi, sosyal demokrasi, liberal demokrasi vb.) gibi sebepler gösterilebilir.³⁰

Demokrasi kavramı uzun yıllardır tartışılan bir konudur ve demokrasi tanımının, tanımları yapan araştırmacıların uzmanlık alanına ya da kavramı yorumlayış tarzına göre değiştiği görülmektedir. Bu taramadan demokrasinin üç ayrı şekilde yorumlandığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak tanımlayan anlayıştır. İkinci yaklaşım ise, demokrasinin insan hakları boyutunu temel alan yaklaşımdır. Son yaklaşım ise, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak gören yaklaşımdır.³¹

1.4. DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ ve AKTİF YURTTAŞLIK

Demokrasinin felsefi arka planını toplumsal uzlaşma oluşturmaktadır. Eskiden siyaset bir veri olarak vardı ve genelde bir Tanrı vergisi veya yöneticinin kılıç hakkı olduğuna inanılıyordu. Modern kültürle gelen yeni siyasal anlayışa göre ise sosyal bir olgudur. Çünkü siyasetin odağında bulunan güç insan birlikteliğinin bir ürünüdür. Toplumu meydana getiren fertlerin gücünün katkısıyla meydana gelir. Öyleyse onun kullanımı konusunda katılım esas olmalıdır.³²

Demokrasi kültürünün temel göstergeleri insan haklarına saygı, özgürlük, eşitlik, sosyal adalet düşüncesi, çoğulculuk ve katılımcılıktır. Demokrasi kültürü, devlet yapısında, toplumsal sistemde ve insan ilişkilerinde

³⁰ Demokrasinin Tanımı, (Erişim) http://e-demokrasi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=3 , 21 Mart 2012

³¹ Rüşü Yeşil, **Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2002, s.2-3.

³² Mustafa Aydın, **Güncel Kültürde Temel Kavramlar**, İstanbul, Açılım Kitap, 2011, s. 101.

çok boyutlu olarak gerçekleşir. Her alanda demokratik değer, tutum ve davranışların geliştirilmesi, insanın özgürlüğü ve mutluluğu, toplumsal örgütlenme ve nitelikli vatandaşların yetiştirilmesi demokrasi kültürünün dinamiğini oluşturur. Demokrasi kültürünün dinamiğini oluşturan bazı gerçekler vardır. Özellikle toplumsal örgütlenme, nitelikli vatandaşların yetiştirilmesi, insanın özgürlüğü ve mutluluğu, her alanda demokratik tutum ve davranışların geliştirilmesi, demokrasinin dinamiğini oluşturan ve demokrasinin gelişmesini sağlayan gerçeklerdir.³³

Bir toplumda demokrasinin gelişebilmesi için bazı kültürel gerekler bulunmaktadır. Bu anlamda bazı ülkelerde politik tutumlar ve kültür kalıpları istikrarlı demokrasiyi desteklerken diğerlerinde neden desteklememektedir sorusu anlam kazanmaktadır. Nitekim Almond ve Verba demokrasinin politik kültürü ile sosyal yapısı ve sürecinin ne olduğu ve nasıl sürdüğü konusunu ele almışlardır.³⁴

Almond ve Verba demokrasinin oluşumunu kültürel açıdan ele almış ve demokrasiye uygun politik kültür ile sosyal yapıyı araştırmışlardır. Bu açıdan bakıldığında demokrasiye yol açan ve ona uygun kültür yurttaşlık kültürü olmaktadır. Nitekim İngiltere bunun klasik örneğini oluşturmaktadır. İngiltere ulusal birlik ve mutlakiyet sorununu büyük ölçüde aristokratik, yerel ve korporatif oluşumlara izin vererek aşarken, Kıta Avrupa'sından daha çok tolerans gösterme geleneğine sahip olmuştur. Bu süreç sekülerleşmeyi de sağlamıştır. Burada ilk aşamada İngiltere Roma kilisesinden ayrılmış, ikinci aşamada ise kendine güvenen şehir temelli kozmopolit yeni bir ticari sınıf ortaya çıkması etkili olmuştur. Bu süreçte bir taraftan bu yeni şehirli sınıf mahkemelere dahil olurken diğer yandan aristokrasi de ticaret, üretim ve risk hesaplamalarına dahil olmuştur. Böylece toplumda belirli düzeyde rasyonelleşme ortaya çıkmıştır. Bağımsız aristokrasi, güvenli yerel güçler ile zengin ve kendine güvenen burjuvazi merkantlarla feodal yapı ve mutlakiyetçi

³³ İbrahim Cılgı, "Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 151, 2004, 69-73.

³⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 141-146

yapı çoğulcu yapıyı tahrip etmeden parlamenter geleneğe dönüştürülmüştür. Bu süreçte aristokratlar da Merkant ve sanayicilerle koalisyonlara girmiştir. Bu dönüşümde aristokratik elitin politik kültürü ile anlayış ve tutumu etkili olmuştur. İşte bu çoğulcu yurttaşlık kültürü, esas itibariyle iletişim ve ikna üzerine kurulu, konsensusa ve farklılığa imkan tanıyan ve değişime izin veren, ancak onu ılımlılaştıran bir kültür olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi kültürünün gelişebilmesi için ilk olarak, ulusal birlik ve merkezileşme sorunu aşılmış olmalı, ancak yerel ve sivil otonomilere de imkan sağlanmalı ve tolerans gösterilmelidir. İkinci olarak, sekülerleşme ve rasyonelleşme yoluyla toplumda uzlaşma ve iletişime imkan sağlanmalı ve bu değerleri savunabilecek bir orta ve ara sınıf bulunmalıdır.³⁵ Bu sosyal koşullar ve gelişmeleri incelemekle birlikte demokratikleşmeyi sağlayan ana unsur politik kültür olmaktadır.

Demokrasi ona uyumlu bir anlayış ile uygun bir yapı gerektirmektedir. Bu çerçevede istikrarlı demokrasinin ona uygun bir sosyal ve ekonomik koşul gerektirdiği Lipset ve diğerlerince de öne sürülmüş ve modernleşme ile demokratikleşme arasında yüksek korelasyon bulunmuştur. Bu anlamda demokrasi, zenginlik ve okur yazarlığın yüksek, eğitilmiş kesimin çok olduğu yapılarda mümkün olmaktadır. Ancak Almond ve Verba bu olguların tek başına demokrasiyi açıklamadığını Almanya ve Fransa'nın yüksek modernleşmeye rağmen istikrarsız demokrasiler olduklarını belirtmektedirler. Politik kültür hem politik idealleri hem de siyasetin işlediği normları belirtmekte, dolayısıyla politik eylemin gerçekleştiği ve ortaya çıktığı durum ile politikaya yönelik inançlar ve etkileyici sembol ve değerleri yani politikanın işleme çerçevesini içermektedir.³⁶

Demokratik kültür karma bir kültür olup, katılımcı, uyruk, yerel ve cemaat rollerinden oluşan dengeli bir kültür biçimidir. Kültürün katılımcı yönü vatandaşların politikaya ilgi ve katılımına imkan tanıırken, uyruk yönü,

³⁵ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 142.

³⁶ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 142.

otoriteye itaat ile yönetilebilmeyi sağlamakta, yerel ve cemaat yönü ise siyasal alanın dışında yer alan aile, toplum ve cemaat üyeliğini sağlayıp toplumsal yaşamın aşırı politize olmasını engelleyerek siyasal anlaşmazlığı ve çatışmayı hafifletmektedir.³⁷

Kısaca burada her bir kültür tipi belirli bir siyasal yapı türüyle ilişkilidir. Yöresel kültür merkezkaç nitelikteki geleneksel yapıya tekabül ederken, uyruklu kültür merkezî ve otoriter bir yapıya uygundur. Katılımcı kültür ise demokratik bir yapıya uygundur. Kültürün bu karmaşık boyutları demokrasinin gelişmesinden yana etki yapar. Nitekim yurttaşlık kültürü yöresel, uyruklu ve katılımcı kültür öğelerini ahenkli bir şekilde dengeleyen bir kültürdür.³⁸

Almond ve Verba politik sistemleri de yapısal özellik ve kültürel niteliklerine göre sınıflandırmakta ve modern politik sistemleri bu özelliklerine göre, demokratik politik sistemler ve otoriter politik sistemler olarak sınıflandırmaktadırlar. Demokratik politik sistemler yüksek düzeyde farklılaşma ve sekülerleşme ile alt sistem otonomisi ve katılımcı kültür ile ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte politik kültürün sekülerleşmesi de pragmatik pazarlık ve uzlaşmalara imkan sağlamakta, dolayısıyla sisteme yabancılaşma oluşmamaktadır. Burada pragmatik, deneyci eğilim ve sekülerleşmenin doğması ile sekülerleşmenin bir uzanımı olarak yaygın eğilimden ziyade özel konulara yönelik bir eğilim de ortaya çıkmaktadır.³⁹

Görüldüğü üzere demokrasinin oluşması ve yerleşmesinde sosyal ve ekonomik gelişmeler yanında bazı kültürel özelliklerin de gerekli olduğu ısrarla vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda yukarıda vurgulanan devletçi ve sivil toplumcu yapılaşma yanında diğer faktörler de önemli bulunmaktadır. Başta diğerlerine saygı olmak üzere, hoşgörü, belirli bir düzeyde rasyonellik ile Weberyen anlamda toplumda amaç değerler yerine araç değerlerin önde olması, yani belirli bir düzey sekularizasyon gibi hususlar göze çarpmaktadır.

³⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 143.

³⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 143-144.

³⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 144.

Bunun yanında aşırı rasyonellik ile akıl ve bilime kesin inanç gibi aşırı pozitivist değerler de demokrasiye olumlu katkı yapmayacaktır. Bu anlamda akıl veya bilim ile bilimin evrensel doğruları adına bireysel değerler ve tercihler yok edilecektir. Dolayısıyla akıl ve evrensellik adına demokrasinin temeli olan birey dikkate alınmayacaktır. Bu şekilde de önceleri din adına yürütülen ve bireyi silikleştiren, zeka ve vicdanı susturan uygulama bu kez bilim adına yeniden gündeme gelmiş olacaktır.⁴⁰

Bunun yanında demokrasinin başkalarına güvenen ve işbirliğine olumlu bakan bir kültürde işlerlik taşıyacağı ve belirli bir etkinlik duygusuyla birlikte diğerlerine karşı sorumluluk duymayı gerektirdiği gibi hususlar vurgulanmaktadır. Bu noktada Laswell, Tocqueville gibi, demokratik kültürde kişilerin bazı gruplara ait olmalarını olumlu yönde ele alırken, küçük gruba ait olmakla birlikte büyük çoğunlukla bütünleşme gereğini vurgulamaktadır. Laswell'e göre demokrasinin yerleşmesi toplumda demokratik bir kişiliğin oluşmasını gerektirmektedir. Bu da toplumun demokratikleşmesi sürecinde demokratik kişiliğin gelişmesine katkı sağlayan bir şekilde sosyal ve siyasal kurumların düzenlenmesini ve demokratik toplumun amaçlarını gerçekleştirecek bir karar alma sürecinin sağlanmasını gerektirir. Dolayısıyla burada siyasal bilim de demokratik kişilik ve siyasetin oluşturulmasında demokrasiye yardım eden bir fonksiyon üstlenmektedir. Nitekim Almond ve Verba demokratik kültürün katılımcı, uyruk ve cemaat yönlerinden oluşan dengeli bir kültür olduğuna işaret etmektedir.⁴¹

Kurumsal düzenlemenin tek başına yeterli olmadığı, demokrasinin yaşayabilmesi için ayrıca demokratik bir kültürün de gerekli olduğu anlaşılmıştır. Burada toplumda tartışma ve hoşgörü geleneği öne çıkmaktadır. Nitekim Almanya ve İtalya gibi demokratik anayasası olan totaliter devletlerin ortaya çıkışı toplumsal yapının ve kültürün önemini

⁴⁰ Yılmaz, **a.g.e.** , 144-145

⁴¹ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 145.

göstermiştir. Böylece demokrasinin sivil toplum alanının yaygın olduğu ve iktidarın ikinci planda kaldığı yapılarda daha iyi işleyeceği görülmüştür.⁴²

Demokrasinin gelişebileceği kültürel ortam ve gerekli şartları şu şekilde belirtilebilir ;⁴³

- Toplumsal Hoşgörü; Demokrasi bir rekabet ortamı gerektirmektedir. Dolayısıyla toplumda rekabetin iyi bir şey olduğu kabul edilmelidir. Kaybetmek bir dahaki sefere kazanmak üzere daha çok çalışmayı sağlamalıdır. Bunun için aykırı fikirlere tahammül gereklidir. Bu da toplumsal hoşgörü demektir.
- Başkalarıyla birlikte hareket ve başkalarına güven; Toplumsal hoşgörü yanında başkalarına güven ve birlikte hareket edebilme yeteneği de gereklidir.
- Demokrasinin Kurum Kural ve Kuruluşlarına Güven; Kişilerin en azından önemli bir kısmının demokrasinin kurum, kural ve kuruluşlarına güven duymaları gerekir.
- Siyasal etkinlik duygusu; Kişilerin siyasi etkinlik duygusuna sahip olmaları, yanlış olduğuna inandıkları bir siyasi kararı düzeltmek için siyasi otoriteleri etkileyerek kararı değiştirmenin mümkün olduğuna inanmaları demektir. Yoksa normal siyasi katılımın oluşması zor olacaktır.
- Siyasi ilgi; Kişilerin siyasi olayları izlemesidir. Siyasi ilgi ile bilgi sahibi olan ve etkinlik duygusu taşıyan kişilerin olduğu bir toplumda demokrasi daha iyi işleyecektir.

En genel tanımıyla, ülkesel ölçekte devlete siyasi bağımlılığı ifade eden vatandaşlık, bireyi bir dizi özel hak ve görevlerle bağlı bir yasal statüyle donatmaktadır. Ancak günümüzde tartışılan vatandaşlık, yalnızca bireylerin hak ve görevlerini ifade eden yasal statüleri ile ilgili değildir. Bireyin bağlı olduğu topluluğa eklemlenmesi ve siyasi ve kamusal alanla kurduğu ilişki

⁴² Yılmaz, **a.g.e.** , s. 21

⁴³ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 150.

günümüz vatandaşlık tanımında ön plana çıkmaktadır. Günümüzde vatandaş sadece devlete karşı ödevlerinin değil, haklarının da bilincinde olarak, siyasi yaşama etkin bir biçimde katılabilen aktif birey olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴

Demokratik toplumların temel özelliklerinden biri kuşkusuz yurttaşların yönetime katılmasıdır. Yönetime katılma her ülkede farklı özellikler taşımakla birlikte temel olarak formel ve informal katılım olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Formel bir katılımı daha çok seçimler, informal katılımı ise çeşitli grupların yapmış oldukları eylemler öne çıkmaktadır. Demokratik toplumlarda yurttaşlar, farklı yollardan yönetimi etkilemek için çeşitli etkinliklerde bulunabilmektedir.⁴⁵

Demokrasinin itici gücü özgür birey ve yurttaş kimlikli vatandaşdır. İşlevsel demokraside birey ve yönetim arasındaki bağı, özgür bireylerin oluşturduğu siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları bütünü içinde yer alan yurttaş faaliyetleri sağlayacaktır. Birey üzerindeki, toplumsal ve siyasi müdahale özgür bireye geçişle kalkmakta, aktif yurttaş modeli ortaya çıkmaktadır. Böylelikle toplumsallaşan birey demokratik teamülün temelini oluşturmaktadır.⁴⁶

Yurttaş katılımı, “yalnızca kamu politikalarını etkileme amacıyla değil, bedelsiz olarak kamu ruhuyla gerçekleştirilen kolektif eylemlerden” oluşur. Bu noktada, yönetenleri ve onların eylemlerini seçmeyi amaçlayan siyasi katılımıdan ayrı bir takım özellikler taşır. Gönüllü dernek üyelikleri, amatör futbol ya da basketbol takımları, bu noktada yurttaş katılımının gerçekleştiği yerler olarak karşımıza çıkar. Gönüllü dernekler, bireylerin kendi bencil çıkarları dışında, daha geniş anlamda ortak nedenler çerçevesinde bir araya geldikleri yapılar oldukları ölçüde bireylerin tutum ve davranışlarını da değiştirirler. Bireyler, bu derneklere üyelikleriyle beraber bireyler arasındaki

⁴⁴ Şenol Durgun, **Modernleşme ve Siyaset**, Ankara, A Kitap Binyıl Yayınevi, 2010, s. 173.

⁴⁵ Kılıç, “Kamuoyu Oluşum Sürecinde Sosyal Hareketler ve Medya”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 2, 2009, s.151.

⁴⁶ İhsan Dağı Necati Polat, **Herkes İçin Demokrasi Ve İnsan Hakları**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004, s 6-7.

anlam farklılıklarını ve tolerans gibi bir takım demokratik değerleri de öğrenirler .⁴⁷

Yurttaşlık, bir toplumun temelini teşkil eden kurumların, değerlerin ve kavramların odağında yer alan, bir anlamda demokrasinin olmazsa olmaz niteliğindeki bir unsurdur. Eski Yunan'dan günümüze yurttaşlık kavramı, tarihsel süreçte değişik anlamlar kazanmıştır.

“Yurttaşlık” kavramının ilk izlerine, tıpkı demokraside olduğu gibi Eski Yunan'da rastlanılmaktadır. Eski Yunan'da, aktif katılıma ve herkesin sırayla yöneten ve yönetilen olmasına önem verilmiştir. Yurttaşların, kendilerini kentin genel sorunlarına adanmaları beklenmiştir. Politika, bireysel çıkarları ya da gereksinimleri gözetmeye yönelik önemsiz bir iş değildi. İyi bir yurttaş, bir bütün olarak cumhuriyetin gereksinimlerine yönelmek için kişisel kaygıları aşan kişiydi.⁴⁸

Bu anlamda, eski Yunan'ın kent devletinden başlayıp günümüze kadar geçen sürede, “yurttaş” kavramıyla kastedilen iki farklı anlayışın etkili olduğundan söz edebiliriz: Bunlardan ilki yurttaşlığı bir görev, bir sorumluluk, gururla kabul edilmiş bir yük olarak tanımlamaktadır. İkincisi ise, yurttaşlığı bir statü, bir yetki, bir hak veya pasif şekilde kullanılan haklar dizgesi olarak görmektedir. Birinci anlayışta, yurttaşlık hayatın çekirdeğini oluşturmakta; ikincisinde ise hayatın dışsal çerçevesi olarak belirlemektedir .⁴⁹

Gündelik hayatta ne denli başarılı olduğu tartışmalı olsa da, hiç şüphesiz günümüz demokrasileri yukarıda sözü edilen birinci tür yurttaşlık anlayışını esas almaktadır. Bununla birlikte, yaygın olarak kabul edilen tanım, yurttaşlığın “bir topluluğa katılma veya ona üye olma” şeklinde yapılandırılır. Burada tanım itibarıyla yurttaşlık, sadece bir topluluk içinde işlev kazanan ve ancak bu sayede belirli haklara ve görevlere sahip olmayı içeren bir statüden

⁴⁷ Theiss-Morse, E. Hibbing, J.R., Citizenship and Civic Engagement, **Annual Review Political Science**, Vol:8, 2005, s.228-230.

⁴⁸ Anne Phillips, **Demokrasinin Cinsiyeti**, çev. A. Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 1995, s. 38.

⁴⁹ Michael Walzer, “Citizenship”, **Political Innovation and Conceptual Change**, der. Terence Ball, James Farr ve Russell L. Hanson, New York, Cambridge University Press, 1989, s. 211-219.

ibarettir. Bu nedenle, yurttaşlığın “aktif” ve “katılımcı” boyutu adeta ortadan kalkmış görünmektedir. Dolayısıyla, yurttaşlığın aktif ve katılımcı boyutlarını dikkate alan bir tanımlama, öncelikle bu boyutları teşvik eden katılımcı demokrasiyi ön gerektirmektedir.⁵⁰

Yurttaşlık bireye, bir dizi hak ve ödevler içeren hukuki bir statü sağlar. Devletin yasaları ile belirlenen yurttaşlık yalnızca anayasal bir kavram değildir. Bireyin yaşadığı toplumda yer alma durumunu ve politik iktidarla ilişki biçimini içerir. İnsan belirli bir kültüre ve yaşam biçimine katılmakla yurttaştır.⁵¹

Eğer yurttaşlar siyasal sürece etkin şekilde katılma için fırsat ve imkânların varolduğunu görürlerse, katılmaya attıkları değer ve önem de artmaktadır. Böylece, kolektif kararlarla kendileri arasında daha sıkı bir psikolojik bağ kurarak katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesinde önemli aktif işlevler görmektedirler. Tersi bir durum, onların kendilerini pasif bir konumda görmelerine yol açmakta, dolayısıyla katılımcı demokrasinin işlemesini aksatmaktadır.⁵²

Eğer bir toplumda siyasal partilere ve toplumsal örgütlere katılmanın ve desteklemenin kapsamı ve düzeyi dar ve düşükse, o toplumda demokratik dengelerin kurulabilmesi, demokratik entegrasyonun sağlanması açısından şu temel sakıncalar ortaya çıkmaktadır: (1) Düşük düzeyli ve dar kapsamlı bir siyasal katılma sonucu siyasal partilerin ve toplumsal örgütlerin temsil gücü zayıflamakta, temsil gücü düşük örgütler ise toplumda etkili bir biçimde temsil edilemeyen kitle ve kesimler yaratmaktadır. (2) Temsil ettiği grup ve kesimler, yani tabanı ile zayıf bağlantıları olan parti ve örgütlerin gerektiğinde diğer parti ve örgütlerle uzlaşmaya girebilmeleri ve bu uzlaşmaya işlerlik kazandırabilmeleri güçleşmektedir. Tabanına hakim olamayan partiler ve

⁵⁰ Erdal Dağtaş, İnternet, Katılımcı Demokrasi Ve Yurttaşlık Hakları, **XII. “Türkiye’de İnternet” Konferansı 8-10 Kasım 2007**, Ankara, s. 256.

⁵¹ Nuri Bilgin, **75 Yılda Tebadan Yurttaşa Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 147.

⁵² Ali Yaşar Sarıbay, “Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi”, **Birikim Dergisi**, Sayı 32, Aralık, 1991, s. 23.

örgütler gerginleşen siyasal ortama da hakim olamamaktadırlar. (3) Ayrıca, temsil gücü zayıf örgütlerin yarattığı boşluğu patronaj gibi tampon mekanizmalar doldurmakta ve örgütsel-kurumsal bağlantıları olmayan kitleleri militan akımlar kolaylıkla harekete geçirebilmektedir. Temsil gücü zayıf olan demokratik örgütlerin uzlaşma ve dayanışmadan yoksun olduğu bir ortamda ise bu tür mekanizma ve hareketlenmeler demokratik süreçleri çıkmazlara sürükleyebilmektedir. Kitleler ile siyasal ve toplumsal örgütler arasındaki kopukluk, kitlelerin sıkıntılarını seslendirebilme olanağını sınırladığı gibi bu sıkıntıların militan akımlar tarafından yönlendirilmesi olanağını yaratmaktadır. Özetleyecek olursak, teşkilatsız toplum teşkilatsız katılmaya ve aşırı hareketlenmeye yol açmakta, böylece siyasetten uzaklaştırma, (katılımı sınırlama) istikrar ile değil, tam aksine demokratik süreçlerin tıkanmasıyla sonuçlanabilmektedir.⁵³

Klasik demokrasi anlayışında halkın kendini yönetecek kişileri seçmesi esas alınmışken, katılımcı demokrasi anlayışındaysa halkın yalnızca temsilcilerini seçmesi değil, aynı zamanda siyasete en geniş anlamıyla katılmaları ve yönetimi denetlemeleri esastır.⁵⁴ Esas olarak demokrasi kültürüne katkıda bulunacak olan da bu katılımcı demokrasi anlayışıdır.

Katılımcı demokrasiyi temsili demokrasiden ayıran en önemli özellik bireylerin kendileriyle ilgili kararlara katılma olanağına sahip olmalarıdır. Seçim dışındaki yöntemlerin kullanılması gerekliliği ve siyasal olmayan kararlarda da bireylerin katılımcı rolü katılımcı demokrasiyi temsili demokrasiden ayıran özellikleridir.⁵⁵

Katılımcı demokraside yer alan demokratik vatandaşlık yaklaşımında halkın görevinin yalnızca seçimlerde oy vermekle sınırlı olmadığı, vatandaşlığın toplum içinde yalnız bir statü olarak değil eşit olarak etkin ve katılımcı boyutuyla anlamlı olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶ Her ne sebeple

⁵³ İlkay Sunar, **Demokrasi Türkiye Serüveni**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2010, s. 38.

⁵⁴ Abdullah Özkan, **Siyasal İletişim**, İstanbul, Nesil Yayınları, 2004, s. 90.

⁵⁵ Özkan, **a.g.e.**, s. 90.

⁵⁶ Özkan, **a.g.e.**, s. 92.

olursa olsun demokrasinin gerçek anlamda işleyebilmesi ve pratiğe dökülebilmesi vatandaşların siyasete katılımının artmasıyla gerçekleşebilir.

Siyasal katılma açısından Robert Dahl toplumu dört kategoriye ayırır.⁵⁷ Bunlar; siyasal olmayan tabaka, siyasal tabaka, iktidar peşinde koşanlar, iktidar sahipleri olarak gruplandırılmaktadır. Bunlara kısaca göz atacak olursak, siyasal katılma açısından önemli olan ve incelenmesi gereken siyasal olmayan tabaka ve siyasal tabaka kategorileridir. Çünkü bunlar toplumun büyük bölümünü oluşturarak siyaseti etkileyen kategorilerdir.

Siyasal olmayan tabaka, ilgisiz, merak, ilgi ve bilgi sahibi olmayan ve bu anlamda politik eylemde bulunmayan toplum tabakasıdır. Bu toplum tabakasının genel olarak yukarıda belirtilen niteliklere sahip bile olsa geçici ve sınırlı olarak zaman zaman kendisi ile ilgili bazı konularda siyasetle ilgili olduğu görülebilir ve oy vererek katılım gerçekleştirebilir. Bu nedenle siyasal tabakayla siyasal olmayan tabaka arasında kesin çizgilerin olduğunu söylemek söz konusu olamaz.⁵⁸

Demokrasinin yönetsel sınırları içinde kalması ve sadece idarenin bu yönetme işlevlerini üstlenmesi de demokrasiyi öznelere açısından kısıtlı bir uygulama yöntemi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Oysa demokrasi yönetsel pratiklerden oluşan uygulamalarla sınırlı değildir. Kişilerin doğrudan siyasetin öznesi olduğu kurumsallaşmış pratikler bütünüyle işlevseldir. Yani temelde, yönetimden ziyade katılım ve katılımcı yurttaş vardır.⁵⁹

Demokrasi herkesin istediği gibi tanımladığı, tasavvur edilebilen bütün iyiliklerin kendisine izafe edildiği bir kavram haline getirilmektedir. Bu durumda bir yaşam biçimi olarak algılanan demokrasi bütün doğruları iyileri içinde barındıran bir ideolojiye dönüştürülmektedir. Oysa demokrasinin geleceği halkın nesne değil özne olduğu araç değil, amaç olarak muamele

⁵⁷ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1998, s. 133.

⁵⁸ Kapani, **a.g.e.**, s. 134.

⁵⁹ Aylin Özman, Simten Coşar, “Yönetselden Yaşamsal Demokrasi Pratiği” **Liberalizm Devlet Hegomanya**, Der. E. Fuat Keymen, Everest Yayınları, İstanbul, Mart 2002, s.34.

gördüğü siyasal kültürün yeşermesine ve yerleşmesine bağlıdır. Yeni demokrasinin ihtiyacı olan vatandaş, aktif yurttaştır. Aktif yurttaş, sadece düzenli aralıklarla bir partinin genel başkanını hükümet başkanı seçmekle kalmaz; siyaseti ve siyasal katılımı sürekli bir tutum ve davranış biçimi olarak görür.⁶⁰

Demokrasinin itici gücü özgür birey ve yurttaş kimlikli vatandaşdır. İşlevsel demokraside birey ve yönetim arasındaki bağı, özgür bireylerin oluşturduğu siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları bütünü içinde yer alan yurttaş faaliyetleri sağlayacaktır. Birey üzerindeki, toplumsal ve siyasal müdahale özgür bireye geçişle kalkmakta, aktif yurttaş modeli ortaya çıkmaktadır. Böylelikle toplumsallaşan birey demokratik teamülün temelini oluşturmaktadır.⁶¹

Yurttaşlık insanların, karar, değerlendirme, danışma ve uygulama mekanizmalarına daha fazla katılım iradesi göstermelerini, karşı iktidarlar oluşturmalarını gerektirmektedir.⁶² Demokratik yurttaş, seçimlere katılmayla sınırlı bir siyasal alanın içinde değildir. Katılımcı yurttaş demokratik toplum düzeninin ivmesidir ve siyasal, toplumsal alanda kararların şekillenmesinde en önemli aktördür.⁶³

Günümüz modern toplumlarında halkın yönetime ve alınan kararlara doğrudan katılımı mümkün olamadığı için klasik demokrasi kavramı yerini katılımcı ve çoğulcu demokrasi kavramlarına bırakmıştır.⁶⁴ Çoğulcu demokrasi, toplumda devletle vatandaşları bağdaştıracak gönüllü organizasyonlar ağı kurulmasını vurgular. Katılımcı demokrasi ise klasik demokrasinin modern toplumlarda uygulanabilmesini sağlamak amacını

⁶⁰ Dağı, Polat, **a.g.e.** ,s.21.

⁶¹ Dağı, Polat, **a.g.e.** ,s. 6-7.

⁶² Bilgin, **a.g.e.** , s. 140.

⁶³ M. Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi**, Konya, Çizgi Kitap Evi, 2002, s.21.

⁶⁴ M. Olsen, *Modern Politics*, New Jersey, Prentice Hall Engewond cliffs, 1991, den aktaran Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ,Arş. Gör. Handan Temizel, Arş. Gör. Metehan Temizel, “Türkiye’de Demokrasiden E-Demokrasiye Geçiş Süreci Ve Karşılaşılan Sorunlar”, (Erişim) http://e-demokrasi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=31:tuerkiyede-demokrasiden-e-demokrasiye-geci-suereci-ve-karlalan-sorunlar&catid=7:makaleler&Itemid=21, 14 Eylül 2011

güder. Katılımcı demokrasi, ortak karar almada vatandaş katılımının imkanını ve sonuçlarını en çoğa çıkarmak için siyasi aktiviteleri oy vermenin ötesine taşır. Demokrasinin tabandan uygulanması amacını güder. Katılımcı demokraside karar alma işlemi, kişilerin kendi hayatlarını etkileyen kararlarda kendi önerileri, tartışmaları, karar vermeleri, planlamaları ve uygulamaları yoluyla olur. Bu bağlamda katılımcı demokrasinin beş ana özelliği ortaya çıkmıştır⁶⁵:

- Bütün bireyler kendilerini etkileyen karar alma mekanizmasına istedikleri kadar katılma imkanına sahip olmalıdırlar.
- Ortak karar almaya katılma sadece oylama ile sınırlı olmamalı, değişen derecelerde katılım ve bağlılık gerektiren aktiviteleri de içermelidir.
- Ortak kararlardaki sorumluluk sadece görevlilerle ve/veya uzmanlarla sınırlı olmamalı, mümkün olduğunca yaygın olmalıdır.
- Ortak kararlar almaya yönelik katılım, sadece siyasi sistem ile sınırlı olmamalı, toplumsal hayatın bütün evrelerini kapsamalıdır.
- Siyasi olmayan kararlar alma işlemine katılım, bireylere daha önemli siyasi kararlara katılabilmek için gerekli siyasi beceri ve normları öğretir.

Gerek ülkemizde gerekse dünyada temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçmeye yönelik bir eğilim söz konusudur. Ancak böyle bir eğilimin varlığı tek başına yeterli değildir. Çünkü doğrudan demokrasi için henüz teknik, ekonomik ve kültürel alt yapı yetersizdir. Katılımcı demokrasi, vatandaşların kendisini ve milli politikaları ilgilendiren konularla ilgili karar verme sürecine gözlemci olması, katkıda bulunması ve yer yer müdahil olmasını gerektirir. Bu demokrasi türünde bilgili, örgütlü vatandaşların, hesap verme, bilgi verme, hesap sorma mekanizmalarıyla seçilmişlere ve atanmışlara yön göstermeleri, denetlemeleri esastır.⁶⁶

⁶⁵ Şahin, Temizel, Temizel, **a.g.m.**

⁶⁶ Şahin, Temizel, Temizel, **a.g.m.**

Bir ülkede demokrasinin tam anlamıyla yaşanması “Demokrasi Kültürü”nü tüm toplumdaki bireylerin içselleştirmesinden, demokrasiyi bir hayat tarzı olarak benimsemelerinden, karşılıklı haklara ve fikirlere saygı duymalarından geçmektedir. Bu bağlamda, “demokrasinin demokratikleşmesi” güçlü bir yurttaşlık kültürünün beslenmesine bağlıdır. Böyle bir kültürü, ne salt piyasa ne de salt devlet yaratır. Bunlar yanında, sivil toplum örgütleri ile demokratik tutumların geliştirilmesi önem taşır.⁶⁷

Yurttaşlar yaptıkları tartışmalarla, bilgilendirme çalışmaları ve protesto hareketleri ile hem toplumda genel kanaatin oluşumuna katkı sağlamakta hem de yönetimin karar almasına yardımcı olmaktadır. Demokrasinin temeli yurttaşların görüş ve düşüncelerinin yönetime yansımaya dayanır. Yurttaşlar çeşitli konularda kendi aralarında yaptıkları tartışmalarla genel kamuoyunu etkileyecek bir noktaya gelirler. Diğer bir ifade ile söz konusu sorun bir anlamda yurttaşlar tarafından olgunlaştırılarak yönetimin karar almasına ya da tercihte bulunmasına yardımcı olurlar. Böylece yurttaşlar, yaptıkları çeşitli etkinliklerle hem yönetime dolaylı olarak katılırlar hem de demokrasinin eksik bir yanını kapatmış olurlar. Demokrasi kavramının özünde de gerçekte herkesi ilgilendiren yerel sorunların çözümünde yurttaşların karar mekanizmasına katılımı vardır. Bu nedenle, yurttaşların yönetime doğrudan ya da dolaylı bir şekilde katılımı olmaksızın demokrasinin varlığından söz edilemez. Yurttaşların yönetime katılımı, aynı zamanda yönetimin denetlenmesi işlevini yerine getirir. Kuşkusuz bu özellik, demokrasiyi diğer sistemlerden ayıran en temel özelliklerden biridir. Yurttaşların yönetime katılımını ve yönetimi etkilemelerini sadece seçim dönemleriyle sınırlamak, kuşkusuz demokrasinin de sınırlanması anlamına gelecektir. Bu nedenle demokrasinin daha işlevsel olabilmesi için, katılım kavramını klasik anlayışın dışında daha geniş bir boyutta değerlendirmek gerekir.⁶⁸

⁶⁷ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s. 92-93.

⁶⁸ Çukurçayır, **a.g.e.**, s. 13.

1.5. DEMOKRASİ ve MEDYA

Medya 20. yüzyılın ikinci yarısında büyük gelişmeler göstermiş ve daha çok kitap, gazete, dergi üretilir ve tüketilir hale gelmiştir. Radyo ve televizyon yaygınlaşmış, sinema filmleri insanların daha çok ilgisini çeker hale gelmiştir. Bütün bunlar elektronik, uydu teknolojisi ve bilgisayar alanlarındaki hızlı gelişmeler sayesinde ortaya çıkmış ve onlar tarafından desteklenmiştir. Teknoloji bir yandan içeriğin ilginç hale gelmesini sağlarken, öte yandan bunların dünya ölçeğinde dağıtılmasını ve tüketilmesini de destekleyerek, medyanın hayatımızın vazgeçilmezi haline gelmesini sağlamıştır.⁶⁹Bunun için iletişim olgusu, bireyden uluslararası topluma kadar uzanan çok geniş bir ağ oluşturmaktadır.⁷⁰

Demokratik gelişmenin olduğu tüm ülkelerde, kitle iletişim araçlarının kamusal bir görev gördüğü, genel kabul görmektedir. Ancak bu gelişmelerin olduğu ülkelerde güçler konusunda tartışma olsa da, medya bazen karşı güç olarak değerlendirilse de sıralamada değişiklik söz konusu değildir. Demokratik yapının gelişip güçlendiği ve bütün dünyaya belirli bir ölçüde örnek olduğu toplumlarda, güçler hep bilinen sıralaması ile anılır ve medya burada dördüncü sıradaki yerini korur.⁷¹

Günümüz toplum yapılanması içerisinde kitle iletişim kurumu başat bir konum kazanmıştır. Tüm çağdaş toplumlarda birey ve birey grupları kendi günlük yaşam pratikleri dışında kalan olay ve oluşumlardan, esas itibarıyla, kitle iletişim araçlarıyla kendilerine aktarıldığı kadar ve aktarıldığı biçimlerde haberdar olurlar, bilgilenirler. Bir başka anlatımla çağdaş insanlar kendi deneyimlerinin dışında kalan dünyayı, bu dünyanın olay ve olgularını, çok

⁶⁹ Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Ed. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1999, s. 13.

⁷⁰ Durgun, **a.g.e.** , s. 216.

⁷¹ Alemdar, **a.g.e.** , s. 15.

büyük ölçüde, kendilerine kitle iletişim araçlarının yansıttığı biçimde, onlar tarafından yapılan tanımlara göre yeniden ve inşa yoluyla kavrarlar.⁷²

Toplumun yapısal özellikleri (siyasal, sanatsal, dini, kültürel, ideolojik ve örgütsel) hem iletişim sürecini biçimlendirmekte hem de bu sürecin özelliklerine göre biçimlenmektedir. Örneğin, çok geniş bir yaklaşımla otoriter, özgürlükçü, toplumsal sorumluluk ve Sovyet Komünist iletişim sistemleri arasındaki farklılıklar, temelde bir endüstri olarak üretim araçları mülkiyetinin devletin mi özel girişimcilerin mi olduğu konusuyula ve toplumun endüstriyel kapitalizm aşamasında aldığı yolla yakından ilgilidir. Bu bağlamda kitle iletişim sürecinin işleyiş biçimleri de değişmektedir. Böylece modern toplumlarda devletin konumu, toplumsal gruplar arasındaki güç dengeleri ile güçlerin dengelenme sürecinde belirleyici olan yasal, siyasal, ekonomik, vb. uygulamalar, toplumun yapısal işleyişi içinde biçimlenen makro ve mikro düzeyde karar alma mekanizmaları, uluslar arası sistemler, vb. kitle iletişim süreci üzerinde de etkili olmuştur.⁷³

Medya sistemleri, sosyal, ekonomik ve siyasi kurumların birbiriyle olan eşgüdümlülüğü içinde biçimlenmektedir. Toplumsal değişme sürecinde ortaya çıkan siyasal sistemlerdeki değişmeler medya sistemlerinin toplumsal işlevini de değiştirmiştir. Böylece kitle iletişim sistemlerinin farklılaşma nedeni, siyasal sistemlerdeki farklılaşmalardır. Buna göre çeşitlenen normatif medya kuramları, medyanın toplumsal sistem içinde belirli kurallar temelinde konumunu ve nasıl işlemesi gerektiğini belirleyen kurallardır. Böylece, ülkelerin siyasal sistemleri ve tercih ettikleri toplum felsefeleri medyanın nasıl bir işlev üstlenmesi gerektiği yasal çerçevesinin nasıl olması gerektiği normatif medya kuramlarına göre belirlenmektedir. Bu bakış açısı, aynı zamanda kitle iletişim araçlarının kamusal rollerine de açıklık getirmektedir.⁷⁴

⁷² Alemdar, **a.g.e.**, s. 24.

⁷³ Nimet Önür, "Toplumsal İlişkiler Sürecinde İletişim", **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, ed. Sevinç Güçlü, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2005, s. 333-334.

⁷⁴ Önür, **a.g.e.**, s. 361-362.

Toplum yaşamının belirli bir alanına ilişkin bir düzenleme yapılması, bir sisteme kavuşturulması bir siyasal iletişim olgusudur. Dolayısıyla herhangi bir yerde, siyasal yapının belirli bir biçimlenişi, toplumsal iletişimin önemli bir kesitinin de belirli bir düzende gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Gerçekten de, genel olarak toplumsal iletişim süreci, günümüzün bir özelliği olarak kitle iletişim araçları ile gerçekleşen kitle iletişim süreci, siyasal sürecin temel bir ögesi olarak yer almaktadır. Siyasal sistem toplumsal yaşamın çok geniş bir bölümünün düzenlenmesi demektir. Bu düzenlenişte iletişim olgusu önemli bir yer sahibidir. Çünkü siyasal yaşamı belirleyen bir çaba olarak, iktidara ulaşma çabasının iletişim süreci yoluyla aktarılıp, öğrenilmesi gerekmektedir. Siyasal sistem de varlığını korumak, sürdürmek – ya da sistemin karşıtları onu değiştirebilmek – için iletişim olanaklarını kullanmak zorundadır. İletişim araçları kullanımıyla, yönetenlere, egemenlere yani siyasal iktidarı kullananlara, yönetilenlerin davranışlarını etkileme ve denetleme yeteneği sunulmaktadır. Bunun tersi de doğrudur. Yani iletişim araçlarının kullanımı siyasetin daha geniş kitlelerle buluşmasını da sağlayabilir. Böylece toplumsal iletişim siyasal katılımı artırarak, iktidar tabanının değişme ya da genişlemesinin aracı olabilir. Toplumsal iletişimin düzenlenmesi konunun siyasal boyutuna değinmeden kavranamamakta, bir ülkenin genel siyasal sisteminin niteliği mevcut iletişim düzenlemesinin temel özelliklerini vermektedir.⁷⁵

Bugün iletişim teknolojilerindeki hızlı değişime bağlı olarak ortaya çıkan ve “dijital çağ” olarak adlandırılan; internet, cep telefonları, sosyal ağlar ve dijital oyunlar gibi yeni iletişim araçlarının devreye girmesiyle radikal şekilde değişen iletişim alanını anlamak için yeni yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Medya ekolojisi, “gönderen” ile “alıcı” arasındaki dikey ve hiyerarşik ilişkiler ve toplumdaki eşitsizlikler üzerinde tahrip edici bir etkisi olan internetin ortaya çıkışıyla birlikte, büyük oranda yeniden şekillenmiştir. Geleneksel medyanın internet yoluyla interaktif hale gelmesi, kişisel blogların ve sosyal paylaşım sitelerinin ortaya çıkması, bireylerin görünür olmasına ve seslerini duyurma

⁷⁵ A. Raşit Kaya, **Kitle İletişim Sistemleri**, Ankara, Teori yayınları, 1985, s.25-26.

şansına sahip olmalarına olanak vererek, vatandaşların medya içeriği üretimine katılımını artırmış ve böylece büyük medya şirketlerinden oluşan ve çoğunlukla devlet/hükümet sübvansiyonlarına bağımlı olan geleneksel medya, sektördeki tekelci konumunu ve içerik üzerindeki kontrolünü yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda, son dönem medya çalışmalarında “kontrol edilemeyen çağ” olarak da isimlendirilen dijital çağ, bugün özellikle vatandaşların medya içeriğinin üretilme sürecine katılımı bağlamında demokratikleşme yolunda bir kazanç olarak görülmektedir.⁷⁶

1.5.1. Demokraside Medya Düzenlemeleri

Demokraside enformasyon ve iletişim vardır. Enformasyon ve iletişim olmadan demokrasinin olamayacağı kabul edilir. Yurttaşlar ve kurumlar kendilerini kamu önünde doğru enformasyon ile ifade ederler. Böylece medya aracılığıyla sürdürülen enformasyon ve iletişim, siyasetin alanını genişletir ve siyasetçilerin bu alanı tek başlarına denetlemelerini engeller.⁷⁷

Medya, demokratik sürecin vazgeçilmez bir ögesidir, çünkü halkın birer vatandaş olarak haklarını kullanabilmesi için gerekli olan enformasyonu sağlamasından ötürü yurttaşlar, medya aracılığıyla olayların yorumlanmasına ve tartışmalara katılabilirler, toplumun gelişimini ve siyasal tercihleri etkileyen tutumlar edinebilirler ve eylemlerde bulunabilirler. Bu, medyaya ve kamusal tartışmalara erişimi gerektirir.⁷⁸

Medyanın bir diğer demokratik işlevi temsil aktörü olarak hareket etmesidir. Medyanın temsil rolü, içinde alternatif görüşlerin ve bakış açılarının tümüyle yer alabildiği koşulların yaratılmasına yardım etmeyi içerir. Medyanın

⁷⁶ Esra Elmas, Dilek Kurban, **İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler**, İstanbul, Tesev Yayınları, , 2011, ed. Esra Elmas Dilek Kurban, s.11-12.

⁷⁷ Manuel Nunez Encabo , “Gazetecilik Etiği ve Demokrasi”, **Medya, Kültür, Siyaset**, der. Süleyman İrvan, Ankara, Ark Yayınları, 1997, s. 283.

⁷⁸ Knut Lundby, Helga Ronning, “Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması”, İrvan, **a.g.e.** , s. 25-26.

üçüncü demokratik işlevi, çatışan çıkarlar arasında anlaşma ve uzlaşma yoluyla toplumun ortak hedeflerinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktır.⁷⁹

Demokrasilerin özelliği, serbest bir kamuoyuna sahip olmalarıdır. Gerçek anlamda serbest bir kamuoyu, haberlerin ve fikirlerin serbestçe yayılabildiği bir ortamda gelişebilir. Bu en başta, haberleşme ve düşüncenin açıklanması özgürlüğü olmak üzere, hemen bütün temel hak ve özgürlüklerin sağlandığı bir hukuk düzenini gerektirir. Kamuoyu ancak böyle bir düzende, çeşitli fikirlerin, karşıt görüşlerin, değişik yorumların, çatışan tezlerin açıkça ortaya döküldüğü ve tartışıldığı hür bir ortamda oluşabilecektir. Bu düzeni ve ortamı getiren çoğulcu demokratik sistemin, kamuoyunun kayıtsız ve baskısız belirmesini sağlayan en elverişli sistem olduğu söylenmelidir.⁸⁰

Siebert, Peterson ve Schram'ın sınıflandırmasına göre medya kurumları; otoriter, Sovyet totaliter, liberal ve sosyal sorumluluk kuramı olarak dört başlık altında incelenmiştir.⁸¹ Bu başlıklardan liberal medya yaklaşımı ve sosyal sorumluluk kuramı demokratik bir düzende medya kurumunu açıklayan kuramlardır. Bu iki kuramın dışında demokratik katılımcı medya kuramı da demokraside nasıl bir medya düzeni olması gerektiğine dair üçüncü bir kuramdır.

1.5.1.1. Liberal Medya Yaklaşımı

Kitle iletişim araçları liberal yaklaşıma göre, özgürce yayın yapabilmeli, her türden görüş ve düşünceyi hiçbir gücün etkisi altında kalmadan özgürce duyurabilmelidir. Bir yönüyle, düşünce, anlatım, örgütlenme, toplantı hak ve hürriyetlerinin uzantısı konumundadır. Yaklaşımın ilkeleri liberal demokratik

⁷⁹ James Curran , “Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme”, İrvan, **a.g.e.** , s. 176.

⁸⁰ Kapani, **a.g.e.** , s. 152.

⁸¹ Metin Işık, **Kitle İletişim Sistemleri**, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2002, s 8.

ilkelerle özdeşdir. Bireyin dürüstlüğüne, gerçeğe, akla, ilerlemeye ve halk iradesinin üstünlüğüne olan inanç bu ilkelerin ifadesidir.⁸²

Kitle iletişim araçlarının gerçek işlevlerini yerine getirebilmesi ve objektif olabilmesi için liberal yaklaşım, devlet denetiminden uzak olması gerektiğini savunur. Her insanın akıllı olduğu, gerçekte akıl yoluyla bulunabildiğine göre, gerçek tek bir irade ya da otorite tarafından belirlenemez. Başka bir anlatımla, gözlemlenen gerçekler gözlemleyene göre farklı olabileceğinden, bir kişi yada topluluğun gözlemlerinin gerçeği tek başına yansıttığı, bunların düşüncesinin, gerçeğin ifadesi olduğu görüşü kabul edilemez.⁸³

Bahsedilen bu modellerden liberal model demokratik yönetim biçimlerinde iletişim alanını anlatmaktadır. Liberal medya yaklaşımında serbest girişimcilik ve serbest dolaşım ilkeleri son derece önemlidir.⁸⁴

Serbest girişimcilik ilkesine göre;

- İletişim alanında çalışabilmek için hiçbir ön koşul olmamalıdır.
- İletişim aracı kurulabilmesi için izin alınmamalıdır.
- Yayınlarda, baskı, zorlama ve kısıtlama olmamalıdır.
- Yasal sınırları belirlenen, özel yaşamın gizliliği, ülke güvenliği ve yurda ihanet gibi önemli konularda yasal bir güvence sağlanmalıdır.

Serbest dolaşım ilkesine göre ise;

- Kitle iletişim araçları elde ettikleri verileri herhangi bir gücün etkisi altında kalmadan dile getirebilmelidir.
- Kitle iletişim araçları yoluyla gönderilen mesajı toplum özgürce alabilmelidir.

⁸² Kaya, **a.g.e.** , 41.

⁸³ Kaya, **a.g.e.** , s. 43.

⁸⁴ Işık, **a.g.e.** , s. 21.

- Herhangi bir olay, olgu ve konuya serbestçe ulaşma ve haberi, bilgiyi elde etme konusunda yasal bir sınırlama getirilmemelidir.

Serbest girişimcilik ilkesinin özü, kitle iletişim araçlarının özgürce işletilebilmesi, bunu sağlayacak kurumların serbestçe kurulabilmesidir. Serbest dolaşım ilkesindeki ana tema ise yayınlara üçüncü kişilerin ön denetim veya sansür uygulamaya haklarının olmamasıdır.

Yukarıda belirtilen veriler ışığında liberal medya kuramının temel ilkeleri şöyle özetlenebilir.⁸⁵

- Yayıncılık sektörü herhangi bir güç tarafından sansür edilemez.
- Yayıncılık topluma ve tüm bireylere açık olmalıdır ve izin almadan yapılabilmelidir.
- Siyasi idareye yönelik eleştiriler yayın yoluyla özgürce ifade edilebilmeli ve cezalandırılmamalıdır.
- Kitle iletişim araçlarında herhangi bir haberin yayınlanması için baskı yapılmamalıdır.
- Doğru, yanlış ayırımına bakılmaksızın her çeşit fikir ve görüş, kitle iletişim araçlarında yer alabilmeli ve bireylerin kendi seçimine bırakılmalıdır.
- Yayında kullanılacak malzemelerin toplanması önceden belirlenmiş kurallara bağlanmamalıdır.
- Yurt içi ve yurt dışındaki medya kuruluşlarıyla her türlü bilgi ve haber alışverişine sınırlandırma getirilmemelidir.

Otoriter medya kuramına bir tepki olarak gelişen ve devlet müdahalesi altında özgürlüğün gerçekleşemeyeceğini savunan liberal medya yaklaşımında bazı noktaların yeterince göz önüne alınmadığının bilinmesi gerekir. Birey, toplumun bir parçası olduğundan sınırsız bir özgürlükten söz edemeyiz. Bu kuram, sınırsız özgürlük üzerine kurulmuş ve gerçek özgürlüğün, toplumda yaşayan diğer bireylerin yaşayışına, haklarına, görüş

⁸⁵ Işık, a.g.e. , s 21-22.

ve düşünceleri gibi temel değerlerine saygılı olma yoluyla elde edebileceği gerçeği göz ardı edilmiştir.

Liberal kuramın uygulanmasında her şeyin teorisyenlerin dile getirdiği gibi gitmediği, eksik ve aksaklıklar oluştuğu ve bazı olumsuzlukların yaşandığı görülmüştür. Bu nedenle uygulamada basın özgürlüğü gerçek anlamda sağlanamamıştır. Bunun nedeni basının hükümet ve siyasilere yakın ve ayrılmaz biçimde bağlı olmasıdır. Bununla ilgili olarak basın, her iki gücün eylemlerinin eleştirel bir sorgucusu olamamıştır.⁸⁶

Kitle iletişim araçları yoluyla herhangi bir mesaj vermek, sıradan ve basit bir iş değildir. Bu nedenle düşünce iletmek toplumsal sonuçları olan bir eylemdir. Özgürlüklerin kötüye kullanılması tehlikeli ve hatta yıkıcı olabileceğinden uzun dönemde doğrunun iyiye üstünlük sağlayacağı inancıyla duruma katlanılması mümkün değildir.⁸⁷

1.5.1.2. Toplumsal Sorumluluk Kuramı

Serbest Pazar felsefesini basın alanına taşıyan liberal basın kuramı ve “basın özgürlüğü” vaadi uygulamada birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Liberal kurama ABD’ de tepki olarak doğan bu kuram, daha sonra diğer ülkelere de yansımıştır.⁸⁸

Toplumsal sorumluluk kuramının düşünsel temelleri, Hutchins Komisyonu olarak tarihe geçen bir çoğu akademisyenlerden oluşan bir grubun Liberal Medya Sistemlerinde ortaya çıkan aksaklıkların düzeltilmesine yönelik çalışmaları sonunda 1947 yılında “Özgür ve Sorumlu Basın” isimli bir rapor yayınlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu raporla özgür ve serbest düşünce

⁸⁶ Işık, **a.g.e.** , s. 22-23.

⁸⁷ Kaya, **a.g.e.** , s 49.

⁸⁸ Nimet Öntür, “Toplumsal İlişkiler Sürecinde İletişim”, **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Sevinç Güçlü, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2005, s. 368.

pazarının tehlikeye girdiği belirtilerek liberal medya sistemine eleştiriler getirilmiştir. Buna göre;⁸⁹

- Gazete sahipleri, karşıt görüşleri dışlayarak ekonomi ve siyaset alanında kendi çıkarları doğrultusundaki görüşlere yer vermişlerdir.
- Basın, büyük ticari şirketlere hizmet eder duruma gelmiştir.
- Toplumsal değişmeye engel olmaya çalışmışlardır. Güncel olaylarla ilgili haberlerde toplum için önemli konular yerine sansasyonel ve eğlence içerikli haberlere daha fazla yer verilmiştir. Böylece kamu ahlakı tehlikeye girmiştir.
- Bireylerin özel yaşamına müdahale edilmiştir.
- Basın, belli sosyo-ekonomik sınıfların ve sermayenin kontrolüne girmiştir.

D. McQuail toplumsal sorumluluk kuramının temel önermelerini şu şekilde sıralamaktadır.⁹⁰

- Medya topluma karşı belli sorumluluklarını ve yükümlülüklerini yerine getirmelidir.
- Bu yükümlülükler yerine getirilirken bilgilendirici olma, gerçeğe, doğruya ve dengeye özen gösterme gibi ölçütler göz önüne alınmalıdır.
- Medya yasalar çerçevesinde kendini sınırlandırmalıdır.
- Medyanın suça, şiddete ve kargaşaya yol açabilecek ya da azınlıklara saldırı niteliğindeki yayınlardan kaçınması gerekir.
- Toplum medyadan başarılı bir uygulama bekleme hakkına sahiptir. Eğer medya bu sorumluluğunu yerine getirmezse kamu yararı adına müdahale kaçınılmazdır.

Sosyal sorumluluk kuramının ideolojisi medya, halk ve hükümet arasında bir dengenin oluşmasını öngörmektedir. Azınlık ve çoğunluk

⁸⁹ Nimet Önür, "Toplumsal İlişkiler Sürecinde İletişim", **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Sevinç Güçlü, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2005, s. 369.

⁹⁰ Denis McQuail, **Kitle İletişim Kuramı**, çev. Haluk Yüksel, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi, 1994, s. 128.

haklarının birbiriyle görmezlikten gelinmeden dengelenmesini öneren kuram sansür ve baskılara yer vermeden özdenetim yoluyla tüm dengelerin kurulabileceğini öngörmektedir.⁹¹

Liberal medya kuramınınin eksik kaldığı yönlerin üzerinde yoğunlaşarak bunları tamamlamaya yönelik çözümler sunmaya yönelik geliştirilen toplumsal sorumluluk kuramı, uygulama olarak liberal medya kuramına benzemesine rağmen içerik olarak önemli farklılıkları bulunmaktadır. Özgürlükçü medya kuramıyla toplumsal sorumluluk kuramı arasındaki en temel fark ise özgürlüğün kullanımındadır. Bu kuramda özgürlük, kontrollü ve sorumlu bir biçimde hayata geçirilmelidir.

Kurama göre kitle iletişim araçları toplumsal sorumluluk ve özgürlük dengesini kurabilmelidir. Eğer araçlar bu dengeyi kuramazlarsa kendi özgürlüklerini kaybedebilirler. Kitle iletişim araçları yayında doğruluğu, güvenilirliği, inanılabilirliğini, eşitliği ve halkın görüş dengelerini sağlayacak bir sorumlulukla görev yapmaktadır.⁹²

Liberal medya kuramında yer alan özgürlük, tutarsız ve belirsizdir. Ancak, esnek olduğundan değişime ayak uydurabilmesi ve toplum refahına katkı sağlaması kuramın olumlu yönleridir. Olumsuz yönleri göz önüne alınarak liberal kuram içerisinde bir tepki olarak 20. yüzyılda ABD’de Toplumsal Sorumluluk Kuramı ortaya çıkmıştır.⁹³

Toplumsal Sorumluluk kuramında liberal kuramdaki serbest mülkiyet kavramı yerine kamusal fonksiyon yararına mülkiyet kavramı ana amaçtır. Özel mülkiyet ve mutlak özgürlük hakkı kamu yararı için işlemektedir ve mülkiyet hakkı, kamu yararı söz konusuysa sınırlandırılmalıdır.⁹⁴

⁹¹ Nimet Önür, “Toplumsal İlişkiler Sürecinde İletişim”, **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Sevinç Güçlü, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2005, s. 370.

⁹² Sacide Vural, **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri**, Ankara, Bilim Yayınları, 1994. s. 24.

⁹³ Işık, **a.g.e.**, s. 26.

⁹⁴ Mahmut Oktay, **İletişimciler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 235.

Devlet, toplumsal sorumluluk kuramında, liberal medya kuramında olduğu gibi minimum derecede etkili değildir, kamu yararını ve sorumlu bir iletişim ortamını oluşturmada etkin bir roledir. Ancak bu rol, yetkeci kuramda olduğu gibi devlete sınırsız yetki tanımazken liberal medya kuramındaki gibi de devleti iletişim sürecinin dışında bırakmamaktadır. Sınırlarını bilen, toplumsal refahı sağlayan ve gerekli durumlarda devleti iletişim sistemine dahil eden bir devletin olması gerektiğini savunur.

Toplumsal sorumluluk kuramında özgürlük, hem negatif hem de pozitif yönleri bir arada olması gereken bir yapıya sahiptir. Bu modele göre özgür olmak için üç unsur gereklidir.⁹⁵

- Bireyin eylem yeteneğine ve gücüne sahip olması,
- Dışarıdan sınırlama ve denetim olmaması,
- Eylemin gerektirdiği araçlara sahip olması.

Toplumsal sorumluluk kuramında karşılaşılabilecek birtakım eksiklikleri, tutarsızlıkları ve dengesizlikleri giderebilmek için üç tür genel önlem önerisi bulunmaktadır;⁹⁶

- Radyo ve TV gibi kitle iletişim araçlarının yönetimi için bağımsız kamu kuruluşlarının kurulması.
- Çoğunluğu sağlamak amacıyla devletin mali içerikli destekte bulunması.
- Yazılı basın dışındaki kitle iletişim araçları mülkiyeti özel kişilere bırakılarak çalışanların meslek anlayışlarının geliştirilmesi ve özdenetim mekanizmasının islevselleşmesi.

⁹⁵ Işık, **a.g.e.** , s. 30.

⁹⁶ Kaya, **a.g.e.** , s. 43.

1.5.1.3. Demokratik Katılımcı Medya Yaklaşımı

D. McQuail'in geliştirdiği demokratik katılımcı kitle iletişim araçları kuramı; günümüzde medyanın ticarileşmesini, tekelleşmesini, hatta toplumsal sorumluluk normuna göre oluşturulan medyanın merkezileşmesinin ve bürokratikleşmesinin yanlışlığını vurgulayarak, medyanın bireylerin istek ve beklentilerine uygun oluşturulmasını esas alır. Daha çok gelişmiş liberal toplumlarla uyumlu olan bu kuram çoğulculuğu, yerelliği, kurumsallaşmayı, medyanın küçüklüğünü, alıcı-verici rollerinin değişebilirliğini, tüm toplum seviyesinde iletişim bağlantılarının yataylığını ve etkileşmeyi desteklemektedir. Kuramın üzerinde durduğu temel konuları şöyle sıralar;⁹⁷

- Her vatandaş ve azınlık grupları iletişim hakkına ve kendi belirledikleri ihtiyaçlara göre medya tarafından hizmet edilme hakkına sahiptir.
- Medya izleyicileri için varolmalıdır.
- Medya merkezileştirilmiş politika veya hükümet kontrolüne tabi olmamalıdır.
- Gruplar, yerel toplumlar ve organizasyonların kendilerine ait medyaya sahip olma hakkı vardır.
- Küçük çaptaki katılımcı, karşılıklı etkileşimin olduğu medya formları, genelleşmiş ve tek yönlü medyadan daha iyidir.
- İletişim profesyonellere bırakılmayacak kadar önemlidir.

Medyanın toplumsal nitelikli görevlerinin yanısıra özellikle siyasal kimliğinden kaynaklanan ve demokratik düzenin işleyişine katkıda bulunması beklenen işlevlerinden bazıları şöyle özetlenebilir;⁹⁸

- Sosyal ve siyasal çevrenin gözetilmesi, toplumu ve bireyleri ilgilendiren konularda habercilik görevini yerine getirmek,

⁹⁷ Denis McQuail, **Kitle İletişim Kuramı**, çev. Haluk Yüksel, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi, 1994, s. 134

⁹⁸ Michael Gurevitch, Jay G. Blumler , “**Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler**” , İrvan, **a.g.e.** , s. 200-201.

- Toplumunu ilgilendiren önemli konuların ve sorunların özgür ve tarafsızca tartışılabileceği bir platform oluşturarak anlamlı gündem koyma,
- Siyasetçilerin, demokratik örgütler ile baskı ve çıkar gruplarının kamuoyunu aydınlatıcı nitelikteki görüşlerini aktarmalarına olanak sağlamak,
- Toplumdaki farklı görüşler arasında ve siyasal otoriteyi elinde bulunduranlar ve ileride bu gücü kullanacaklar ile kitleler arasında iletişim ortamı oluşturma,
- Yönetenlerin ellerindeki devlet gücünü nasıl kullandıklarının gözlenmesi, kamuoyu adına denetlenmesi,
- Bireylerin siyasal süreci yalnızca pasif konumda izleyen değil, aynı zamanda bilgilendirilerek katılımcı olmalarını sağlamak,
- Medya dışındaki güçlerin basın özgürlüğünü ortadan kaldırma çabalarına karşı ilkeli şekilde karşı koyma.

Medya sadece bireyi yöneten-yönetilen ilişkileri bağlamında etkilememekte, onun hayata bakış açısını da önemli şekilde biçimlendirmektedir. Medya, bireyin çevresi hakkında bilgilenmesini sağlayarak onun çevreye ve yaşadığı mekana daha ilgili bir kişi olmasında önemli rol oynar. Sağlanan iletişim sayesinde, medya yurttaşların gerek yerel gerekse ulusal konularda duyarlılığını artırmaktadır. Diğer yandan, farklı görüşteki insanlar arasında iletişim kurulmasına da yardımcı olmaktadır.⁹⁹ Diğer bir ifade ile modern toplumlarda medya, bireyin olayları algılamasında ve onu yorumlamasında temel bir araçtır. Medya yurttaşlara bu yönde bir etki yaparken, aynı zamanda yurttaşların görüşlerinin kamuoyuna ve yönetime duyurulmasını sağlayarak, tıpkı kamuoyu gibi, tabandan-tavana ve tavandan-tabana doğru çift yönlü bir bilgi akışına aracılık eder. Medya, toplumu genel olarak bilgilendirmesi yanında, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan sosyal sorunlara özel bir ilgi gösterebilmekte, hatta o sorunların sözcülüğünü üstlenebilmektedir. Böylece medya, yönetim ya da çeşitli sorunlara neden

⁹⁹ Çukurçayır, a.g.e. , s. 86.

olan birimler üzerinde etkili bir baskı aracına dönüşebilmektedir.¹⁰⁰ Bu nedenle medya demokratik toplumlarda yöneticiler üzerinde en önemli baskı aracıdır. Ancak medyanın bu baskısının her zaman toplumun genel çıkarları doğrultusunda oluştuğunu söylemek zordur. Bazen çeşitli çıkar grupları kendi medyasını oluşturabilmekte ya da medyanın bizzat kendisi nesnel bir kamuoyu oluşturmak yerine daha sübjektif yönde hareket edebilmektedir. Bugün demokratik toplum için siyasal alan, caddeler ya da sokaklar değil, aksine televizyon, radyo ya da gazete gibi kitle iletişim araçlarıdır. Örneğin televizyonun siyasal açıdan öznesi ne işçi sınıfı ne de aydınlardır; aksine bütün toplumdur. Üstelik bu kişiler, siyasal arenadan değil tamamen günlük yaşamdan gelen kişilerdir.¹⁰¹

1.5.2. Demokrasi ve Medya İlişisine Dair Değerlendirmeler

Kitle iletişim araçları, günümüzde farklı görüşlerin ve eğilimlerin topluma ya da ilgili makamlara iletilmesinde önemli rol oynayarak çok sesli bir toplumsal yapının vazgeçilmez araçlarından biri haline gelmiştir. Ancak kitle iletişim araçlarının farklı düşüncelerin iletilmesinde her zaman nesnel olduğunu söylemek zordur. Özellikle reyting başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı, pek çok haberin özünden uzaklaştırılarak kitlelere sunulması söz konusudur. Böylece olaylar çarpıtılarak, abartılarak ya da tersine küçümsenerek kitlelere ulaştırılmaktadır .¹⁰²

Demokrasi teorisinin temelinde bireyler arasındaki etkileşim yer aldığı göz önünde bulundurulursa bireyler arasındaki karşılıklı etkileşim sürecinin olumlu olması, katılımın yaygınlaşmasını ve sistematikleşmesini sağlamaktadır. Bir toplumda, bireyler birbirlerinin ve karşıtlarının görüşlerine

¹⁰⁰ Cem Eroğul, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, Ankara, İmge Yayınları, 1999, s. 228.

¹⁰¹ Heiko Geiling, "Politische Kultur und neu soziale Bewegungen", (Erişim) <http://www.agis.uni-hannover.de/agaisinfo/info3/pokulbe.htm>, 26.06.2001 den aktaran KILIÇ, **a.g.m.**, s.158.

¹⁰² Coşkun San "İnsan Hakları Çerçevesinde Kimi Güncel Sorunlar", **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, sayı 49, Haziran- Aralık, 1994, s. 379.

ve düşüncelerine saygı gösterdikleri ölçüde o toplumda demokrasi olgusu gelişecektir. Bireylerin kendi aralarında demokrasi sınırları içerisinde saygı gösterebilmelerinin yolu ise birbirlerini anlamak ve siyasal sisteme katılım göstermeleri ile olmaktadır. Vatandaşların siyasete ve siyasal kararların alınması sürecine katılmaları ise genellikle medya ya da diğer iletişim araçları ile gerçekleşmektedir. Bu süreçte medya, vatandaşların görüşlerine ve düşüncelerine yer veren bir organ olarak önemli bir işlev üstlenmektedir. Yeni iletişim ve haberleşme teknolojileri sayesinde geleneksel demokratik sistem yerini modern demokratik sisteme bırakmaya başlamıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin bir sonucu olan modern demokrasi ise eskisinden daha karmaşık bir süreç içerisinde olmaktadır. Çünkü internet başta olmak üzere yeni iletişim teknolojileri halkın siyasete olan katılım düzeyini artırarak, demokrasinin daha karmaşık ve anlaşılması zor olan bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Ancak her ne olursa olsun yeni iletişim teknolojileri ve siyasal iletişim çalışmaları sayesinde bireylerin seçim zamanlarında hangi siyasal partiye ya da adaya oy vereceklerini belirlemeleri daha kolay ve etkili olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internet, yalnızca seçim zamanları değil, siyasete ilişkin tartışmalara halkın da katılımını sağlayabilen en önemli araç haline gelmektedir. Bu açıdan yeni iletişim teknolojileri, toplumsal açıdan demokrasinin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlayan en önemli iletişim araçlarından biridir. Yeni iletişim teknolojileri, aynı zamanda toplumdaki farklı görüşleri ve düşünceleri ortaya çıkaran ve saydamlaştıran bir araç olarak da öne çıkmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri farklı grupların, farklı kültürlerin ve farklı etnik yapıların birbirleriyle iletişim kurabildikleri bir alan ortaya çıkartarak hiçbir görüşün ve düşüncenin kısıtlanmadığı bir araç işlevi de görmektedir. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde farklı kültürlerden, farklı dillerden ve farklı etnik yapılardan gelen bireyler, birbirleriyle rahat bir şekilde iletişim kurabilmektedirler. Bu durum, siyasete hiç ilgi duymayanların bile siyasete ilgi duymalarını sağlayarak siyasal katılımın artmasını ve demokrasinin gelişmesini sağlamaktadır.¹⁰³

¹⁰³ Süleyman KARAÇOR, “Yeni İletisim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi”, **Celal Bayar**

“Enformasyon toplumu” kuramcılarının yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin toplum üzerindeki etkilerini yorumlarken üzerinde durdukları ortak noktalardan biri de internetin demokrasiyle olan ilişkisine yaptıkları vurgudur. 19. ve 20. yüzyıllarda kitle iletişim araçlarına atfedilen teknolojinin toplumu “demokratikleştirme” misyonu, bugün internete yüklenmektedir. Sayısal teknolojilerin yöndeşmesinin sonucunda enformasyonun niceliğindeki artış, etkileşim olanaklarının genişlemesi, kullanıcının iletişim sürecine etken olarak katılabilmesi gibi internetin sahip olduğu teknolojik potansiyelin politikaya ilgiyi ve politik katılımı arttıracakı öne sürülmektedir. Toplumda bir dizi olumlu dönüşüme yol açtığı düşünülen internetin enformasyon bolluğu yaratarak bilinçlenmeyi, ulusal sınırları ve zaman sorununu aşarak bireylere istedikleri enformasyonu sağladığı, vatandaşların siyasete katılımını ‘teknik olarak’ kolaylaştırdığı, sanal forumlar aracılığıyla tartışma ortamı yarattığı, toplumdaki muhalif seslere ve “alternatif” gruplara sermaye denetimindeki egemen iletişim araçlarından çok daha düşük maliyete haberleşme ve ifade imkanı tanıdığı, genel olarak sivil toplumun örgütlenmesini ve daha geniş kitlelere seslenmesini mümkün kılarak kamusal alanı canlandırdığı ve toplumu demokratikleştirdiği, hatta Antik Yunan demokrasisine geri döneleceği “enformasyon toplumu” kuramcıları tarafından dile getirilen düşüncelerdir. Atina’nın “agora demokrasisi”, yeni çağın siberdemokrasisiyle yeniden hayat bulacaktır. Oysa, Aydınlanma’nın mirası olarak demokrasi idealini gerçekleştirmenin yolu yeni bir teknolojik buluşa değil, toplumsal – kültürel yaşama bağlıdır. Yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ile demokrasi arasında kurulan bu “doğrudan” bağ, internetin toplumsal kullanımı ve giderek ticarileşmesi göz önüne alındığında sorunlu hale gelmektedir. Ayrıca, kapitalist ya da kapitalistleşen ülkelerde siyasetin ve demokrasinin kitle toplumunun ve popüler kültürün dinamiklerine göre şekil alması, demokrasinin eşitlik ilkesiyle çatışan toplumsal eşitsizliğin küreselleşmeyle birlikte artarak sürdüğü, vatandaşın tüketiciye dönüştüğü, siyasi katılımın seçim zamanlarına indirgendiği, kamusal meselelerin geri

plana itildiği ve topluma apolitikleşmenin egemen olduğu göz önüne alındığında yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ve internetin toplumlar için yapısal dönüşüm sağlayabilme potansiyeli önündeki sınırlar daha net olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴

İnternet-demokrasi ilişkisine vurgu yapan yazarlar beş ana tema etrafında görüşlerini desteklemektedir: Kolay erişim ve enformasyon erişiminde yeterlilik, internetin otoritelerden bağışık örgütlenmesi, internette ifade özgürlüğünün sınırsız ve içerik denetiminin teknik olarak zor olması, siyasal katılımın artması, sivil toplumun genişlemesi ve küreselleşmesi.¹⁰⁵

Bunun yanında internetin veya herhangi bir iletişim aracının demokrasiye beklendiği gibi çok da fazla katkısının olmayacağına dair görüşler de vardır. İnternete ve bilgisayar teknolojilerine erişim sorunu, enformasyonun bolluğu ve ticarileşmesi, internet üzerinde tekellerin kurulması, internetin “fragmanlaşmış” içeriği, devlet ve özel sermaye tarafından tüketiciye dönüşen vatandaşın denetlenmesi için yoğunluklu olarak kullanımı, aşırı bireysel kullanımı ve kullanım amaçları vb. sorunlar; İnternetin demokratikleştirici potansiyelinin sınırlılıklarını oluşturmaktadır. İnternet yeni bir demokrasi vaat etmekten ziyade kamusal meseleleri görünür kılmaktadır. Enformasyon tarafsız bir kavram değildir, üretimi ve dağıtımı belirli güç odaklarının ve çıkar gruplarının elindedir.¹⁰⁶

Modern anlamda kitle iletişim araçlarının toplum yaşamına girmesiyle monarşik toplumsal yapıların çözülerek demokratik yapılara doğru evrilmesi arasında bir koşutluk olduğu görülmektedir. Avrupa’da kitap basımının hız kazanması, modern anlamdaki fikir gazetelerinin çıkmaya başlaması 17. yüzyılın ilk yarısına rastlar. Kitap ve gazete yayımını gerçekleştirenler ise feodal yapıya karşı daha özgürlükçü bir toplum savunusunu ortaya koyan aydınlardı. Dolayısıyla da ilk modern gazeteler halkı aydınlatma, bilgilendirme

¹⁰⁴ Gülüm Şener, “İnternet ve Demokrasi İlişkisine Dair Eleştirel Bir Yaklaşım”, (Erişim) <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/internetvedemokrasi.pdf> , 17 Nisan 2012

¹⁰⁵ Nilüfer Timisi, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara, Dost Kitabevi, 2003, s.207.

¹⁰⁶ Gülüm Şener, a.g.e.

misyonu üstlenerek yayın yaşamına girmişlerdi. Feodal toplumun katı monarşik yapısı çözüldükçe kitap ve gazete basım ve dağıtımını da artma eğilimi gösteriyordu. Aydınlanma ve modernleşmenin gelişimi süresince gazetelerde eşitlik, özgürlük, kardeşlik, serbest girişimcilik, özerk işletmecilik ve de demokratik toplum yapısının güçlü savunusu yapılmaktaydı. Oysa paraya sahip olanların güç kazanmasına koşut olarak kapitalizmin biçim değiştirmesi ve tekelci bir örgütlenmeye gitmesiyle birlikte basın da misyonunu yeniden tanımlama gereği duymuştur. Buna göre basın öncelikle ekonomik bir işletme olarak biçimlenmeye başlamış. Kitle iletişim sektörü de kapitalizmin diğer sektörleri gibi ticari kazanç amacını öne çekmiştir. Kapitalizmin diğer alanlarında olduğu gibi kitle iletişim alanında da sermayenin güç alanını genişletmeye yönelik ittifakları başlamış. Bu yapılanmaya koşut olarak kitle iletişim araçlarının üretim ortamlarında da teksesliliğe doğru bir yönelim ortaya çıkmıştır. Oysa modernleşmenin başlangıç dönemlerinde basın özerk bir yapıya sahipti. Sermayenin denetim alanına giren, güç alanında işleyiş göstermeye başlayan basın ya da kitle iletişim araçları asıl sorumlu oldukları halktan da giderek kopmaya başlamışlardır. Böylece halkı aydınlatmak, bilgilendirmek, halk adına devleti gözetlemek gibi işlevler de zaman içerisinde kendiliğinden yitip gitmiştir. Öte yandan hangi siyasal sistemde olursa olsun, hiçbir ülkede devletin yönetim kademelerinde bulunanlar kitle iletişim kurum ve araçlarını kendi gözetim ve denetim alanlarından uzak tutmazlar. Bu da çoğu zaman kitle iletişim kuruluşlarının işlerine gelir. Bu nedenle de siyasal iktidarların gözetim ve denetim amaçlı tavırları, özellikle de kapitalizmin egemen olduğu günümüz toplumlarında genelde çıkar odaklı ilişki biçiminde işlerlik göstermektedir. Bu durum, kitle iletişim kurum ve araçlarının ya da günümüzdeki adlandırmasıyla medyanın yönetimlere yakınlaşmasına koşut olarak halktan uzaklaşmasına ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla da günümüz çıkar odaklı ilişkileri içerisinde işlerlik gösteren medyanın özerk ve tarafsız olması, bu yönüyle de

demokratik toplum yapısının gelişmesine katkıda bulunması olanaklı gözükmemektedir.¹⁰⁷

Bugün siyasete katılım açısından yeni medya alanında yaşanan ticarileşme dışında, erişimdeki ekonomik eşitsizlikler önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ekonomi-politikçilerin temel eleştiri noktalarından birini bu durum oluşturmaktadır. Ayrıca yeni medyanın yarattığı olanaklardan verimli bir şekilde yararlanabilmek için bu donanımı kullanabilme yetisine sahip olmak ve küresel hale gelen İngilizce'yi de bilmek gerekiyor. Öte yandan, yeni medyayı bir mücadele aracı olarak değil, mücadele konusu olarak düşünmek önemlidir. Çünkü, yeni medya yanlış kullanıldığında siyasette bir "otomasyon" devletine yol açarak, kontrollü topluma dönüşme riskini de taşımaktadır.¹⁰⁸

Bu anlamda, genel olarak yeni medya, özel anlamda da internet küresel düzeyde toplumsal hareketlerin biraraya gelerek iktidar güçleri karşısında eylemlerini ortaya koymalarına olanak sağlayacak açılımlar sunsa da; internet üzerinden gerçekleştirilen hak arayışlarının örgütlü bir temele dayanmamasından ötürü katılımcı demokrasinin sürekliliği açısından kimi soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Yeni medyanın, geleneksel medya gibi yurttaşların serbest zamanlarını ele geçirme yönündeki faaliyetleri göz önüne alındığında, egemen kapitalist ideolojinin kendini yeniden üretmesinde ekonomik ve siyasal açıdan iki yönlü bir avantaj elde ettiği gerçeğiyle karşı karşıya geliriz. İnternet, ekonomik açıdan, yurttaşların işlik dışındaki zamanlarını da kârlı bir alana dönüştürmeye çalışır. Özellikle reklamlar ve yeni yaşam tarzlarının sunumu aracılığıyla bu işlevi yerine getirir. Siyasal açıdan ise, yeni medyanın en önemli fonksiyonlarından biri de katılımcı demokrasiyi geçici ve uçucu bir şekilde yerine getirirken, diğer yandan da aslında apolitikleşmiş bir kitlenin ortaya çıkması yönünde hareket eder. Eşdeyişle, yeni medya anlamında İnternet, kullanım amacına bağlı olarak siyasallaşma açısından farklılıklar gösterir. Bu yüzden, internet'in kamusal etkileşim ve örgütlülük çerçevesinde özgürleştirici ve demokrasi kültürünün gelişimine sağladığı katkılara mesafeye yaklaşmak, bu aracın

¹⁰⁷ Nazife Güngör, **İletişim Kuramlar Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011 , s. 287-288.

¹⁰⁸ Dağtaş, **a.g.m.** , s. 262.

fetişleştirilmemesini ve bu aracın sahiplik yapısının kimlerin ellerinde olduğu sonucunu doğurur.¹⁰⁹

Sonuç olarak yeni iletişim teknolojileri ve internet çerçevesinde yoğunlaşan elektronik demokrasi sistemleri, “Modern toplum ve demokrasiler giderek artan oranda kitle iletişim araçlarının dolaşıma soktuğu bilgi üzerinde temellenmesine rağmen geleneksel ya da eski iletişim araçları çeşitli gerekçelerle demokrasiyi ışlah edilemez biçimde zedelemiş, yurttaşlık pratiğini demokrasinin gerektirdiği katılımcılık yerine pasif tüketiciliğe dönüştürmüştür.” veya “Yeni iletişim teknolojileri yurttaş katılımını içeren doğrudan ya da temsili bir demokrasinin gelişmesine izin verecek potansiyellere sahiptir.” şeklinde iki temel varsayımdan hareket etmektedirler.¹¹⁰

¹⁰⁹ Dağtaş, **a.g.m.** , s. 264.

¹¹⁰ Nilüfer Timisi, **a.g.e.**, s.184-185.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDYA OKURYAZARLIĞI, UNESCO VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MEDYA OKURYAZARLIĞI ANLAYIŞI

2.1. MEDYA OKURYAZARLIĞI TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Okuryazarlıktan Medya Okuryazarlığına

Paolo Freire okuryazarlık kavramını, “dünyayı okuma meselesi” olarak tanımlar.¹¹¹ Okuryazarlık çeşitli formlardaki metinleri okuyup yorumlayabilme bilgisi ve becerilerini; bu bilgi ve beceriler ile bireyin kendi çatışmalarını, tartışmalarını, mücadelelerini yönlendirme ve bir sonuca bağlamasında etkili olmasını gerektirir. Kavram olarak okuryazarlık, sosyal-yapısal iletişim ile gösteri formlarını kullanma ve etkili öğrenmeyi gerektiren becerileri kazanmayı içerir.¹¹² Medyanın hayatımızda edindiği yeri artırıp, dolaşıma giren görüntü, ses ve yazıların büyük bir kısmını oluşturur hale gelmesi, içinde bulunduğu kodlama ve kod çözümü süreçleri, hem uygulayıcılar hem de alıcılar için yeni donanımları gerekli kılmıştır.¹¹³ Bu durum da artık klasik okuryazarlığın yetersiz kalması ve ancak tüm duyularla yerine getirilebilen medya okuryazarlığının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılda okuryazarlık ne anlama geliyorsa günümüzde de medya okuryazarlığı o demektir.¹¹⁴ Medya okuryazarı bir birey; medyayı etkili ve akıllı bir biçimde kullanır; medya mesajlarını değerlendirirken eleştirel

¹¹¹ Sonia Livingstone, Nancy Thumim, “Assessing The Media Literacy Of Uk Adults”, **A Review Of The Academic Literature**, sayı 48, Mart, 2003, s. 18.

¹¹² Douglas Kellner, Jeff Share, “Toward Critical Media Literacy: Core Concepts, Debates, Organizations, And Policy”, **Discourse: Studies in The Cultural Politics of Education**, cilt 26, No. 3., 2005 s. 369

¹¹³ Nurçay Türkoğlu, “Okuryazarlıktan Medya Okuryazarlığına: Şifrelerin Ortaklığını Aramak”, **Medya Okuryazarlığı**, ed. N. Türkoğlu, M. Cinman Şimşek, İstanbul, Kalemus Yayınları, 2007, s. 277.

¹¹⁴ Gateway To The European Union, Study on the Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe, Country Profile 4.0, (Erişim) web:<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1326>, 18 Mayıs 2011

düşünür; farklı kaynaklardan sağlanan bilgilerin güvenilirlik ve geçerliliğini değerlendirir; görsel imgelerin gücünü anlar ve onları nasıl “okuyacağını” bilir; çeşitli kültürlerin farkına varır ve çoklu bakış açılarına değer verir; farklı medya formlarını kullanarak kendini açıkça ve yaratıcı olarak ifade eder; mesajların, inançlar, değerler, davranımlar ve demokratik süreç üzerindeki etkilerini tanımlar.¹¹⁵

Ayrıca medya okuryazarlığı kavramı Avrupa’da kullanılan; “information literacy” (enformasyon/bilgi okuryazarlığı), “digital literacy” (dijital/sayısal okuryazarlık), “computer literacy” (bilgisayar okuryazarlığı), “electronic literacy” (elektronik okuryazarlık), “electronic information literacy” (elektronik enformasyon/bilgi okuryazarlığı) gibi kavramları da kapsamaktadır.¹¹⁶

Medya okuryazarlığı aşağıdaki tanımlarda yer alan özelliklerin toplamı olarak izah edilmektedir:¹¹⁷

- Çeşitli biçimlerdeki yazılı,basılı, görsel, işitsel, elektronik ortamlardaki iletilere erişmektir;
- Medya iletilerini anlamak ve değerlendirmek için gereken bilgi birikimine sahip olmaktır;
- Medyayı etkin ve akılcı biçimde kullanmaktır;
- Medya olarak bilinen bilgi kaynaklarını tanımak, değerlendirmek ve gereğince yararlanmaktır;
- Farklı kaynaklardan gelen bilginin doğruluğunu değerlendirmektir;
- Medyanın kişilerin ve toplumun düşüncelerinin, davranışlarının ve değerlerinin üzerindeki etkisinin bilincinde olmaktır;
- Medya kanalları yoluyla toplumla etkili iletişim kurmaktır;
- Gereken tepkileri vererek bilginin bilinçli ve doğru üretilmesini sağlamaktır;

¹¹⁵ Elizabeth Thomann, Tessa Jolls, Literacy for the 21st Century An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education, Center for Media Literacy, 2003 , s. 43.

¹¹⁶ Cem Pekman, “Avrupa Birliği’nde Medya Okuryazarlığı”, **Medya Okuryazarlığı** , ed. N. Türkoğlu, M. Cinman Şimşek, İstanbul, Kalemus Yayınları, 2007, s. 17.

¹¹⁷ H. İnci Önal, “Medya Okuryazarlığı: Kütüphanelerde Yeni Çalışma Alanı”, (Erişim) tk.kutuphaneci.org.tr/index.php/tk/article/download/2017/4012 , 22 Nisan 2012, s.338.

- Fikir üretmekle kalmayıp düşünceleri iletme kapasitesine sahip olmaktır.

Medya okuryazarlığının 5 temel prensibi: (1) Medyanın toplum üzerinde etkili olduğunu kavramak, (2) medyayı kültürü anlamakta bir kaynak olarak görmek, (3) kitle iletişim mekanizmalarını anlamak, (4) medya mesajlarının analiz ve tartışılması için stratejiler geliştirmek ve (5) bütün bunların sonucunda medya içeriğini yorum ve algı yetisinin artması olarak da belirtilmektedir.¹¹⁸

Medyanın tesirine maruz kalan birey üzerine odaklanan ve ana akım – korumacı- medya okuryazarlığı anlayışı olarak nitelenen yaklaşım zamanla yerini kitle iletişim araçlarına maruz kalan birey yerine, bu araçları kullanan, değerlendiren, yorumlayan birey üzerine yapılan çalışmalara bırakmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde medya konusunda bireysel bilinci oluşturmak ve geliştirmek için çalışmalar yapılmıştır, tüm bu çalışmalar, izleyicinin medyaya eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla yaklaşmasını ve medyadan gelen mesajların alt metinlerini anlamasını amaçlayan bir eğitim etrafında oluşturulmaya çalışılmıştır. Medya okuryazarlığı anlayışı da yaklaşımlardaki bu farklılaşmadan etkilenmektedir. Bunun yanı sıra dünyada, ortak bir platform oluşturma çabası söz konusu olsa da, farklı ülkelerin özgün koşullarına göre oluşturulan medya ve eğitim sistemleri bağlamında, geleneklere ve işleyişlere göre de farklı medya okuryazarlığı anlayışları gelişmektedir. Bununla birlikte, medyaya, medya okuryazarlığından ne anlaşıldığına ve eğitimde medya okuryazarlığının nerede yer bulacağına ilişkin arayışlar farklı temellerde yükselse de, iki başat yaklaşımın söz konusu olduğu söylenebilir: Ana akım ya da muhafazakar yaklaşımlardan kaynaklanan medya okuryazarlığı anlayışı ile eleştirel ya da demokratik temelli medya okuryazarlığı anlayışı. Ana akım medya okuryazarlığı var olan yapıyı sorgulamaktan uzaktır ve medyayı yalnızca mesaj içeriği olarak görmektedir. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda da, medya

¹¹⁸ Ece Algan, “Medya Okuryazarlığına Politik Bir Bakış”, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 68.

okuryazarlığı yalnızca medyadan korunmayı, değerlere bağlılığı sağlamayı amaçlamaktadır.¹¹⁹ Medya okuryazarlığının kendinden beklenen hedefleri yerine getirebilmesi için mutlaka eleştirel olması gereklidir.

2.1.2. Medya Okuryazarlığı ve Medya Mesajlarını Değerlendirme

Medya Okuryazarlığı'nda medya mesajlarını değerlendirme sürecinde sorulması gereken beş anahtar soru ve mesajların içeriğine ilişkin beş temel kavram şöyle sıralanmaktadır:¹²⁰

Medya Okuryazarlığına İlişkin Beş Anahtar Soru

1. Bu mesaj kim tarafından yaratıldı?
2. Bu mesajda ilgimi çekebilmek için ne tür teknikler kullanıldı?
3. Bu mesajı diğer insanlar benim anladığımdan farklı olarak nasıl anlamış olabilirler?
4. Bu mesajda hangi yaşam biçimleri, değerler ve görüşlere yer verilirken hangileri göz ardı edilmiştir?
5. Bu mesaj niçin gönderilmiştir?

Beş Temel Kavram

1. Medya mesajlarının tümü kurgulanmıştır.
2. Medya mesajları kendine özgü kurallar kullanılarak yaratıcı bir dille üretilmiştir.
3. Aynı mesajı farklı kişiler farklı şekilde algılayabilirler.
4. Medyanın gizlenmiş değer ve görüşleri vardır.
5. Medyadaki mesajların büyük çoğunluğu kazanç ya da güç elde edebilmek için düzenlenmiştir.

¹¹⁹ Tuğba Asrak Hasdemir, Medya Okuryazarlığı ve İnsan Hakları: Türkiye Örneği, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2009, s.316.

¹²⁰ Elizabeth Thoman, "Media Literacy: A Guided Tour of the Best Resources for Teaching", **The Clearing House**, Cilt: 76, Sayı: 6, 2003, s.278-283.

Medya okuryazarlığına ilişkin bu beş anahtar soru ve bu sorulara verilen cevaplarla oluşan beş temel kavramı Thoman aşağıdaki şekilde açıklamaktadır;¹²¹

1. Tüm medya mesajları yapılandırılmıştır.

İster bir gece yarısı haberlerini izleyelim ister caddedeki bir reklam panosunun önünden geçelim, karşılaştığımız medya mesajı başka birisi (belki de birkaç kişi) tarafından yazılmıştır, resimler kullanılmıştır ve yaratıcı bir tasarımcı tüm bunları bir araya getirmiştir. Ama bu fiziksel bir süreçten çok daha fazlasıdır. Olanlar her ne olursa olsun birkaç kişi tarafından “yapılandırılmıştır”. Atılan kelimeleri, resimleri veya düzenlemeleri göremeyiz ya da işitemeyiz. Biz sadece kabul edilenleri görebilir, işitebilir ya da okuyabiliriz.

2. Yapılandırılan medya mesajları kendi kuralları olan yaratıcı bir dil kullanır.

Gazeteler, TV şovları veya korku filmleri gibi her iletişim biçimi kendi yaratıcı diline sahiptir: Korku arttıran müzikler, samimiyeti ileten kamera yakın çekimleri, önemli olanı işaret eden büyük manşetler. Medya dilinin gramer, sentaks ve metafor sistemini anlamak hem manipülasyona daha az kapılmamızı sağlar hem de medya deneyimleriyle ilgili takdirimizi ve zevkimizi arttırır.

3. Farklı kişiler aynı medya mesajını başka türlü yaşarlar.

Her bireyin yaşı, yetiştirilmesi ve eğitiminden dolayı, iki kişi aynı filmi izlemez ve radyodaki aynı şarkıyı dinlemezler. Hatta ebeveynler ve çocukları bile aynı televizyon programını izlemezler. Biz bunun bilincinde olamayız ama her birimiz, hatta yeni yürümeye başlayan çocuklar gibi sürekli gördüklerimizin, işittiklerimizin ve okuduklarımızın anlamını bulmaya çalışırız.

¹²¹ Thoman, **a.g.m.** , s.278-283.

Çevremizde olanlarla ilgili soru sordukça mesajları kabul ederken ya da reddederken daha uyanık oluruz.

4. Medya esasen kazanç amaçlayan bir iştir.

Gazeteler sayfalarını evvela ilanlara harcarlar; kalan yerler haberlere ayrılır. Aynı biçimde hepimiz biliriz ki reklamlar televizyon izlemenin bir parçasıdır. Birçok insanın bilmediği şey gerçekten televizyon aracılığıyla satılmakta olan şeylerin sadece izleyiciler için reklamı yapılan ürünler değil aynı zamanda reklamcılar için izleyiciler olduğudur. Televizyonda izlediğimiz programların gerçek amacı, ister haber olsun ister eğlence olsun, sadece bizi eğlendirmek değil, tersine bir izleyici oluşturmaktır (ve onları yeni düşüncelere açık bir ruh hâline sokmaktır), böylece televizyon yöneticileri ürünlerinin reklamı yapılması için sponsorlara zaman beğendirebilirler. Sponsorlar kanalı izleyeceği öngörülen kişi sayısına dayanan zamana göre ödeme yaparlar. Sponsorlar, reklâm mesajları için spesifik izleyici çeşitlerini de amaçlarlar. Örneğin, reklamı yapılan ürünlere para harcayan 20-35 yaşındaki kadınlar ya da ebeveynlerinin verdiği harçlıklardan etkilenen 2-7 yaşındaki çocuklar gibi.

5. Medyaya değerler ve bakış açıları yerleştirilmiştir.

Medya, yapılandırıldığı için, yapılandırmayı yapan en az bir kişiye veya daha fazla kişiye göre önemli olanı iletir. Medya aynı zamanda masalcıdır hikâyeler karakterler, ortamlar ve başı, ortası ve sonu olan bir konu gerektirirler. Betimlenen yaşam biçimi, tutumlar ve davranışlarla kaynaştırılan bir karakterin yaşının, cinsiyetinin ve ırkının seçimi, bir durumun seçimi ve konudaki aksiyonlar ve reaksiyonlar bir TV programı, filmi ve reklamının içine değerleri iyice yerleştirecek bir tarzda kaynaştırılır. İçlerine yerleştirilen bakış açılarını keşfetmek için medya mesajlarının tüm çeşitlerinin nasıl “okunacağını” öğrenmek önemlidir.

2.1.3. Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme

Düşünüyor muyuz? Nasıl ve neden düşünüyoruz? Doğru düşünme ve yanlış düşünme var mıdır? Doğru nedir? Yanlış nedir? Bu ve benzeri sorular, düşünmeye yön veren ve aynı zamanda düşünme eylemine hız kazandıran sorulardır. Diğer bir deyişle, düşünme eylemi sorularla başlar. Gerek günlük yaşamda, gerekse akademik yaşamda sıklıkla sorulan bu tür sorular, aynı zamanda yaşanan sorunların göstergeleri olarak da düşünülebilir. Bunlara verilen yanıtlar, yaşam biçimimizi etkiler.¹²²

Eleştirel düşünme konusunda yaptıkları çalışmalarıyla tanınan ve bu çalışmada medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme arasındaki kavramsal ilişkiyi ortaya koymada temel alınan Paul ve Elder'e göre düşüncenin sekiz ögesi vardır. Bu ögeler şunlardır:¹²³

1) Düşünmenin amacı: Her mantık sürecinin bir amacı vardır. Bu boyutta amacın açıkça ortaya konması, gerçekçi olması ve süreç içinde belirlenen amaç üzerinde çalışılıp çalışılmadığının kontrol edilmesi beklenir.

2) Konuya ilişkin soru: Tüm mantık süreci bir şeyi ortaya koymak, var olan sorunları çözmek için girişilen bir harekettir. Bu hareket, öncelikle belirlenen amaç/amaçlar üzerinden gerçekleşir ve sorunun anlamının ve kapsamının açıklanabilmesi için farklı açılardan tanımlanmasını gerektirir.

3) Bilgi: Bilgi düşünme sürecinin en önemli ögesidir. Çünkü tüm mantık süreci veriye, bilgiye, kanıta dayalıdır. Burada soruna dönük yeterli bilgiye ulaşabilmenin, ulaşılan bilgilerin sorunla ilişkisini kurabilmenin önemli olduğu söylenebilir.

4) Yorumlama / Çıkarım: Her mantık süreci, bizi sonuçlara götüren ve verilere anlam kazandıran bir yorum içerir. Yorumlama, genel olarak ilgili

¹²² Adile Aşkın Kurt, Dilruba Kürüm, "Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yıl 2, sayı 2, s. 24.

¹²³ Kurt, Kürüm, a.g.m., s. 25-26.

bilgileri değerlendirme, bu bilgilere dayanarak geçerli sonuç çıkarma ve çıkarılan sonuçların doğruluğuna karar verme olarak tanımlanabilir.

5) Kavramlar: Bütün mantık süreçleri, kavramlar ve görüşler aracılığıyla tanımlanır. Kavramlara yüklenen anlamların farklı olabileceği dikkate alınarak kavramın açık bir biçimde tanımlanması ve dikkatli bir biçimde kullanılmasına özen gösterilmelidir.

6) Varsayımlar: Tüm mantık süreçleri varsayımlara dayanır. Bu süreçte düşüncelerin ya da fikirlerin çeşitli biçimlerde doğruluğunun sınanması gerekir.

7) İmlalar / Anlamlar / Sonuçlar: Tüm mantık süreçleri bir sonuca ya da sonuçlara ulaşmayı amaçlar. Diğer bir deyişle, süreçlerin belli başlı anlamları ve sonuçları vardır. Burada tüm olası sonuçların dikkate alınması önemlidir.

8) Bakış açıları: Tüm mantık süreçleri bir takım bakış açılarından ortaya çıkar. Bakış açısının ortaya konması, diğer bakış açılarının da araştırılmasını gerektirir.

Eleştirel ya da iyi bir düşünürün özelliklerini tanımlamaya çalışan çalışmalar irdelendiğinde, eleştirel düşünen bireylerin doğru ya da doğrulara ulaşma amacıyla bilgi kaynaklarını mantıksal bir çerçevede irdeleyen, öne sürülen iddiaları destekleyen kanıtları benzerlikleri ve farklılıkları açısından açık bir biçimde ifade ederek, elde edilen sonuçlardan yargıya ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Eleştirel düşünme, tüm bireyler için gerekli ve önemli becerileri içeren bir kavramdır. Aynı zamanda bir yaşam biçimini de ifade eden bu kavram, bireylerin yaşama farklı şekilde bakabilmelerinin ve sağlıklı kararlar alarak mutlu yaşamalarının önemli yollarından birisidir. Bireylerin eleştirel düşünürler olması ancak uygulamalarla bu da ancak planlı bir süreçte gerçekleşebilir. Çünkü eleştirel düşünme, öğretilbilir ya da geliştirilebilir bir düşünme becerisidir.¹²⁴

¹²⁴ Kurt, Kürüm, **a.g.m.**, s. 28.

Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; medyayı kendi amaçları doğrultusunda, akıllı, etkili ve sorgulayarak kullanır. Bu sorgulama sürecinde eleştirel düşünmenin öğelerinden düşünmenin amacına bağlı olarak “neden izlemeliyim/ dinlemeliyim/ okumalıyım?” türünden sorulara yanıt araması gerekmektedir. Böylelikle birey medyadaki bilgileri etkili bir biçimde amacı doğrultusunda kullanabilir. Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; okuduklarını, dinlediklerini, gördüklerini ayrıntılı bir biçimde ele alır. Aradığı bilgiye ulaşmak için alternatif bilgi kaynaklarını tarar, bu kaynaklardan gelen bilginin doğruluğunu değerlendirir. Bir başka deyişle, medya aracılığıyla edindiği bilgilerde yanlış bilgilendirme, çarpıtma olabileceğini düşünür ve belli bir şüphe içinde bu bilgileri algılar. Bu bağlamda bireyin, “okuduğum/ dinlediğim/ gördüğüm durumların doğruluğunu gösteren kanıtlar var mı?” türünden sorular sorarak yanıt aramaya çalışması gerekir.¹²⁵

Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; medyadaki her hangi bir bilgiyle çok büyük kitlelerin harekete geçebileceğinin farkındadır. Bir başka deyişle medyanın bireylerin ve toplumların inanç, tavır, davranışlar ve değerler üzerindeki etkisinin bilincindedir. Bu durumda bireyin imalar ve anlamlar ögesinden yola çıkarak şu soruları sorması gereklidir; “Okuduğum/ dinlediğim/ gördüğüm durumlar benim ve başkalarının üzerinde ne gibi etkiler bırakır?”.¹²⁶

Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; medyadan edinilen bilgilerin bir başkasının bakış açısıyla oluşturulduğunu bu nedenle bazı gerçekler üzerinde durulduğu, bazılarının görmezden gelindiği, bazılarının da üzerinde oynandığının farkındadır. Bir başka deyişle medya mesajlarının belirli bir yaratım sürecinde oluştuğunun bilincindedir. Bu durumda bireyin, düşünmenin bakış açıları/ açık fikirlilik/sistematiklik öğelerine dayanarak “Okuduğum/ dinlediğim/ gördüğüm durumlar hangi bakış açılarıyla ele alınmıştır? Bu mesajlar nasıl bir süreçten geçirilerek oluşturulmuştur?

¹²⁵ Kurt, Kürüm, **a.g.m.**, s. 29.

¹²⁶ Kurt, Kürüm, **a.g.m.**, s. 30.

Okuduğum /dinlediğim/ gördüğüm durumlar hangi bağlamda üretilmektedir?” türünden sorulara yanıt arar.¹²⁷

Medyanın bir diğer özelliği ise kültürleri tanıtmaktır. Bireyler, medyadan edindikleri bilgilerle başka kültürler hakkında bilgi sahibi olur. Birey izlediği dizi, gezindiği internet sayfası, okuduğu kitap aracılığıyla kendisine sunulan dünya kültürlerini öğrenir, bunlar içinden kendine uygun olanları alır, olmayanları kabullenmez. Bu bağlamda da birey, “Okuduğum /dinlediğim/ gördüğüm durumlardan bu sonuçlara nasıl ulaştım?” sorusuna yanıt aramaya çalışır. Bunun yanı sıra eleştirel bir medya okuryazarı, medyanın kendine has bir dili (MSN ve cep telefonu mesajlarında kullanılan “slm, nbr, kib” gibi) olduğunu bilir. Bu durumda birey “Buradaki temel fikir nedir? Ne anlatılmak isteniyor?” sorularını sorarak yanıt bulmaya çalışır. Medya okuryazarı bir birey “Okuduğum /dinlediğim/ gördüğüm durumlarla ilgili hangi varsayımlarım beni bu sonuca götürdü?” türünden sorularla medya karşısında aktif, yapıcı ve eleştirel davranır.¹²⁸

Bireyin medyadan gelen mesajları eleştirel bir bakış açısıyla çözümleyebilme ve değerlendirebilme yetisi ve bilgisiyle donanması, kendi mesajlarını yaratacak biçimde medyayı tanıma, kullanma becerisine ve bilgisine sahip olması olarak tanımlanan medya okuryazarlığı bireylerden bir takım üst düzey düşünme becerilerini de beklemektedir. Bunlardan birisi de medya okuryazarlığı tanımı içinde de geçen olayların ve olguların açıklanmasında kanıtlara dayalı bakış açısının yapıcı biçimde ifade edilmesi olarak tanımlanabilen eleştirel düşünme becerisidir. Eleştirel bir medya okuryazarı birey medyanın dilini, sunulan mesajların farklı bağlamlarda üretildiğini, medyadan gelen bilgilerin doğruluğunun değerlendirilmesini ve süreçte yasal konulara dikkat edilmesi gerektiğini bilir. Aynı zamanda medyadaki mesajların çok büyük kitlelere hızlı biçimde yayıldığını ve kitleleri etkileyebildiğinin farkındadır. Bu durumda eleştirel bir medya okuryazarı

¹²⁷ Kurt, Kürüm, **a.g.m.**, s. 30.

¹²⁸ Kurt, Kürüm, **a.g.m.**, s. 30-31.

medyayı bilinçli biçimde kullanır, medya karşısında aktif ve eleştirel bir yapı sergiler.¹²⁹

2.1.4. Medya Okuryazarlığı ve Önyargılar

Önyargı, gerçekler hakkında ayrıntılı bir inceleme yapmadan oluşturulmuş aceleci ve dayanaksız bir yargıyı ifade eder. Bazen “peşin hüküm” diye ifade ettiğimiz önyargılar, günlük söylem ve eylemlerimizde sıklıkla yer alır. Aydınlanma döneminde “rasyonelliğin düşmanı” olarak tarif edilen önyargı, kişinin herhangi bir araştırma veya inceleme konusu üzerinde çalışırken benimsediği tutum ile daha çok ilişkilendirilmiştir. Daha sonraları ise önyargılar, sosyal gruplara karşı hissedilen, gerçek dışı inançlar üzerine oturmuş duygular veya tutumlar şeklinde ele alınmıştır. Günlük söylemlerimizde de belli sosyal gruplar hakkında konuşurken gerçekçi, tutarlı ve dayanaklı ifadeleri seçmek yerine kaba genellemeleri seçtiğimiz durumlar çoktur.¹³⁰

Ayrımcılık, herhangi bir kişinin, önyargılı olduğu kişi ya da gruplara yönelik olarak sergilediği olumsuz davranıştır. Ayrımcılık davranışı, bireysel olarak sergilenebileceği gibi, kurumsal olarak da gelişebilir. Bireysel ayrımcılık, kişisel bir tutumu ve eylemi içerir. Bireysel ayrımcılığın etkileri, çevreden ne kadar destek alabileceğine bağlı olsa da sınırlıdır. Ancak bireysel ayrımcılık yerleşik bir hal almaya başladığında kurumsal/resmi hale de dönüşebilir; sonrasında yasalar, gelenekler ve uygulamalarla sosyal eşitsizlikleri üretir ve geliştirir. Önyargıların ve ayrımcılığın geleceği uç nokta ise ırkçılıktır. Bu sebeple önyargıların farkına varılması ve önyargılara karşı tedbir alınması, sonrasında karşılaşılabilecek ağır sonuçları engelleyebilir.¹³¹

Sosyal yaşam içinde ve medyada yer alan önyargılar, farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; dile dayalı önyargı, yok saymak, dengesizlik,

¹²⁹ Kurt, Kürüm, **a.g.m.**, s. 32-33.

¹³⁰ Abdurrahman Şahin, **Eleştirel Medya Okuryazarlığı**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011, s. 192-193.

¹³¹ Şahin, **a.g.e.**, s. 194.

ayrıştırmak, gerçek dışılık, kozmetik önyargı ve stereotipleme olarak ifade edilmiştir. Bu önyargılar aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır;¹³²

Kelimelerin gücünü küçümsemek yanıltıcı olabilir. Dil, açık ve örtük önyargıların en güçlü taşıyıcılarından biridir. Dile dayalı önyargılar belli bir ırka, milliyete, cinsiyete, aksana, yaşa, inanca, meslek grubuna, kültüre yönelik olarak kullanılan olumlu veya olumsuz etiketleri ifade edebileceği gibi; bu gruplardan biri hakkında konuşurken tercih edilen kelimelerle üretilen örtük anlamları da ifade eder. Ör; bilim adamı, iş adamı, devlet adamı, engelli, özürü.

Yok Saymak; madalyonun görmediğimiz yüzü, algılarımız üzerinde inanılmaz bir etkiye sahiptir. Basılı ve elektronik iletişim araçlarında göze çarpan en eski önyargı biçimlerinden biri olan “yok sayma”, sosyal hayat içinde yer alan bir grubun üyelerine medyada hiç yer verilmemesi veya kısmen yer verilmesini ifade eder. Kimlerin ekranda yok sayıldığını daha çarpıcı bir şekilde görebilmek için öncelikle toplum içine çıkarak bir gözlem yapmak ve toplumdaki farklılıklara dikkat etmek gerekir. Daha sonra bu farklılıkların ekrana dengeli bir şekilde yansıyor yansımadağı kontrol edilmelidir. Toplumda var ama ekranda yok olan kitleler, yok sayma biçimindeki önyargıya konu olan kişilerdir.

Dengesizlik, yarısı henüz anlatılmamış bir hikayedir. Ele alınan sorun veya olaya tek bir pencereden bakarak, alternatif görüş ve bakış açılarını gölgelemeyi ifade eder. Dengesiz medya iletileri oluşturulurken, bir tür “cimbızlama” yapılır ve sadece belli bir bakış açısını destekleyen kanıtlar sunulur. Sunulan pencere genellikle, toplumda daha güçlü ve egemen olan kitlelerin bakış açısı veya dünya görüşüne bakar.

Ayrıştırmak, genellikle basılı ve yazılı medyada görülen bir önyargı biçimidir. Herhangi bir konu hakkındaki bir metin veya görselin, görsel boyutuyla diğer önemli konuları içeren metinlerden ayrıştırılmasıyla ortaya

¹³² Şahin, a.g.e. , s. 195-210.

çıkar. Bu görsel ayırtırmayı sağlamak için metin genellikle bir çerçeveye içine konulur ve diğer önemli konuların hemen yanı başında yer almaz.

Gerçek Dışılık, tarihi gerçeklikleri ve insanların hayatlarına ilişkin özellikleri olduğundan farklı bir biçimde gösterme, bir çarpıtma durumudur. Çarpıtılan gerçeklik belli sosyal gruplara ilişkin bilgiler olabileceği gibi; belli başlı kavramlar, olgular veya olaylar hakkında olup bitenlere ilişkin bilgiler de olabilir. Irkçılık, ayrımcılık, sömürü, baskı, cinsiyet ayrımcılığı, gruplar arası çatışma, sosyo-ekonomik dengesizlikler, işgal, savaş, askeri darbe gibi sıcak ve yüzleşmek istemediğimiz konuların bazı durumlarda üzerini küllendirmek, bu konuların gündemden düşmesini sağlarken, izleyicide gerçek dışı algıların oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Kozmetik Önyargı, herhangi bir medya metninde zengin öğeler kullanarak önyargı yokmuşçasına bir görüntü veya izlenim oluşturmayı ifade eder. Çekici fotoğraflar, kapaklar ve posterlerin arkasına önyargıların gizlenmesiyle ortaya çıkar.

Stereotipleme, en kısa ve sade tanımla bağınazlığa giden yolun adıdır. Stereotip sözcüğü, Latince' de yer alan katılık anlamındaki stereos ve iz anlamındaki typos sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Sözcük, matbaacılıkta bir sayfa veya paragraf için döküm olarak yapılmış ve bir kez yapıldığında tamamı bozulmadan düzeltme veya değişiklik yapılamayan metalden bir tür kalıbın adıdır. Psikologlar da bu terimi aynı duruş biçimi, hareket ya da konuşmanın sık sık ve mekanik bir şekilde yinelenildiği bir rahatsızlık için kullanmışlardır.

Meslek Stereotipleri; Ekranlarda, gerçek hayatta karşılaştığımız bütün mesleklerin dengeli bir resmini görmeyiz. Sıklıkla karşılaştığımız çalışanlar; polisler, doktorlar ve avukatlardır. Araştırmalar bu üç grup çalışanlarının, diğer tüm mesleklerdeki çalışanlardan daha sıklıkla ekranlarda görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle ekran, mesleklere yönelik çarpık bir görüntü ortaya koymaktadır.

Boş zaman stereotipleri; Genellikle televizyon programlarının büyük bir kısmında insanların meslek uğraşları dışındaki boş zamanlarının çok olduğu göze çarpar.

Yaşam Alanı Stereotipleri; İnsanların gelecekte sahip olmak istedikleri ev, bahçe veya otomobile ilişkin beklentileri, televizyonda sunulanlar tarafından şekillenmektedir.

Eğitim Stereotipleri; Birçok televizyon programında eğitim ya göz ardı edilmekte ya da alaya alınmaktadır. Televizyonda yer alan karakterler mevcut işlerini yapabilmek için hatırı sayılır bir eğitim-öğretim sürecinden geçmelerine rağmen, bu eğitim süreci konusunda seyirci nadiren bilgi sahibi olmaktadır.

Sağlık Stereotipleri; Ekrandaki tiplemelere dikkatlice baktığımızda, insanların çoğunluğunun genç, güzel ve sağlıklı olduğuna tanıklık ederiz. Ancak ekrandaki bu güzel ve sağlıklı insanları nadiren spor yaparken veya dengeli beslenirken görürüz. Daha da kötüsü, bu sağlıklı karakterlerin sigara, alkol ve uyuşturucu kullandıklarına da sıklıkla şahitlik ederiz.

Cinsiyet Stereotipleri; Medya temsillerinde erkeklerin kadınlara göre daha sıklıkla rol aldığı, ekranlarda daha çok görüldüğü uzun yıllardır dile getirilmiştir. Eleştirilerle birlikte, medya yapıtlarında kadınlara daha sık yer vermeye başlanmıştır. Ancak dikkatler bu kez kadınların ekranda nasıl temsil edildiğine yönelmiştir. Medyada yer alan kadınlar genellikle “kadınlara özgü” olduğu düşünülen işleri yaparken görülmüştür. Çarpık cinsiyet temsillerinin sorunlu yanlarından biri, çocukları erken yaşlarda ekranda görünen cinsiyet rollerini oynamaya koşullandırmasıdır. Bu koşullanmayla birlikte sunulan roller toplum içinde normalleşmektedir.

Yaşlı Stereotipleri; Yaşlıların ekranlarda kayıp olduğu veya en azından yeterince temsil edilmediği bilinmektedir. Ekranların genellikle genç kitleleri hedef aldığı düşünülürse bunun bir tesadüf olmadığı anlaşılacaktır. Medya genellikle satın alma gücü ve olasılığı yüksek olan kitleleri hedef almaktadır.

Ekranlarda görülen yaşlı temsillerinin ne olumlu ne de gerçekçi olmadığı dile getirilmiştir. Yaşlı karakterler genellikle titreyen, unutan ve cinayet kurbanı olan kişilerdir.

Kültürel ve Irksal Stereotipler; Dünyaya hükmeden ABD film ve medya kuruluşları, geçen yüzyılda “beyaz ırk” egemenliğini yansıtan yapıtlara imza atmışlar; bu sebeple önemli eleştiriler almışlardır. Eleştirilerin odak noktası, beyaz ırkın ABD’de yer alan diğer ırklara göre daha olumlu resmedilirken, diğer ırk mensuplarının (Siyahlar, Hispanikler, Kızılderililer, Asyalılar vb.) ekranlarda hem daha seyrek hem de olumsuz gösterilmesi olmuştur.

Engelli Stereotipler; Medya eleştirmenleri, ekranlarda engellilere nadiren yer verildiğini; yer verildiğinde ise genellikle engelin ön plana taşındığı programlar yapıldığını dile getirmektedirler. Oysa toplumdaki büyük işler başarmış engellilerin yaşam mücadelelerini ekrana taşımak ve dolayısıyla engelliye önemli işler başaran bir rol modeli olarak resmeden yapıtlar sunmak, toplumdaki çarpık algıyı da değiştirme yönünde önemli katkılar sağlayabilir.

Algılama sürecimizi etkileyen medyadaki bu kalıpyargılar olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Reyting uğruna olumsuz kalıpyargıların pekiştirilmemesi konusunda medyaya önemli sorumluluklar düşmektedir. Medyanın bu sorumluluğunu yerine getirmesini beklemek tek çözüm yolu gibi görülmektedir. Bununla birlikte izleyicilerin de belirli bir bilinç düzeyine sahip olması gerekmektedir. Özellikle hafızalarında pek çok kalıpyargı için pekiştirmeye hazır bir altyapıya sahip olan gençlerin bilinçlendirilmesine ayrı bir önem verilmelidir. Eğitim literatürü bu sorunun çözüm adresi olarak medya okuryazarlığını göstermektedir. Kalıpyargılar (Stereotip) konusu medya okuryazarlığı programlarında yer almakta ve derslerde ele alınmaktadır.¹³³

¹³³ Adnan Altun, “Medyadaki Kalıpyargıların (Stereotiplerin) Üstesinden Gelmek İçin Medya Okuryazarlığı”, **Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi**, MEB, Yıl 10, sayı 111, Mayıs 2009, s.22.

2.1.5. Medya Okuryazarlığı ve Aktif Vatandaşlık

Medya okuryazarlığı ilkeleri temelinde medya okuryazarı olan kişi şu özelliklere sahip olmalıdır :¹³⁴

- Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını ve ilgilerini karşılayacak içeriğe ulaşmak, saklamak, yeniden elde etmek ve paylaşmak için medya teknolojilerini etkili bir şekilde kullanabilir,
- Geniş bir çeşitlilikte medya biçimlerine ve farklı kültürel ve geleneksel kaynaklardan içeriğe ulaşarak bilinçli seçimler yapabilir,
- Medya içeriğinin nasıl ve niçin üretildiğini kavrayabilir,
- Medyanın kullandığı teknikleri, dilleri ve kuralları ve medyanın ilettiği mesajları eleştirel olarak analiz eder,
- Fikirleri, bilgileri ve görüşleri açıklamak ve nakletmek için medyayı yaratıcı bir şekilde kullanır,
- İstenmeyen, saldırganca ve zararlı olabilecek medya içeriği ve hizmetlerini saptar, bunlardan kaçınır ve karşı çıkar,
- Demokratik haklarını ve vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirirken medyayı etkili bir şekilde kullanır.

Önemli ve bir o kadar da hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı 21. yüzyılda başarılı olmak için her vatandaşın geleneksel okuryazarlığa ilaveten bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, eleştirel okuryazarlık, dijital okuryazarlık, görsel okuryazarlık vb. okuryazarlıkların yer aldığı bir çoklu okuryazarlık anlayışına sahip olması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokrasiye küresel boyutta baktığımızda medya ve medya okuryazarlığı kavramının global anlamda bir demokrasi anlayışı kazandırması işlevi belirlemektedir. Özellikle çocukların medyayı gördükleri şekilde taklit ettikleri bir yaş sürecinde demokrasinin medya ile yaşantıya

¹³⁴ "Project Description", European Charter for Media literacy, (Erişim), <http://ecml.pc.unicatt.it/english/description/description.htm>, 18 Mayıs 2012.

sunulması önemlidir. Küresel medya kültüründe, insanların demokrasi vatandaşı olmak için iki beceriye ihtiyaçları vardır: eleştirel düşünme ve kendini ifade edebilme. Medya okuryazarlığı bu temel becerileri öğretir.¹³⁵

Eleştirel okuryazarlık demokratik ortamda çok önemlidir. Çünkü eleştirel yaklaşımı olmayan bireyler sadece iletileri alan bireylerdir. Eleştirel beceriler bireyi, medya kullanıcısı olarak pasif durumdan aktif duruma, alıcıdan katılımcı duruma, tüketiciden vatandaş durumuna dönüştürür.¹³⁶

Medyanın merkezi demokratik süreçlere etkisine ilişkin olarak şunlar söylenebilir :¹³⁷

Küresel medya kültüründe demokrasinin, yurttaşlardan beklediği iki yetenek vardır. Bunlar; eleştirel düşünebilen ve kendini bilen bireyler olmalarıdır. Medya okuryazarlığı gelecek zamanda yurttaşların siyasal anlamda karar verebilen ve oy kullanan halkın araştırma ve anlama yetisini geliştirecektir.

Medya okuryazarlığı, demokratik toplumlar için gerekli olan, bireylerin kendini ifade yeteneğini ve sorgulama (eleştirme) yeteneklerini, toplumda medyanın rolünü anlamayı bireylere kazandırır .¹³⁸

Medya okuryazarlığı, medyanın toplum ve birey üzerindeki etkisinin farkındalığını, aynı zamanda kitlesel iletişim sürecini anlamayı ve medya mesajlarını analiz ve tartışma kabiliyetini sağlar. Uzmanlara göre medya eğitimi, öğrencileri demokratik bir toplumda yaşama hazırlar .¹³⁹

¹³⁵ Elizabeth Thoman, Tessa Jolls, "Literacy for the 21st Century An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education" , **Center for Media Literacy**, 2003, s. 9.

¹³⁶ Sonia Livingstone, "The Changing Nature and Uses Of Media Literacy", **London School of Economics and Political Science**, 2003, s. 30.

¹³⁷ Thoman, Jolls , **a.g.e.** , s 8.

¹³⁸ Elizabeth Thoman, Tessa Jolls, "Literacy for the 21st Century An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education" , **Center for Media Literacy**, 2003, s. 21.

¹³⁹ Alexander Fedorov, "Media Education and Media Literacy: Experts' Opinions", **UNESCO: MENTOR. A Media Education Curriculum for Teachers in the Mediterranean The Thesis of Thessaloniki**, First Version, 2003, s. 7-12.

Eleştirel okuryazarlık demokratik ortamda çok önemlidir. Çünkü eleştirel yaklaşımı olmayan bireyler sadece iletileri alan bireylerdir. Eleştirel beceriler bireyi, medya kullanıcısı olarak pasif durumdan aktif duruma, alıcıdan katılımcı duruma, tüketiciden vatandaş durumuna dönüştürür.¹⁴⁰

Medya okuryazarlığında, bireyleri medya kullanırken de demokratik haklarının farkında olan yurttaşlar olarak geliştirmek, toplumsal sorunlara duyarsız kalmamaları konusunda uyarmak ve medya karşısında onları daha donanımlı kılmak amaçlanmaktadır. Treske’de medya okuryazarlığı eğitimini, demokratik sivil bir toplumun sorumlu bireyleri olarak medya mesajları aracılığı ile neye maruz kaldığımızı , yoğun enformasyon/bilgi akışı karşısında eleştirel bakış açısı ile neleri filtreleyip neyi özümseyip neyi ret edeceğimizi, topladığımız enformasyon/bilgi sonucu hangi çıkarımları yapacağımızı bilmek bizim sorumluluğumuzda olduğu bilincini kazandıran bir eğitim olarak tanımlamaktadır.¹⁴¹

Medya okuryazarlığının temelinde eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneklerini geliştirebilmek, örneğin; anahtar düşünceleri nasıl ayırt edebileceğini bilmek, çeşitli düşünceler arasında nasıl bağlantı kurabileceğini bilmek, uygun soruları nasıl sorabileceğini bilmek, yanıtlar oluşturabilmek, yanlışlıkları fark edebilmek vardır ki bunlar demokratik bir toplumda entelektüel özgürlüğün ve tam anlamıyla vatandaşlık görevini yerine getirmenin temellerini oluşturmaktadır.¹⁴²

Medya okuryazarlığı dersinde, öğrenci karşılaştığı medya metinlerinin sosyal, politik ve ekonomik kodlarını çözmeyi öğrenir. Söz konusu iletiyi oluştururken kullanılan dil ve iletinin vermek istediği politik ya da sosyolojik amaca kadar iletiyi inceleyen öğrenci, kazandığı eleştirel bakış açısı ile kitle iletişim aracının vermek istediği mesaja ilişkin değerlendirmeler yapar.

¹⁴⁰ Sonia Livingstone, “The Changing Nature and Uses Of Media Literacy”, **London School of Economics and Political Science**, 2003, s. 30.

¹⁴¹ Gülden Treske, “Medya Okuryazarlığı Neden Gerekli”, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁴² Tessa Jools, Elizabeth Thoman, **21. Yüzyıl Okuryazarlığı: Medya Okuryazarlığına Genel Bir Bakış ve Sınıf İçi Etkinlikler** , çev. Cevat Elma, Alper Kesten, Ankara, Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hizmetleri, 2008, s. 11.

Medya okuryazarlığı eğitiminin eleştirel bir bakış açısıyla geliştirilmesi, bireylerin medya mesajlarını anlamlandırabilmelerine önemli bir katkı sağlayacaktır. Bir diğer deyişle bireyler, medya mesajlarını değerlendirebilme yeteneğini kazanacaklar; dolayısıyla “gerçek” ve medyanın sunduğu “gerçeklik” arasındaki ayrılıkları fark edebileceklerdir. Eleştirel medya okuryazarı olan bireyler, medya metinlerinde dolaşıma sokulan mesajları okumanın yanı sıra, bunların gündelik yaşamdaki köklerinin de farkına varabileceklerdir .¹⁴³

Eleştirel pedagoji, öğrenci ve yurttaşları, bireyleri güçlendirmek ve demokrasiyi geliştirebilmek için toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite ve diğer sosyo-kültürel farklılıkları temsil eden politikalara duyarlı kalacak becerileri öğretir .¹⁴⁴

İnceoğlu Medya Okuryazarlığının neden gerekli olduğu konusuna değinirken Medya Okuryazarlığı yaklaşımının demokratik toplumlarda katılımın sağlanması açısından önem arz ettiğini, sosyal adalet ve eleştirel vatandaş olma sürecinde gerekliliklerden biri olduğunu söylemektedir.¹⁴⁵ Hepkon ve Aydın ise eleştirel yurttaş olma kimliği üzerinde durarak Medya Okuryazarlığının bu kavramla yeni bir politik özne oluşturması gerekliliğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁶

Bazı eleştirmenler medya okuryazarlığını bir ‘felsefe’ ve ‘eleştirel bir düşünce biçimi’ olarak algılamak gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşünce biçimini; fanteziyi gerçekten ayırma yeteneği, medya mesajlarının belirli sonları olan yapılar olduğunu anlamak, medyanın bölgesel ve küresel topluluklardaki ekonomik, politik, sosyal ve kültürel rolünü anlamak, insanın kendisinin ve diğerlerinin demokratik haklarını anlaması, uzlaşma veya

¹⁴³ Mutlu Binark, Mine Gencil Bek, **Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2007, s. 103.

¹⁴⁴ Kemal İnal, **Medya Okuryazarlığı Elkitabı**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2009, s. 94.

¹⁴⁵ Yasemin İnceoğlu, “Medyayı Doğru Okumak”, Türkoğlu, **a.g.e.**, s.24.

¹⁴⁶ Zeliha Hepkon, Oya Şakı Aydın, “Medya Okuryazarlığına Politik Bir Bakış: Medya Okuryazarlığı Hareketi”, Türkoğlu, **a.g.e.**, s.92.

direnış, kültürel kimlik, vatandaşlık vb. gibi kavramlarla da ifade etmek mümkündür .¹⁴⁷

Gençlerin en önemli politik bilgi kaynağı televizyondur. Görüntülerin politikalardan daha büyük öneme sahip olduğu, sloganların sık sık kanıtlardan çok daha mantıklı addedildiği ve hepimizin çok önemli demokratik kararlarımızdan bazılarını medya kanıtlarına dayalı olarak alacağımız bir dünyada medya eğitimi hem demokratik haklarımızı kullanmak için olmazsa olmazdır hem de politik amaçlarla medya manipülasyonun en kötü aşırılıklarına karşı kaçınılmaz bir koruyucudur. Medya eğitimi gerçek bir katılımcı demokrasiye giden uzun yolun ve kurumlarımızın demokratikleşmesinin temel basamağını oluşturmaktadır. Eğer tüm vatandaşlar gücü elinde bulunduracaksa, mantıklı kararlar vereceklerse, etkili değişim yöneticileri olacaklarsa ve medya ile aktif bir ilişkiye gireceklerse medya okuryazarlığı olmazsa olmazdır. Çok daha yaygın bir “demokrasi için eğitim” düşüncesinde medya eğitimi herkes için çok önemli rol oynayabilir .¹⁴⁸

2.2. UNESCO VE AVRUPA BİRLİĞİ’NİN MEDYA OKURYAZARLIĞI ÇALIŞMALARI

Medya okuryazarlığı kavramı ilk olarak 1930’lu yıllardan itibaren İngiltere, Avustralya, G. Afrika, Kanada ve Amerika’da gelişmiş, Hollanda, İtalya, Yunanistan, Avusturya ve İsviçre gibi ülkeler tarafından da artan bir ilgiyle izlenmiştir.¹⁴⁹ 1980’li yılların sonundan itibaren bağımsız bir araştırma alanı olarak önem kazandığı belirtilmektedir.¹⁵⁰ 1993 *Medya Okuryazarlığı Ulusal Liderlik Konferansı’nda*, Amerikalı eğitimciler, medya eğitimi için uygun hedeflerin ve uygun öğretim tekniklerinin genişliği konusunda anlaşmaya

¹⁴⁷ K. Nalan Doğan, S. Süha Taşköprülü, “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Medya Okuryazarlığı Kavramı Bağlamında Medyayı Kullanmaya Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi”, **İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı, 32, 2008, s. 82.

¹⁴⁸ Len Masterman, **Teaching the Media**, London and New York, Routledge, 1985, s.13.

¹⁴⁹ N. Öncel Taşkıran, **Medya Okuryazarlığına Giriş**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 91.

¹⁵⁰ H. İnci Önal, “Medya Okuryazarlığı: Kütüphanelerde Yeni Çalışma Alanı”, (Erişim) <http://www.kutuphaneci.org.tr/web/node.php> , 22 Nisan 2011, s. 338-339.

varmıştır. İngiliz, Avustralyalı ve Kanadalı eğitimciler tarafından geliştirilmiş olan modellere dayandırılarak bir takım kavramların ve medya mesajlarının çözümlenmesi konusuna dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kavramların arasında, medya mesajlarının kurgusal içeriği, çeşitlilik içeren dili ve de oluşturmuş olduğu birtakım tasarımların bireylerin sosyal gerçekliği anlamaları konusunda önemli bilgilere yer verilmiştir.¹⁵¹

2.2.1. UNESCO'nun Medya Okuryazarlığı Çalışmaları

UNESCO 70'li yılların sonlarından itibaren medya okuryazarlığı eğitimi üzerine önemle eğilmeye başlamıştır. Bunda medyanın 19. yüzyıldan itibaren kamusal söylem aracı olma niteliğinin güçlenmesinin rolü büyüktür. Özellikle televizyonun keşfinden sonra sesin yanında görüntünün gücünü de yanına alan medya, aynı anda her yerde bulunabilmenin verdiği imkân ile söylem alanını ve olumlu yada olumsuz etkilerini daha da arttırmıştır. Bu gücün özellikle siyasal alana yansımaları düşünerek UNESCO şu kritik soruyu sormuştur: *“Doğrusu demokratik bir toplumda herhangi bir kişi ticari medya tarafından yönlendiriliyorsa, bu kişi nasıl tüm yönleriyle etkin bir vatandaş olabilir?”*¹⁵²

UNESCO medya okuryazarlığı çabalarının önemini dikkate almış ve bunu 1970'lerin sonlarında ortaya koyduğu iki çalışma ile göstermiştir. Bunlardan ilki 1977 yılında yayınlanan *“Eğitimde Medya Çalışmaları”* adlı yayındır. Bu çalışmada Batı Avrupa, İskandinavya, Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler ve çeşitli uluslar arası organizasyonların medya okuryazarlığı eğitimine ve ekran eğitimine ilişkin durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer bir çalışma ise 1978 yılında Finli medya uzmanı Sirkka Minkinen

¹⁵¹ Renee Hobbs, “Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma”, çev. Melike Türkan Bağlı, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt:37, 2004, s.123-124.

¹⁵² Elizabeth Thoman, International Media Literacy Conference: ‘New Directions in Media Education’, 1990, (Erişim), <http://www.medialit.org/reading-room/unesco-convenes-international-media-literacy-conference-toulouse>, 18.03.2012

tarafından kaleme alınan “Kitle İletişim Eğitime Yönelik Genel Bir Program Modeli” adlı yayındır.¹⁵³

Medya okuryazarlığı konusunda dünyada ve Avrupa’da çeşitli kuruluşlarca konferans, toplantı ve seminerler düzenlenerek hem toplum hem de birey boyutunda bu konudaki bilincin artırılmasına çalışılmaktadır. Bu alanda yoğun olarak çalışmalarını sürdüren UNESCO, Medya okuryazarlığı açısından uluslararası içeriğin tanımlanması ve düzenlenmesi için 1982’de Grunwald, 1990’da Toulouse, 1999’da Viyana ve 2002’de Seville’de konferanslar düzenlemiştir.

UNESCO’nun medya-toplum ilişkisindeki değişimin bir sonucu olarak medya okuryazarlığı eğitiminin gerekliliğini fark ettiği en önemli dönüm noktası 1982 yılındaki Grunwald’de düzenlenen Uluslar arası Medya Eğitimi Sempozyumu’dur. Sempozyumun sonuç bildirgesindeki şu ifadeler bu farkındalığı açıkça göstermektedir:¹⁵⁴

“Medyanın aynı anda her yerde olabildiği bir dünyada yaşıyoruz: zamanın büyük bir kısmını televizyon izleyerek, gazeteleri ve dergileri okuyarak, ses kayıtlarını çalarak ve radyo dinleyerek geçiren bireylerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Örneğin bazı ülkelerde çocuklar şimdiden okulda geçirdikleri zamandan çok daha fazlasını televizyon izleyerek harcamaktadırlar. İhtiyaç duyduğumuz asıl şey medyanın kuşku götürmez gücüne el koymak yada bunu onaylamak *değildir*. Medyanın yerleşik bir olgu olarak dünyanın her yerinde yaygınlaştığını ve önemli etkileri olduğunu kabul etmeliyiz. Ayrıca günümüz dünya kültürünün bir parçası olarak medyanın önemini de takdir etmeliyiz. İletişim ve medyanın ne gelişme sürecindeki rolü ne de vatandaşların topluma aktif katılımlarındaki işlevi küçümsenmemelidir. Politika ve eğitim alanındaki karar vericilerin, vatandaşların iletişim olgusuna

¹⁵³ Adnan Altun, “Unesco’nun Medya Okuryazarlığı Eğitimi Faaliyetlerine Toplu Bir Bakış (1977-2009)”, **Milli Eğitim Dergisi**, yaz 2011, yıl 40, sayı 191, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/191.pdf, s. 87-88.

¹⁵⁴ Altun, **a.g.m.**, s. 88.

yönelik eleştirel bir anlayış geliştirmeleri konusundaki yükümlülüklerinin farkında olmaları gerekmektedir.”

UNESCO Almanya'nın Grunwald kentinde gerçekleştirdiği toplantıdan sonra medya eğitiminin gerekliliğini savunan bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri ile medya metinlerine ilişkin eleştirel düşünmeyi geliştirmede aileler, öğretmenler, medya çalışanları ve karar vericilerin belli bir sorumluluğu olduğu vurgulanmıştır. Bu bildiri ile medya eğitimi ile ilgilenen bireylere bazı öneriler sunulmuştur. Medya kullanıcıları arasında eleştireliliğin geliştirilmesini sağlayacak bilgi, beceri ve tutumları geliştirmek amacıyla, okul öncesi dönemden üniversiteye ve yetişkin eğitimine kadar, etraflı medya eğitim programlarını başlatmak ve desteklemek gerekmektedir. İdeal olarak bu programlar medya ürünlerinin analizini yaratan ifade araçları olarak medya kanallarının etkili kullanımını ve katılımını içerir.¹⁵⁵

UNESCO'nun medya okuryazarlığı ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar sadece bu konferanslarla sınırlı değildir. Yayınladığı araştırmalar, raporlar, kitaplar, makaleler, öğretim programları ve bibliyografyalar gibi pek çok çalışma ile medya okuryazarlığı eğitiminin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca İngilizce, Fransızca ve İspanyolca dillerinde aylık olarak “Sources” adlı bir dergi yayınlamaktadır. UNESCO Mentor Projesi gibi önemli projelere de ön ayak olmaktadır.¹⁵⁶

1990 yılında Fransa'nın Toulouse eyaletinde düzenlenen konferansta: “Medya Okuryazarlığı”, “medya eğitimi”, “medya yeterliliği”, “medya çalışmaları” gibi kavramlar tartışılmış, medya eğitiminin bir lüks olmadığı, demokratik bir toplumun oluşması için gerekli olan aktif vatandaşlık eğitimi için bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, medya eğitiminde gerekli olan unsurlar, eğitimciler tarafından eğitim programlarının hazırlanması (ulusal ya

¹⁵⁵ Mentor, Study Current on Media literacy in Europe, Chapter I Approaches – existing and possible – to media literacy, (Erişim), 2008, http://www.mediamentor.org/files/attachments/Study_Media_Literacy_in_Europe.pdf, 18 Nisan 2012, s. 9.

¹⁵⁶ Altun, **a.g.m.**, s. 88.

da bölgesel), öğretmen yetiştirme programının üniversite düzeyinde olması, ancak gazetecilik ya da reklamcılık değil, “medya çalışmaları” yapan özel eğitim programlarına eklenmesi gerektiği, ulusal organizasyonlarla ve hizmetiçi eğitimlerle öğretmenlerin desteklenmesi ve öğretim materyallerinin, ders planları, etkinliklerin, posterlerin vb. nin hazırlanması olarak ifade edilmiştir.¹⁵⁷

Grunwald’dan sonra “Medya Eğitiminde Yeni Yönelimler” konferansı 1990 yılında UNESCO, İngiltere’den British Film Institute (İngiliz Film Enstitüsü) ve Fransa’dan CLEMI (Bilgi Araçları Eğitimi İrtibat Merkezi) desteğiyle Fransa’nın Toulouse şehrinde yapılmıştır. Bu konferansta “medya eğitimi”, “medya çalışmaları” ve “medya okuryazarlığı” kavramlarının doğru terim olup olmadığı konusunda önemli tartışmalar yapılmıştır. Sonuçta topluma tam anlamıyla katılmak için bilginin okunması ve işlemden geçirilmesi yeteneği ile zihinsel birliği olması sebebiyle bu tartışmanın galibi medya okuryazarlığı kavramı olmuştur. Bununla birlikte “medya eğitimi” de alanda öncü olan İngiltere, Avustralya ve diğer ülkelerde kararlı bir şekilde kullanılageldiği de vurgulanmıştır.¹⁵⁸

UNESCO tarafından Viyana’da düzenlenen konferansta medya eğitimi ve medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili olarak bazı noktalara değinilmiştir. Buna göre, medya okuryazarlığı bütün medya iletişimi ile ilgilenir ve yazılı dünya ve herhangi bir tür teknoloji ile sunulan grafikler, ses, durgun ve hareketli görüntüleri içerir. Bireylerin kendi toplumlarında kullanılan iletişim medyasını ve nasıl çalıştıklarını anlamlandırmalarını ve bu medyaları başkalarıyla iletişim kurmak için kullanma becerisi kazanmalarını sağlar.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Elizabeth Thoman, International Media Literacy Conference: ‘New Directions in Media Education’, 1990, (Erişim), <http://www.medialit.org/reading-room/unesco-convenes-international-media-literacy-conference-toulouse>, 18.03.2012

¹⁵⁸ Altun, **a.g.m.**, s. 89.

¹⁵⁹ Recommendations addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation UNESCO Adopted by the Vienna Conference "Educating for the Media and the Digital Age" 18-20 April 1999, (Erişim), <http://www.mediamanual.at/en/pdf/recommendations.pdf>, , 15Mart 2012, s. 2.

Bu konferansta bireylerin; analiz etme, eleştirel düşünme ve yaratıcı medya metinleri yaratma; medya metinlerinin kaynaklarını politik, sosyal, ticari ya da kültürel ilgiler ve içeriklerini tanımlama; medya aracılığıyla sunulan değerler ve mesajları yorumlama; kendi mesajları ya da hikayelerini iletme ve istenilen seyircilere ulaşabilmek için uygun medyayı seçme becerileri kazanması gerekliliği vurgulanmıştır.

2002 yılında İspanya'nın Seville şehrinde UNESCO'ya üye ülkelerin medya okuryazarlığı çalışmalarını yenilemeleri ve gençlere bir medya alanı oluşturulması için 14 ülkeden 23 uzmanın katılımıyla "Gençler İçin Medya Eğitimi" adında bir seminer düzenlenmiştir. Seminerin sonuç raporuna göre medya okuryazarlığı; "Tüm iletişim medyasıyla ilgilenir ve herhangi bir teknoloji çeşidi ile iletilen hem yazılmış kelime, grafik, ses, fotoğraf hem de hareketli resmi içerir; İnsanların toplumlarında kullanılan iletişim medyasına ve bunların çalışma biçimlerine ilişkin bir anlayışa sahip olmalarını ve başkalarıyla iletişime geçmek için bu medyayı kullanma konusunda beceriler kazanmalarını sağlar."

Bunlara ek olarak seminerin sonuç raporunda medya okuryazarı olan bir kişide bulunması gereken davranışlardan da söz edilmiştir. Bunlar;¹⁶⁰

- Medya metinlerini analiz eder, eleştirel olarak hatalarını bulur ve medya metinleri yapabilir;
- Medya metinlerinin kaynağını, bu metinlerin politik, toplumsal, ticari ve kültürel
- kazançlarını ve bağlamlarını saptar;
- Medyanın sunduğu mesajları ve değerleri yorumlar;
- Kendi mesajlarını yada hikayelerini iletme için yada planladıkları izleyiciye ulaşmak için uygun medyayı seçerler;
- Hem yayın almak hem de yayın yapmak için medyaya sahip olur yada erişimi ister.

¹⁶⁰ Altun, a.g.m. , s. 89.

2.2.2. Avrupa Birliği'nin Medya Okuryazarlığı Çalışmaları

Avrupa Birliği'nin kurumsal olarak medya okuryazarlığına yönelik girişimleri 2000 yılı sonrasında başlamıştır. İlk olarak 23 ve 24 Mart 2000 tarihindeki Lizbon Avrupa Konseyi'nde "daha üst düzeyde bir medya okuryazarlığının AB'nin daha kapsayıcı bir toplum olmasına ve özellikle de daha rekabetçi bir bilgi ekonomisi konusunda hedeflerine ulaşmasına önemli derecede katkı sağlayabileceği" Devlet ve Hükümet başkanlarınca kararlaştırılmıştır. 2000 yılında başlayan bu bilinçlenme 2006 sonrasında yapılan çalışmalarla hız kazanmış ve AB'yi medya okuryazarlığı eğitimi konusunda dünya üzerinde önemli bir konuma yükseltmiştir.¹⁶¹

Medya okuryazarlığı konusunda AB'nin atmış olduğu en önemli adım *Medya Okuryazarlığı Uzman Grubu*'nun kurulmuş olmasıdır. AB Parlamentosu tarafından medya okuryazarlığı konusunda bir girişimin başlatılması gerekli görülmesi üzerine Komisyon 2006 yılında Medya Okuryazarlığı Uzman Grubunu farklı yetenek ve birikime sahip 34 akademisyen ve medya uzmanının katılımıyla kurmuştur. Bu çalışma grubunun amacı medya okuryazarlığı amaçlarını ve eğilimlerini analiz etmek ve tanımlamak, Avrupa zeminindeki iyi uygulamalara dikkat çekmek, bunları desteklemek ve konuyla ilgili yeni öneriler getirmektir.¹⁶²

Medya okuryazarlığı medya çoğulculuğunu, bilinçli-etkin vatandaşlığı, bilgiye erişimi ve paylaşımı, eleştirel anlayışı ve farkındalığı garanti altına alabildiği için Birlik tarafından ortak bir Avrupa vatandaşlığı oluşturmanın bir vasıtası olarak görülmektedir. Bu konuya ilişkin öne çıkan tavsiye kararları şöyledir:¹⁶³

Medya eğitimi yeni bilgi teknolojileri ve yaygın eğitim alanlarında olduğu gibi vatandaşlık eğitimi alanında da önemli bir yere sahiptir.

¹⁶¹ Adnan Altun, "Tavsiye Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Medya Okuryazarlığı Eğitimi Vizyonu", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, Aralık, 2011, s 60.

¹⁶² Altun, *a.g.m.* , s 60.

¹⁶³ Altun, *a.g.m.* , s 67.

Avrupa Parlamentosu, medya eğitimi etkinliklerinin tüm vatandaşları kuşatması gerektiğini ileri sürmektedir .

Yetkili makamlar, özellikle de kamu çıkarına çalışanlar medya okuryazarlığı konusunda vatandaş katılımını ve vatandaşlara yetki vermeyi desteklemeli .

AB'nin temelinde "Ortak Bir Avrupa Vatandaşlığı Oluşturma" gayesi yatmaktadır. Medya okuryazarlığı da bu amaca ulaşmaya hizmet edecek araçlardan biri olarak görülmektedir.¹⁶⁴

Avrupa Birliği üye ülkelerinde yukarıda belirtilen medya okuryazarlığının aktif vatandaşlığı geliştirmesi yönünde farklı uygulamalar yapılmaktadır. Aşağıda farklı üye ülkelerden örnek uygulamalar verilmektedir;

Almanya'da medya ürünlerinden başka, aktif vatandaşlığı ve katılımı barındıran medya okuryazarlığını destekleyen Açık Kanallar Federal Birliği, politik eğitim çalışmalarına ağırlık veren genel halk eğitimini teşvik etmektedir. Açık Kanallar Federal Birliğine göre demokratik iletişim yapıları, demokratik bir politikanın ana parçası olarak, elektronik medya yoluyla geliştirilmelidir.¹⁶⁵

Avusturya'da bulunan ve yeni medyanın eleştirel kullanımına yönelik bilgi ve becerilerin sağlanmasını hedefleyen Yeni Kültürel Teknolojiler Enstitüsü özel bir kuruluştur. Bir ağ üzerinden sağlanan bilgi değişimi ile bilgiye ve eğitici kaynaklara bedelsiz erişim, demokrasi, kültür ve toplumun geleceği açısından önemli ön gerekliliklerdir. 1990'lı yılların başlarından bu yana Yeni Bilgi Teknolojileri Enstitüsü bilgi toplumlarının başlıca sorularının

¹⁶⁴ Altun, **a.g.m.** , s 82.

¹⁶⁵ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Germany v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/germany.pdf>, 12 Mart 2012, s. 10.

yanıtlarını bulmaya çalışmaktadır; bilgi ve iletişim teknolojilerinin eleştirel kullanımına yönelik uluslar arası rekabet ortamı oluşturmaktadır.¹⁶⁶

Portekiz’de uygulanan PUBLICO na Escola, medyanın, özellikle de basının nasıl işlediği üzerine eleştirel düşüncenin gelişmesini hedefleyen bir medya eğitimi projesidir. Sınıflarda medyanın destekleyici materyal olarak kullanımını teşvik eder. PUBLICO na Escola girişiminin amacı, medya ve okullar arasında bağlantı kurmaktır. Bu bağlamda eğitimde medya kullanımının teşvik edilmesi; ayrıca sorumluluğunu bilen vatandaşlar yaratabilmek için medyanın bir eğitim aracı olarak kullanılması önemlidir. Proje ilkokul ve ortaokullara yönelik destekleyici materyallerin üretimini de içermektedir.¹⁶⁷

Macaristan’da genç insanların internet ve vatandaşlık katılımını artırmayı amaçlayan “Vatandaşlık Ağı” ve “Genç insanlar, İnternet ve Vatandaşlık Katılımı” projeleri uygulanmaktadır. Macar Kadınlarının Medya Kulisi Kuruluşu’nun farklı cinsiyetler, genç bayanlar, medya okur-yazarlığı, azınlıklar v.b için programları vardır. Macar Kadınlarının Medya Kulisi Kuruluşu bir sivil toplum kuruluşudur. Macar Kadınlarının Medya Kulisi Kuruluşu’nun misyonu, Macar kadınlarının medyada ya da medya yoluyla sosyal açıdan ilerlemelerine ve eşit fırsatlara sahip olmalarına yardımcı olmaktır. Amaç, kadınların medyada klişe olmayan rollerde daha sık görünmesi ve adil bir rol paylaşımını başarmaktır. Medya Kulisi Kuruluşu, ünvan sahibi medyatik bayan, iletişim araştırmacıları ve kamu ilişkileri uzmanları tarafından Eylül 2003’te kurulmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Austria v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/austria.pdf>, 12 Mart 2012, s. 11-12.

¹⁶⁷ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Portugal v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/portugal.pdf>, 12 Mart 2012, s. 17.

¹⁶⁸ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Hungary v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/hungary.pdf>, 12 Mart 2012, s. 9-10

Birleşik Krallık'ta Topluluk TV Tröstü, yerel topluluklarda medya ile yeni medyanın kullanımının yanında geniş anlamıyla medya okuryazarlığına katkıda bulunduğu düşünülen etkin yurttaşlık ile toplumsal dayanışmayı artırmayı amaçlayan kar amacı gütmeyen bir örgüttür. Ulusal yardım kuruluşu olan Topluluk TV Tröstü medya ile yeni medyanın yerel kullanımını artırmaktadır, çünkü kendine saygı ve genel kişisel güçlenmenin yerel medyaya katılımı mümkün olduğunu düşünmektedir.¹⁶⁹

Yine Birleşik Krallık'ta Çevrimiçi Vatandaşlar kuruluşu, internetin toplumsal ve kültürel etkisini araştırmak ve internete erişimi artırmayı amaçlayan, Birleşik Krallık çapındaki hayır kuruluşudur, sayısal katılım konularına dikkat çekmeyi amaçlar. Endüstri, hükümet ve gönüllü sektör ile bilgi ve iletişim teknolojileri ve sayısal teknolojilerin kullanımı yoluyla topluluğun yenilenmesi ve toplumsal katılım konularında projeler üretmek için işbirliği içindedir.¹⁷⁰

“Fransız Televizyonlarında Arabulucular” girişimi vatandaşların katılımını destekler, televizyona izleyicilerin katılımını teşvik ederek izleyici fikirlerine yer vermenin sorumluluğuna dikkati çeker. Medya önünde vatandaş farkındalığı düzeyini yansıtarak program eleştirilerine, çözümlerine ve televizyona izleyici katılımına destek verir, izleyici ile medya endüstrisinin doğrudan iletişim kurmasına olanak tanır. TV izleyicileri tarafından yapılmış çözümleri, eleştirileri ve gözlemleri topladığı yıllık kamu raporu oluşturur ve bunları yazarlara ve yöneticilere gönderir. Her kanalın özel bir aracısı vardır.¹⁷¹

¹⁶⁹ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile United Kingdom v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/uk.pdf>, 12 Mart 2012, s. 10

¹⁷⁰ A.g.m. , s. 22.

¹⁷¹ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile France v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/france.pdf>, 12 Mart 2012, s.13.

Yine Fransa'da Gençlik Basını ve Öğrenimi Bölgeler Birliği (Ulusal ve Avrupa baskılarındaki yazılarla) Avrupa Vatandaşlığını destekleyen gazete basımına katılımcı ve okuyucu olarak gençleri basına yakınlaştırarak medya okuryazarlığını destekler. Kökeni Regional Daily Pres Sendikasına dayanan bu birlik, okul bölgelerindeki bölgesel günlük yayınları bir araya toplar. Özellikle okul bölgelerinde okuma ve yazma eğitimini, bilgi artışı ve vatandaş eğitimini teşvik ederek gençlere basını tanıtmayı amaçlar.¹⁷²

İtalya'da Megachip Birliği (İletişimde demokrasi), ile vatandaşların eleştiri becerilerini geliştirmek amacıyla değişik medya yapılarını, içeriklerini ve dillerini çözümlmek, medya okuryazarlığını, çalışılacak bir konu olarak hem kurumsal eğitime hem de vatandaşın katılımını destekleyici bir araç olarak kamu tartışmasına sunmak hedeflenmektedir. Megachip Birliği, iletişim ve bilgi sistemlerinin eleştirel çözümlmesine odaklanmış medya uzmanları, öğretmenler, yazarlar ve gazetecilerden oluşmaktadır. Megachip'in kullandığı temel araçlar; iletişimle ilgili farklı konuları ele alan ve her gün yenilenen kendi web sitesi ve yeni bir magazin (aideM) ; iletişime dair temel kültürel ve eğitsel öneriler (medya politika ilişkisi; Auditel; gazetecilik ve yeni medyalar; törebilim (etik) ve bilgi; okullarda medya eğitimi). Megachip bünyesinde farklı çalışma grupları vardır. Sektör, Okul ve Eğitim medya eğitimiyle ilgili projelerle uğraşır (okullardaki faaliyetler ve öğretmen, ebeveyn eğitimleri) ve web sitesinde ayrılmış özel alanlar aracılığıyla işlenecek konu ve malzemeler ortaya atar.¹⁷³

İrlanda'da Topluluk Medya Bilgisayar Ağı (CMN), İrlanda'daki dezavantajlı gruplara ulaşmak için medyanın bir erişim ve kaynak aracı olarak kullanılmasını, toplumsal adaleti ve toplumsal kalkınmayı teşvik etmektedir. CMN 32 yerel yönetim bölgesindeki bütün medya türlerini

¹⁷² A.g.m. , s. 20.

¹⁷³ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Italy v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/italy.pdf>, 12 Mart 2012, s.10.

kapsayan, kar amacı gütmeyen bir teşkilattir. Kapsamlı bir medya kaynağı ve arşivi oluşturmak için toplumsal adaleti ve ilerici gelişimi destekleyen farklı medya kullanıcılarına bilgi sağlayarak ağ kurma olanakları, üretim kaynaklarına erişim ve İrlanda'da medya işleriyle uğraşan grupları bir araya getirme fırsatlarını sunar.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Ireland v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/ireland.pdf>, 12 Mart 2012, s.8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN GELİŞİMİ VE MEDYA OKURYAZARLIĞI UYGULAMASI

3.1. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ

Genel olarak devletler, formları ve işlevleri açısından bir benzerlik göstermekle birlikte, işlevlerini yerine getiriş tarzları ve kendilerini meşrulaştırıp anlamlandırmaları bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bir toplumun düşünce yapısı, o toplumun değer ve kurumlarının kendilerine özgü yapılarında, tarihsel süreçte ortaya koydukları ürünler ile evren tasavvurlarında açık bir şekilde görülmektedir.¹⁷⁵ Osmanlı döneminde devlet kültürel yapının merkezini oluşturduğundan, Osmanlı düşüncesi ve yönetim kültürünün de merkezinde devlet yer almıştır.¹⁷⁶

Osmanlılar başlangıçtan beri merkezi bir yönetim kurmuşlardır. Osmanlı siyasal sistemi, üstün, yetkili ve karizmatik bir devlet, devletin üstünlüğünü ve çıkarını sağlamakla görevli bir yönetici kadro ve devlete gelir sağladıkları için korunması gerekli uyruklardan oluşmaktadır.¹⁷⁷ Bu noktada devlet ile reaya yani uyruklar arasında her hangi bir başka siyasal güç yoktu. Merkez, zayıf düştüğü dönemlerde dahi, herhangi bir ara siyasal güce merkezden bağımsız olarak kullanılabilir bir siyasal-hukuksal yetki vermemiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Şenol Durgun, "Türk Yönetim Kültüründe Devlet Anlayışı", Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 13-16 Ekim İstanbul, Ankara Kav Yayınevi, 2012, s. 168.

¹⁷⁶ Durgun, **a.g.m.** , s. 176.

¹⁷⁷ Metin Heper, "Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez- Kenar İlişkisi", **Toplum ve Bilim**, Sayı 9-10, 1980, s.7.

¹⁷⁸ Heper, **a.g.m.** , s.7.

Osmanlı padişahları kural koyma yetkisini elinde bulunduruyordu. Uyrukların yükümlülükleri ve statüleri, merkezi yönetim ve örgütleri, toprak kullanımı ve vergiler konularında pek çok düzenleme yapılmıştır.¹⁷⁹ Bu noktada devlet daima düzenleyicidir; uyrukları ile ilişkilerinde geniş yetkilere sahiptir. Devletin koyduğu kurallar kendisini sınırlamaz. “Kurallar haklarla değil, yükümlülükler ve sorumluluklarla ilgilidir”¹⁸⁰

Osmanlı’da devletin konumunu güçlendiren bir diğer özellik din-devlet birliğidir. Bu noktada devlet hükmetme yetkisini Tanrı’dan yani ilahi bir güçten alır. Devlet, toplumda bütünleşmenin simgesi olmuş ve toplumda hayranlık ve korku uyandıran bir kurum haline almıştır.¹⁸¹

Devletin otoritesi yalnızca padişah ile sınırlı değildir. Özellikle 19. Yüzyıldan itibaren padişahların kişisel zayıflıklarının ön plana çıkmaya başlamasıyla, Osmanlı’da devlete hizmet eden merkez bürokrasisinin önemi artmıştır. Merkez bürokrasisinin genel özelliği devlete beslenen sonsuz sadakat duygusudur.¹⁸²

Osmanlı siyasal yapısı genel kabul gördüğü ifadeyle patrimonyal bir özelliğe sahiptir. Patrimonyal siyasal sistemlerde merkez, toplum düzeninin koruyucusu olarak düşünülür, siyasal seçkinler de bu tip bir merkez kavramı ile yakından ilişkilidir.¹⁸³

Türkiye açısından demokrasinin gelişmesine bakıldığında demokratikleşmenin iç dinamiklerin doğal bir sonucu olmaktan çok Batının gelişmesi ve Osmanlı’nın geri kalmışlığı yenme çabalarının bir uzantısı olarak gündeme geldiği görülür. Önceleri askeri yenilgiyi önleme amacı ile askeri alanda başlayan ıslahat çabaları giderek yönetim yapısında ve şeklinde de ciddi değişiklik arayışlarına yol açmıştır. Yani dış etki ve gelişmeler demokratikleşmede önemli rol oynamıştır. Bu döneme kadar Batıyla yönetim

¹⁷⁹ Heper, **a.g.m.** , s.13.

¹⁸⁰ Heper, **a.g.m.** , s.13.

¹⁸¹ Heper, **a.g.m.** , s.14.

¹⁸² Heper, **a.g.m.** , s.14.

¹⁸³ Heper, **a.g.m.** , s.5.

anlamında pek ilgilenmeyen Osmanlılar bundan sonra Batının gelişmesini izlemeye ve ondaki bazı unsurları benimsemeye başlamıştır. Nitekim Osmanlıda devleti kurtarma yönünde başlayan bu çabalar dış dengelerden yararlanmak ve dış destek sağlamak arayışının da etkisiyle özgürlükler ve Anayasal meşrutiyet yönünde gelişmiştir. Özgürlük fikrinin öne çıkması ile birlikte iktidarın sınırlanması ve belirli kurallara bağlanması yönünde çabalar da hızlanmıştır.¹⁸⁴

Batıda ve Türkiye’de demokrasinin gelişmesi şu açılardan bazı farklılıklar taşımaktadır;¹⁸⁵

- Batıda demokrasi, toplumun tarihsel, sosyal ve kültürel gelişmelerinin doğal sonucu iken, bizde daha çok dış etkileşim ile dış etki ve arayışların sonucunda gündeme gelmiştir.
- Batıdakinden farklı olarak bizde güçlü merkezîyetçi anlayış ile merkezi yapı demokratik gelişmeyi olumsuz etkilemiştir.

Batının tersine Doğuda ve Osmanlıda merkezi iktidarın çok güçlü olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla merkezi iktidarın çok güçlü olduğu bu tür bir ortamda yerel sivil alanların gelişmesi pek mümkün olmamıştır. Bilindiği üzere sivil toplum merkezi otoritenin dışında bağımsız güç odaklarının oluşmasını ve kendilerini devletten ayrı birey ve gruplar olarak algılamasını gerektirir. Ancak sıkı merkezi yapıda bu tür bir anlayış da oluşmamıştır. Tüm bunlar bizde birey kavramının batıdan geç gelişmesini ve grup düzeyinde de devletten bağımsız hareket etmedeki başarısızlığını da verir. Bu eğilimin cumhuriyet döneminde de artarak devam etmesi, şekli demokratik kurumlara rağmen demokratik kültürün ve yapının yerleşmemesinde etkili olmuştur. Bu anlayışla da devlet dışındaki her oluşum ve siyasi akım şüpheli görülmüştür.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 344.

¹⁸⁵ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 344-345.

¹⁸⁶ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 345-347.

Cumhuriyet meşruluğun kaynağını tanrı yerine halka dayandırmayı esas almış olmakla birlikte siyasal iktidarın ve onu kullananların kutsallıktan arındırılması noktasında değişen bir şey olmamıştır. Bu kez dinin yerine akli ve bilimi koymuşlardır. Diğer yandan Cumhuriyet, bireyi teslim alan toplumsal bağları kırmayı hedeflemiş ama bu kez şeyh ve derviş cemaatlerinin yerini devlet mitosu ile doldurmuştur. Sonuçta demokrasinin bireysellik ve hak sahibi yurttaş anlayışı yerleşememiştir. Yeni bir düzen yaratılmak istenmiş ama eski kültürel kodlar ve davranış kalıpları son kertede hayata hakim olmuştur.¹⁸⁷ Bu anlamda Türkiye’de demokrasinin aksak işleyişine sebep olan unsurlar şunlardır.

- Cemaat yerine konan cemiyetin gene cemaat gibi çalışması,
- Devletin bu cemaatin en üst ve faal birimi olarak rol oynaması,
- Osmanlı reformcularında hakim toplum mühendisliği anlayışının Kemalist devrimcilerde de sürmesidir.¹⁸⁸

Bu bakış açısından siyasetin en önemli sorunu devletin bekası ve toplumun uyumu olmaktadır. Böylece bireysel alan ve özgürlükler güdük kaldığı gibi devlette, kamu ve halk dışında “sahibi” olan bir varlığa indirgenmekte ve sonuçta da farklılığın bastırılıp gayri meşru hale getirilmesi veya daha ötede sahipler tarafından muhayyel düşmanlar yaratılarak bunların siyasal süreçten dışlanmasına kadar bir dizi uygulama gündeme gelmektedir. Halbuki eşit özgür ve farklı yurttaşlar topluluğuna dayanan demokraside ise “ ne kimsenin düşman olarak siyasal süreçten dışlanması, ne de süreçsel ilişkiler ağı olan kamunun vücut verdiği devletin bir meta gibi sahiplenilmesi sözkonusudur”¹⁸⁹

Türkiye Cumhuriyeti esas olarak toplumu demokratikleştirmeyi değil modernleştirmeyi ana hedef seçmiştir. Dolayısıyla yönetimin tarzı ve üslubu da bu yaklaşımdan etkilenmiştir. Modernleşmenin aracı olarak kanun ve

¹⁸⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 369.

¹⁸⁸ Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, İstanbul, 1977, s.179-180 den aktaran Yılmaz, **a.g.e.**, s. 369.

¹⁸⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 369-370.

ideoloji kullanılmıştır. Devrimler asker ve sivil bürokratlar tarafından gerçekleştirilmiş ve siyaset bilimci Duverger'in sınıflandırmasıyla "modernleştirici tek parti" eliyle yürürlüğe sokulmuştur. Bu süreç Batıdaki demokratik gelişmenin tersine siyasal kadroların bürokrasiyi yönlendirmesi yerine sivil asker bürokratların tek iktidar partisinin yönetimini ve dolayısıyla siyasal iktidarı ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁹⁰

Bu süreç içinde mücadele bürokratik merkez ile demokrat kenar arasında gerçekleşmiştir. Bir tarafta devlet bürokrasisi ile aydınlar tarafından oluşturulan ve askeri seçkinleri de içerdiğinden fiziksel kuvvet kullanım tekeline sahip bir merkez ile onun karşısında, türdeş olmayan, farklı bir kültürü temsil eden ve sayısal çoğunluğu bulunan demokrat kenar arasındaki mücadele Türk siyasal yaşamının temel özelliğini oluşturmaktadır.¹⁹¹ Diğer taraftan sivil ara kuruluşlar ve güçlü ekonomik sınıfların olmaması da sivil ve asker bürokratların gücünü artıran bir etken olmuştur. Kaldı ki batıdaki tersine bizde orta sınıf devlet himayesi ve desteğiyle oluşturulduğundan devletin ekonomiye karışmasına çok fazla karşı da çıkmamaktadır. Güçlü bir ekonomik sınıfın olmadığı ve devlet desteğine dayanarak geliştiği ortamda iktidarın kaybı kolay olmamakta ve iktidar mücadelesi her şeyin kaybedileceği bir savaş olarak algılanmaktadır. Seçim kaybetmenin zor ve pahalı olduğu bu tür bir ortamda demokratik oyunun kuralları üzerinde bir uzlaşma sağlanması da mümkün olmadığından sağlıklı bir demokrasi kurulamamaktadır.¹⁹²

Cumhuriyetin ilk 25 yıllık dönemi, zaman zaman Osmanlı geçmişinden tamamen bir kopuşun iddiası içerisinde olsa da toplumsal yapı, siyasal gelenek ve kültür açısından bir süreklilik mevcuttur. Osmanlı'ya benzer biçimde Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal kültürünün özellikleri arasında da devletin toplumda önemli bir yerinin olması, seçkincilik, muhalefete

¹⁹⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 376.

¹⁹¹ Ersin Kalaycıoğlu, Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi, Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür, Ankara, 1996, s.92 den aktaran Yılmaz, **a.g.e.**, s. 377.

¹⁹² Yılmaz, **a.g.e.**, s. 377-378.

hoşgörüsüzlük, fizik gücü vurgusu, kapsayıcı bir ideoloji gereksinimi ve siyasal gücün tek olarak algılanması yer alır .¹⁹³

Cumhuriyetin ilk yıllarında, bürokratik yönetim geleneğinden beslenen kurucu seçkinler, kendilerini toplumun üzerinde ve ondan özerk olan bir devletin gerçek hizmetkârları, kamu yararının tek koruyucusu ve modernleşmenin başlıca araçları olarak görmüşlerdir .¹⁹⁴

Türkiye'nin iki asırlık demokratikleşme süreci, sürekli gerçekleşen yap-bozlar nedeniyle bir türlü kurumsallaşamamış, siyasî örgüt ve yöntemleri bir yana siyaset dışı olması gereken kamusal kurumları dahi istikrar ve itibar kazanamamıştır. Bir asrı biraz aşan bir zaman dilimine altı anayasa sığdırılmıştır. Anayasalar, kurumsal liderlerden daha hızlı değişmiştir. Son elli yılda meydana gelen askeri ve yargısal müdahaleler Türkiye siyasetinin gelişmesine değil, bozulmasına hizmet etmiştir. Tek parti ideolojisinin ürünü kurumlar ve usuller, olağanüstü yöntemlerle ve müdahalelerle çok partili rejimde de sürdürülmeye çalışılmaktadır .¹⁹⁵

Cumhuriyet döneminde demokrasiyi olumsuz etkileyen nedenlerden birisi de cumhuriyeti kuran asker ve devlet seçkinlerinin toplumu yönetmeyi sadece kendilerinin hakkı görmesidir. Yine modernleştiriciliğin de etkisi ile sivil topluma şüphe ile bakılmış ve gelişmesi engellenmiştir. Sonuçta hem demokratik gelişme hem de serbest piyasa gerçekleşmemiştir. Bu ortamda demokraside aydın ve devlet eliti açısından yönetimin halka geçmesinden daha çok yönetenleri meşrulaştıran bir seremoni olarak algılanmıştır. Yani yönetici kesim demokratikten ziyade cumhuriyetçi bir anlayışla davranmış denilebilir. Bu anlayışla yönetim, devlet hükümet kanadı olarak ikiye ayrılmış

¹⁹³ Heper, **a.g.m.** , s.4-5.

¹⁹⁴ Ergun Özbudun, Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür, **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu, Levent Köker, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1996, s.9.

¹⁹⁵ Davut Dursun, "Kurumsallaşamayan Siyaset", *Yeni Şafak*, 18 Mart, 2009 (Erişim) <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?t=18.03.2008vey=DavutDursun>, 15 Nisan 2012

ve seçilmiş halk temsilcileri kuşku ile karşılanmıştır. Bazı alanlar sivil seçilmişlerin yönetim ve denetimi dışında tutulmuştur .¹⁹⁶

Türkiye’de demokrasiye geçiş hazırlıklarının yapıldığı dönemde siyasal katılmaya çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlar siyasal katılma kurallarını düzenleyen anayasa, seçim, partiler, dernekler kanunu gibi kanunlar tarafından çizilmiştir. Bu sınırlama ve yasaklara göre 30 yaşını ve ilkokulu bitirmeyenler, affa uğrasalar bile (taksirli suçlar hariç) bir yıldan fazla hüküm giyenler, sendika ve diğer meslek kuruluşları yöneticileri milletvekili olamazlar. Üniversite öğretim üyelerinin parti üyesi olmaları, milletvekili aday olmaları, üniversite öğrencilerinin partiye girmesi ve örgütlenmesi, temelli kapatılan partilerin yönetici kadrolarının, eski Meclis üyelerinin yeni bir partinin kurucusu ve yöneticisi olmaları da yasaklanmıştır. Sendikaların ve diğer meslek kuruluşlarının, derneklerin siyasetle ilgilenmeleri, siyasal görüş açıklamaları da mümkün değildir. Bu gibi sınırlama ve yasaklar siyasal katılımın kapsamını, siyasal partilerin ve toplumsal örgütlerin tavan-taban ilişkilerini ve siyasal partilerin bu örgütlerle, bu örgütlerin kendi aralarındaki ilişkileri sınırlandırarak siyasetten arıtmak amacına yöneliktir. Türkiye’de demokratik rejimin temel sorunlarından bir tanesi siyasal mücadele ile siyasal uzlaşma arasında denge kurabilmenin güçlüklerinden kaynaklanmaktadır.¹⁹⁷

Türkiye’de çok partili demokratik rejime geçtikten sonra bürokrasinin ağırlığı nispeten azalmış, siyasal partilerin etkinliği artmış fakat toplumsal örgütlerin gelişmesi ve temsil gücü çok zayıf ve sınırlı kalmıştır. Merkezîyetçi geleneğimizin getirdiği bir alışkanlıkla, yalnız bürokrasi değil, siyasal partiler de toplumsal çıkar örgütlerinin gelişmesini kuşkuyla karşılamışlar ve bu örgütlerin gelişmesini kendilerine ayırdıkları siyaset alanına tecavüz olarak görmüşlerdir. Halbuki toplumsal örgütlerin çoğulcu demokrasinin işlerlik kazanması açısından hayati önemleri vardır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Yılmaz, **a.g.e.** , s.370.

¹⁹⁷ Sunar, **a.g.e.** , s. 37.

¹⁹⁸ Sunar, **a.g.e.** , s.38-39.

Çoğulcu demokratik düzene sahip Batı toplumlarında toplumsal örgütler ne bürokrasinin güdümünde ne de siyasal partilerin uzantısı olmak durumundadır. Türkiye’de güçlü bir bürokratik gelenek, diğer kalkınmakta olan ülkelere oranla, etkin ve sürekli bir partiler sistemi olmasına karşın, sivil toplumun temel taşları olan toplumsal kurumlar ve kuruluşlar köksüz, bağımlı olarak kalmışlar, daha da ötesi “çıkar” örgütleri olarak hep kuşkuyla karşılanmışlardır. Batı’da ise özellikle işçi sendikaları, işveren kuruluşları, esnaf federasyonları ve tarım sektörüne dayalı köylü birlikleri gibi “zirve örgütler” olarak adlandırılan kuruluşlar hem bürokrasiden hem de siyasal partilerden bağımsız oldukları gibi, bürokrasi ve siyasal partiler ile aralarında sürekli ve yakın ilişkilerin olduğu sivil toplum kurumlarıdır. Siyasal partiler, toplumsal örgütler ve bürokrasi arasında adeta bir işbölümü gerçekleştirmiştir. Bu işbölümü ve örgütler arası ilişkiler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermelerine rağmen, Batılı ülkelerde özellikle işçi ve işveren kuruluşlarının yine özellikle ekonomik politikalarının oluşmasında ve uygulanmasında önemli etkileri vardır.¹⁹⁹

Siyasal partiler ve toplumsal örgütler birbirlerinden farklı fakat birbirlerini tamamlayan iki temsil sistemini ve iki siyasal katılma aracını oluştururlar. Bu iki sistem arasındaki ilişkiler ve dengeler demokratik düzeni yakından ve güçlü bir şekilde etkiler. Türkiye gibi ekonomik ve toplumsal sorunların yoğun olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bu sorunları yalnız siyasal partilerin, yalnız toplumsal örgütlerin veya bürokrasinin yüklenmesi ve aynı zamanda demokratik düzenin işlerlik kazanması oldukça güçtür. Toplumsal örgütler ve sivil toplum kurumları hemen her zaman dağıntık, güçsüz ve denetim altında kalmıştır. Halbuki güçlü toplumsal örgütlerin varlığı bir toplumda hem temsil ve katılma düzeyini yükseltir, hem de ekonomik ve toplumsal sorunlardan doğan yükün ve ağır sorumluluğun paylaşılmasına önemli katkıda bulunur. Ayrıca toplumsal örgütler, siyasal partiler ve

¹⁹⁹ Sunar, a.g.e. , s. 39.

bürokrasi yanında üçüncü bir güç olarak demokratik dengelerin sağlanmasında önemli bir rol oynar.²⁰⁰

Her birey, topluluk ya da kuruluşun, öncelikli olarak, kendi üzerinde hissettiği baskıyı geriletmeye yönelik bir özgürleşme ve sivil etkinlik alanına sahip olma çabası içinde olması, kuşkusuz yadsınamaz. Ancak, problemi salt kendi hissettiklerinden ibaret sayan, dahası, kendi düşünce-tutum-ideolojik yaklaşımı dışındakileri büyük bir tehlike addederek “öteki”leştiren bir anlayış ne sivildir ne de demokratiktir. Aslında toplumsal ilişkileri ve demokrasiye bakışı tamamen benmerkezci, ötekileştirici ve dışlayıcı olan bu zihniyet, asker/sivil bürokrat ve siyasi elitten tevarüs edilmiş bir zihniyettir ve seçkinlerin demokrasi algı, niyet ve pratikleriyle de tamamen örtüşmektedir. Buna bir de ideolojik, etnik, kültürel, coğrafi vs. gibi unsurların, bu ayrıştırmayı daha da keskinleştirmek için, eklendiği/eklenebileceği düşünülürse fotoğraf daha da iyi görülebilecektir. Yani insanımızın, kendisini bu ülkenin sahibi zanneden seçkinlerden devşirdiği miras ve bunun üzerine inşa ettiği öncüllerden mülhem, eline geçen ilk fırsatta “öteki”nin üzerinde bir hegemonya kurmaya çalışan şartlanmışlık hali ve bu halden demokratik bir refleks çıkmasının zorluğu. Kısacası, kişi ya da grupların sadece kendi özgürlüklerine ve beklentilerine vurguda buldukları demokrasi kültürü ve bunun örgütlü hale getirilmesi anlamındaki sivil toplum etkinlikleri, lokal anlamda bir sonuca varsa da, aslında, makro anlamda bir çözümsüzlüğe hizmet edecektir ki, bugün ülkemizde baskın olan demokrasi kültür ve pratiği de maalesef budur. Eğer, bu ülkenin sahibi ve bekçisi zannıyla kendini ayrıcalıklı bir yere koyarak, gerektiğinde en antidemokratik tutumları bile sergileme ve onaylamaktan imtina etmeyen asker-sivil bürokratlar ve muhalefette özgürlükçü, iktidarda seçkin bir pratik ortaya koyan yöneticiler başta olmak üzere, üniversiteler, medya ve bir arada yaşama kültürünün herkes için hayırhah bir kültür olduğu/olacağı hakikatini bir an önce içselleştirmesi gereken bütün toplum, yeni bir zihniyet değişikliği gerçekleştirerek üzerlerine düşeni yerine getirmezse- gittikçe özgürlükçü bir

²⁰⁰ Sunar, a.g.e. , s. 40-41.

nitelik kazanmaya başlamış olmasına rağmen- yakın vadede, bu fotoğrafın değişmesi ve demokrasinin istenilen düzeye varması oldukça zor görünmektedir.²⁰¹

Toplumsal yapının demokratikleşmeye sağladığı destekler açısından Türkiye'ye bakarsak, merkezîyetçi bir siyasal mirasın, devletçi bir ekonomik sistemin, cılız bir orta sınıfın, dağınık ve güçsüz bir işçi kesimin; temelde zincirleme birbirlerine bağlı olan bu koşulların, demokratikleşmeye sağlayabilecekleri destek oldukça sınırlıdır. Fakat bütün bu olumsuz koşullara rağmen Türkiye kalkınmakta olan ülkeler arasında hiç de yabana atılmayacak bir demokrasi deneyimine sahiptir. 1950 yılından bu yana, Türkiye demokrasiyle yaşamayı becerememektedir ama, deneyimleri ve birikimi sonucu demokrasisiz de yaşayamamaktadır. Tarihi ve toplumsal koşulları demokratik düzene sürekli bir teminat sağlayamadığı halde otoriter bir rejime de sürekli destek sağlayacak nitelikte değildir. Demokrasi ile askeri müdahaleler arasındaki gidiş gelişler bir bakıma bunun kanıtıdır. Ne ekonomik ne de toplumsal koşullar, Türkiye'de olagelen rejim değişikliklerini kendi başlarına kaçınılmaz bir biçimde belirleyecek niteliktedir. Hiçbir toplumda siyasal rejimler belirli şartların sonucu olarak kendi başlarına oluşmazlar. Bu açıdan kültürel koşulların da farklı bir nitelik taşımadığını görüyoruz.²⁰²

Dolayısıyla aynı tarihsel gelişimi yaşamayan ve demokratik bir gelenek oluşturamayan ülkelerde demokrasinin oluşması ve yerleşmesi ile istikrar kazanmasının zorluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu ülkelerin çoğunun batıda oluşturulan siyasi kural ve kurumları almakla birlikte bu standartlara uygun ve işleyen bir demokrasi oluşturamamaları da kültürel faktörlerle ilişkilidir. Bu ülkelerde demokrasi bir elit projesi olarak gündeme gelmekte, eğitim ve öğretimle demokrasi kültürü yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, kültürün oluşumunda eğitimin rolünün sınırlı olduğu, kültürün oluşumu ve

²⁰¹ Muhittin Bilge, "Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, sayı 3, Aralık 2011, s. 58.

²⁰² Sunar, **a.g.e.**, s. 24.

yerleşmesinin karmaşık bir süreçler bütünü ve alışkanlıklarla da ilgili olduğu bu elitler tarafından yeterince algılanamamaktadır. Kaldı ki seçtikleri jakoben yol ve yöntem de demokratik değerlerin gelişmesini engelleyici işlev görmektedir. Dolayısıyla Lipson'un Türklere hatırlattığı, demokrasinin tepeden inme ithal kurallarla işlemeyeceği gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Nitekim bugün demokrasinin en önemli gereklerinden birinin ve hatta en önemlisinin kültür olduğu yönünde bir anlayış öne geçmektedir. Bazıları demokrasinin akamete uğramasına, demokratik kural ve kurumların iyi seçilememesinin neden olduğunu belirtirken, çoğunluk, siyasal yapı ve hukuk kurallarının görece öneminin az olduğunu, önemli olanın siyasal değer, inanç ve tutumlar yani siyasi kültür olduğunu belirtmektedirler. Nitekim İngiltere'nin bir anayasaya sahip olmadan demokrasiyi yerleştirmesi bu görüşü desteklemektedir.²⁰³

Türkiye'de demokratik kurum ve kurallara rağmen demokrasinin işlemeyişinin esasta siyasal alışkanlık ve kültürle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreçte yurttaş yerine teba anlayışının yerleşikliği ile saray toplumunun kırılmaya uğraması ve yerine asker ve sivil elitin ikame olmasının da yerleşik kültür yanında demokratik gelişmeye olumsuz etki yaptığı söylenebilir. Nitekim demokratikleşme için toplum katında demokratik değerlerin ve kültürün varolması gereklidir. Türkiye'de demokrasinin yerleşmemesinin siyasal tutumlardan çok daha derin kültürel kökleri olduğu ve esasta da muhaliflerin düşman görülmesi ile hoşgörü noksanı ve başkalarına itimsizlikten kaynaklandığı belirtilmelidir. Ancak bazı ampirik bulgular ve gözlemler hoşgörü noksanının toplum katında olmaktan çok elitler katında da demokratik değerlerin benimsenmesi gerekmektedir. Gerçekten de aşırı devletçi ve sivil toplumun gelişmediği bir ortamda elitler siyaseti bir savaş olarak algıladığından ve halka güvenmediğinden demokrasinin yerleşimi ve kabulü zor olmaktadır. Ayrıca bu dönemde aydınlar katında dinin yerine bu kez bilim ikame edildiğinden ve modernleşmecilik ana hedef

²⁰³ Yılmaz, a.g.e. , s. 146

olduğundan demokratik gelişme sorunlu olmuştur.²⁰⁴ Cumhuriyet dönemi için yapılacak tespit, devlet-toplum ilişkilerinin ve genelde siyaset geleneğinin kültürel kopuşa paralel bir seyir izlemeyip, geçmişten bugüne süreklilik gösterdiğidir.²⁰⁵ Cumhuriyet, Batı'nın devlet anlayışındaki açılımın etkisinde kalmış olsa da bu alanda seçici davranarak kendi devlet geleneğine uygun düşen otoriter zihniyeti tüm toplum için geçerli bir yönetim modelinin kaynağı haline getirmiştir. Bu model devletçiliği günümüze kadar taşımıştır. Toplumun devlet karşısındaki yüzyıllardan bu yana süren edilgenliği, demokratiğin toplumda bir talep olarak yeşermesini güçleştirmiş ve devlet aktörlerinin bilinçli çabası bu talebin ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu durum devletçi anlayışın yönetsel kültürde farklı inançsal ve kültürel kodlara sahip olursa da, ne denli güçlü bir şekilde varlığını devam ettirdiğinin göstergesidir.²⁰⁶ Bu durumda da Türk siyasi kültüründe liberal-bireyci bir vatandaş anlayışından ziyade toplulukçu/cemaatçi vatandaş anlayışının hakim olmaktadır.²⁰⁷ Türkiye'de vatandaşlığın sınırları, bir takım gelişmeler olmasına rağmen, hala devlet tarafından belirlenmekte ve vatandaştan bu sınırlar içinde kalarak haklarını kullanıp vazifelerini yerine getirmesi beklenmektedir.²⁰⁸ Ancak, demokrasi, siyasal ve iktisadi alanda olduğu gibi, kültürel planda da toplum üyeleri tarafından benimsendiği, toplumun örgütlenmesinde yönlendirici ilke olduğu ölçüde başarıya ulaşabilecektir.²⁰⁹

3.2. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE MEDYA İLİŞKİSİ

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kitle iletişim araçları, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerle doğru orantılı olarak şekillenmektedir. Özellikle, siyasetin tüm alanları kapsayan etkin rolü, iletişim alanında da aynı biçimde etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, iletişim alanında da yeni

²⁰⁴ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 150-151.

²⁰⁵ Durgun, **a.g.m.** , s. 178.

²⁰⁶ Durgun, **a.g.m.** , s. 179.

²⁰⁷ Durgun, **Modernleşme ve Siyaset** , s. 189.

²⁰⁸ Durgun, **a.g.e.**, s. 200.

²⁰⁹ Durgun, **a.g.e.**, s. 213.

bir değişim ve dönüşüm yaşandığı görölmektedir.²¹⁰ Bu bağlamda Türkiye'deki iletişim sistemini, siyasal gelişmelere bağlı olarak 1923-1950 dönemi, 1950-1980 dönemi ve 1980 sonrası dönem olmak üzere 3 ayrı dönemde ele almak mümkündür.²¹¹

1923-1950 yılları arasındaki birinci dönem temel nitelikleri itibarıyla merkezietçi, devletçi ve milliyetçi bir yapılanmanın görüldüğü bir dönemdir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nden miras kalan güçlü bir "merkez" ile, onun karşısında yer alan ayrışmamış ve türdeş olmayan "kenar" dan oluşan sosyopolitik yapının etkisi başta siyasal ve ekonomik alanlar olmak üzere iletişim alanında da hissedilmiştir. Bu bağlamda 1931 yılında Matbuat Kanunu'nun Kabul edilmesi, Birinci Türk Basın Kongresi'nin toplanması, 1938 yılında Türk Basın Birliği'nin kurulması gibi düzenlemelerle modernleşme, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma, devrim ve yenilikleri halka benimsetme politikalarının yürütülebilmesi için basın bu amaçlara hizmet etmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan 1940 yılında yapılan bir düzenlemeyle radyo yayıncılığında başlatılan devlet tekeli döneminde radyonun siyasal iktidarın amaçlarına hizmet eden bir araç olarak kullanılmasının yasal zemini oluşturulmuştur.²¹²

1923-1950 yılları arasındaki dönem incelendiğinde genel olarak basının siyasal erk tarafından kontrol edilmesi yönünde düzenlemeler yapıldığı görölmektedir. Özel teşebbüs tarafından çıkarılan yazılı basın organları siyasal otorite tarafından oluşturulan Basın Birliği yoluyla gözetim ve denetim altına alınırken, radyo ise doğrudan hükümet denetiminde yayınlarını sürdürmüştür.²¹³

1950-1980 yılları arasındaki süreci içine alan ikinci dönemde ise siyasal alanda çok partili yaşama geçilmesinin iletişim alanına da olumlu

²¹⁰ Işık, a.g.e. , s. 137.

²¹¹ Işık, a.g.e. , s. 137.

²¹² Metin Işık, "Türkiye' de ki İletişim Sisteminin Medya Siyaset İlişkilerine Yansımaları" , **Medya ve Siyaset**, Ed. Yrd. Doç. Dr. Zülfikar Damlapınar, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008, s. 149-150.

²¹³ Işık,,a.g.e. , s. 150.

yansımaları olmakla birlikte, çok partili döneme geçişte yaşanan sıkıntı ve sancılar doğal olarak iletişim alanında da kendini göstermiştir. 1950 yılında ilk kez seçimle iktidarın el değiştirmesinin yarattığı olumlu atmosfer, iktidara gelen Demokrat Parti'nin önceki dönemden miras kalan anti-demokratik yasa ve uygulamaları, başlangıçtaki olumlu adımlara rağmen tam olarak yürürlükten kaldırmaması ve bir müddet sonra bunlara yenilerini eklemeye çalışması nedeniyle sona ermiştir.²¹⁴

Üçüncü dönemin başlangıcını oluşturan 1980 yılı ise Türkiye'de birçok açıdan dönüm noktası olmuştur. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesiyle birlikte mevcut siyasi partilerin kapatılması yönetim alanında otoriter sistemin yansımaları şeklinde gerçekleşmiştir. Özellikle 6 Kasım 1983'de seçimlerin yapılması ve yönetimin el değiştirmesi sürecine kadar olan dönemde iletişim alanında da Otoriter Kuramın uygulamalarına tanıklık edilmiştir. Diğer taraftan söz konusu dönemde uygulamaya konan 24 Ocak Kararları ise ekonomik alanda liberal ilkelerin benimsendiğini göstermektedir. Ekonominin yapı ve işleyişinde Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa'da aynı dönemlerde esen neo-liberal politika uygulanması süreci Türkiye'de de hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Siyasal alanda yeniden sağlanmaya çalışılan çok partili ve çoğulcu yapının da etkisiyle, iletişim alanında da Liberal Medya Kuramına geçilmesinin doğum sancıları yaşanmaya başlamıştır. Ekonomik ve siyasal alanlardaki bu görece özgürleşme süreci dönemin toplumsal yapısını da etkilemiştir. Özellikle 1983 yılında iktidara gelen Anap ile birlikte ülkede uygulanmaya çalışılan neo-liberal politikalara, sonraki dönemlerde iktidara gelen partilerce de devam edilmesi geri dönülemez değişim ve dönüşüm süreçlerinin yaşanmasına neden olmuştur.²¹⁵

Bu bağlamda siyasal ve ekonomik alanlarda temellendirilmeye çalışılan neo-liberal politikalar iletişim alanını da etkileyerek, alanda köklü değişimlere sebep olmuştur. Büyük holdinglerin basın alanına etkisinin artmasıyla birlikte , basın dışı sermayenin basın alanına yönelmesi yazılı

²¹⁴ Işık,,a.g.e. , s. 150.

²¹⁵ Işık,,a.g.e. , s. 150., s. 151.

basın alanındaki geleneksel yapıyı derinden sarsmıştır. Büyük sermaye sahiplerinin kar elde etmemeyi bile göze alarak basın organlarına sahip olma yarışı içine girmesi, tek işi ve gelir kaynağı basın-yayın olan kişilerin alanı terk etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla, büyük balıkların küçük balıkları yuttuğu serbest piyasa koşullarında oluşacağı varsayılan rekabetin, rekabeti yok etmesi, mülkiyet yoğunlaşmalarının yaşandığı bir dönemin kapılarını aralamıştır.²¹⁶

Türkiye örneğini normatif kuramların herhangi birine oturtmak mümkün olamamaktadır. Her türlü aksaklık, eksiklik ve olumsuzluklarına rağmen, 1980'li yılların ardından siyasal ve ekonomik alanda neo-liberal politikaların uygulanmaya çalışılması, yazılı basın alanında serbestlik ilkesinin uygulanması ve görsel-işitsel iletişim alanında ön denetim ve sansürün söz konusu olmaması Türkiye'de otoriter bir yaklaşımın olmadığı bir göstergesi olmaktadır. Ayrıca, anayasanın yanı sıra alanla ilgili diğer kanunlar ve uygulamalar, ülkede liberal kuramın da tam olarak uygulanmadığını ortaya koymaktadır. Basın Konseyi ve diğer özdenetim girişimlerinin başarısızlığı ve halkın medyaya olan güvensizliği ise Türk Medyası'nın Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı'ndan uzak olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin temel dokusu içerisinde ortaya çıkan Gelişme Aracı Kuramı çerçevesinde, Türkiye'de "batılılaşma" nosyonu etrafında medyaya önemli roller biçilmekle birlikte; Türk medyasının tamamen milli hedefler doğrultusunda şekillendiği ve bu amaçlara hizmet ettiği de söylenememektedir. Dolayısıyla, 1980'li yılların ardından Türkiye'de uygulanan medya sistemini ülke koşullarına uygun olarak Otoriter, Liberal ve Sosyal Sorumluluk Kuramlarının bir karması ya da bunların karışımından oluşan bir türev olarak nitelendirmek mümkündür. Zira bugün için Liberal Kuramı benimseyerek uygulamaya çalışan Türkiye'de; demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla tam olarak işletildiği Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nı

²¹⁶ Metin Işık, **Türkiye ve Dünya Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri**, Konya, Eğitim Kitabevi, 2002, s. 163-164.

uygulayan ülkeler kadar özgürlükçü olmayan, Otoriter Kuramın uygulandığı ülkeler kadar da baskıcı olmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır.²¹⁷

Kitle iletişim araçlarının görevi haber ve bilgi vermek suretiyle kamuoyunu bilgilendirerek, kamuoyunun serbestçe oluşmasına katkı sağlamaktır. Ancak, Türkiye’de demokrasi bilinci ve kültürü tam olarak gelişmediğinden çıkar ilişkilerinin bir sonucu olarak basın, Batı toplumlarının aksine kamuoyunu bilgilendirmek yerine, akıl vererek, belirli doğrultuda bir tavır almaya zorlamakta ve doğrudan doğruya kamuoyu oluşturmaya çalışmaktadır. Bu olgunun temelinde ise, izlenen neo-liberal politikalara ve tüm özelleştirme çabalarına rağmen ekonomik alanda devletin hala temel belirleyici güç olması yatmaktadır.²¹⁸

İletişim sistemleri bilgilendirilmiş yurttaşların yönetime katılmalarının temelini oluşturabileceği gibi, elit kesimin halkı yönetmek ve manipüle etmek için kullanacağı bir araç haline de dönüşebilmektedir. Araçların niceliğinin artması, niteliğe yansımadağı müddetçe bu olgu hiçbir şey ifade etmemektedir. Nitekim Türkiye’de ticari-özel televizyon kanallarının devreye girmesiyle birlikte toplumda dolaşan enformasyon hacmi de artmıştır. Ancak, bu artış daha ziyade magazin ve eğlence programları alanlarında gerçekleştiğinden, enformasyon bolluğu içinde gittikçe parçalanan ve diğer faktörlerin de etkisiyle depolitize olan bireylerden oluşan toplum siyasal konularda daha az bilgili hale gelmiştir.²¹⁹

Toplumsal mücadele anlayışı ile demokrasi kültürünün tam olarak yerleşmediği Türk toplumunda kitle iletişim araçları 1980’li yılların ilk yarısında depolitizasyon sürecinin etkisiyle toplumsal muhalefetin sesini duyurabildiği bir forum olma işlevini yerine getirememiştir. Basının siyasilere ve rakiplere karşı gerektiğinde bir silah ve baskı aracı olarak kullanılması çabaları büyük holdinglerin kar elde etmemeyi bile göze alarak sektöre girmelerine yol açarken; tirajları artırarak daha fazla reklam alma isteği,

²¹⁷ Işık, **a.g.e.** , s. 258.

²¹⁸ Işık, “Türkiye’ de ki İletişim Sisteminin Medya Siyaset İlişkilerine Yansımaları” , s. 157.

²¹⁹ Emir Turam, **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1994, s. 490-491.

magazinel ve sansasyonel habercilik anlayışıyla birleşince lotarya ve promosyon savaşları baş göstermiştir.²²⁰

Demokratik düzende basın yayın kurumlarından hem siyasi ortamdan bağımsız olmaları, hem de siyasi ortamın denetimi görevini üstlenmeleri beklenmektedir. Basın yayın kurumları için dördüncü güç tanımlaması bu beklentileri dile getiriliş biçimidir denilebilir. Bunun düşünsel dayanağı ise demokratik yönetimde güçler ayrılığı prensibidir. Oysa Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında sistemin, siyasilerin yönlendirilebildiği veya etkide bulunabildiği bir şekil aldığı görülmektedir.²²¹

Demokrasi kuramının medyayı dördüncü kuvvet olarak resmetmesi, idealize edilmiş bir toplumsal sisteme gönderme yapar. Bu durum, Batı ülkelerinde bile sınırlı bir gerçekliği yansıtırken, Türkiye'de neredeyse tümüyle gerçekdışıdır. Çünkü Cumhuriyet'in kurup sistematize ettiği vesayet rejimi, medya açısından orduyla ilişkileri hayati hale getirmiş, basını resmi ideolojinin ve milli meselelerin taşıyıcısı olarak konumlandırmıştır. Bu durum, yine Cumhuriyet'in pekiştirdiği cemaatçi yapı içinde kimliksel bir anlam kazanmıştır. Siyasi gücün konjonktürel fırsatları değerlendirmek üzere kullanılması ise, medyanın hem oligopolcü bir yapıya doğru evrilmesi ve sınıfsal nitelik kazanmasıyla, hem de ekonominin diğer alanlarına yayılması ve bu alanlarda da tekelci avantajlar üretmesiyle sonuçlanmış, böylece medya organları, kendilerini hükümetle pazarlık yapabilecek siyasi aktörler gibi görmeye başlamış ve bu yaklaşım sektörü hızla yozlaşmaya götürmüştür. Bugün bakıldığında Türkiye medyasının, devletin ve hükümetlerin baskısı altında olmasından kaynaklanan sorunları kadar, kendi sermaye yapılarına ve ideolojik tercihlerine dayanan sorunları da vardır.²²²

Hallin ve Mancini, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da üç medya modeli geliştirmiştir: (1) Kutuplaşmış Çoğulcu Model veya Akdeniz Modeli (Fransa,

²²⁰ Işık, **a.g.e.**, s 158.

²²¹ A. Oğuz Ünlüer, "3984 Sayılı Radyo Televizyon Yasası Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Öneriler", **Selçuk İletişim**, Cilt 1, Sayı 3, 2000, s. 19.

²²² Etyen Mahçupyan, "Tesev Sunuşu", Elmas, Kurban, **a.g.e.**, s. 7.

Yunanistan ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkeleri için); (2) Demokratik Şirketçi Model veya Kuzey/Orta Avrupa Modeli (Almanya, Hollanda, İskandinav ülkeleri); (3) Liberal Model veya Kuzey Atlantik Modeli (ABD, Büyük Britanya, Kanada). Türkiye'nin medya yapısının Hallin ve Mancini tarafından geliştirilen "Akdeniz Modeli veya Kutuplaşmış Çoğulcu Model" kategorisine girdiği düşünülmektedir. Bu kategoride dört kriter temel alınır: (1) medya pazarlarının, özellikle yüksek tirajlı basının gelişmesi; (2) politik paralellik, veya "medya sisteminin toplumdaki başlıca bölünmeleri ne derece yansıttığı"; (3) gazetecilikte profesyonelliğin gelişmesi; (4) medya sistemine olan devlet müdahalesinin derecesi ve mahiyeti. Akdeniz Modeli'ne göre, "Güney Avrupa'daki medya bazı temel karakteristik özellikleri paylaşıyor: düşük düzeyde kalan gazete tirajları, savunu amaçlı haber yazma geleneği, özel şahıslara ait medyanın araç haline getirilmesi, kamu yayınlarının siyasileştirilmesi ve yayınların düzenlenmesi ve gazeteciliğin özerk bir meslek olarak ancak sınırlı düzeyde gelişmesi."²²³ Türkiye, Akdeniz Modeli'nin tipik bir örneğini sunmaktadır. Gazete tirajları hayli düşüktür ve medyada taraflı gazetecilik geleneği hâkimdir. Yapısal olarak, medya sektörü cemaatlere bölünmüştür; büyük medya gruplarının sahipleri sağlık, eğitim, inşaat, telekomünikasyon ve dağıtım gibi farklı sektörlerde yatırımcı veya hissedar olarak yer almakta ve medya sektöründe sahip oldukları gücü, diğer sektörlerdeki ekonomik kazançlarını en üst düzeye çıkarmak için kullanmaktadırlar. Büyük medya gruplarının sahipleri, farklı ideolojik ve politik duruşlara ve çatışan ekonomik çıkarlara sahip olsalar da, genellikle "devletin çıkarlarını" ve "milli güvenliği", demokrasinin, insan haklarının ve medya özgürlüğünün üstünde tutma noktasında ortak bir "zihniyeti" paylaşmaktadırlar. Bu nedenle, medya şirketlerinin çok olmasından kaynaklanan görünüşteki medya çeşitliliği yanıltıcıdır. Dahası, Türkiye'de gazeteciliğin ortaya çıkışı Osmanlı'nın son dönemlerine rastlansa da, siyasetçilerden, çıkar gruplarından, devlet kurumlarından, ordudan ve yargıdan gelen baskılardan etkilenmeyen özerk bir gazetecilik geleneğinden

²²³ Elmas, Kurban, **a.g.e.** , s. 12.

bahsetmek mümkün değildir. Medya sahiplerinden gelen baskılar ve Türkiye'deki sendikaların genelde zayıf olması nedeniyle, medyada sendikalaşma aşırı düşük, işgücü sömürsü ise yüksek düzeyde olmaya devam etmektedir.²²⁴

Yapılan demokratik reformlara rağmen statükonun devam etmesinde etkili olan başlıca faktörün, Türkiye'de hâkim olan siyasi kültür ve devlet-medya ilişkilerinin tarihi kökenleridir. Ülkedeki medya politikalarının ve medya denetiminin derinlemesine bir analizi için, başta devletin kurulduğu yıllar olmak üzere tarihi ve siyasi bağlamın dikkatle okunması gerekmektedir.²²⁵ Türkiye'de, Cumhuriyet'in ilk günlerinden bu yana modernleşme kavramı, "toplum ne kadar modernleşirse rejim de o kadar demokratikleşir" varsayımına dayanarak, demokratikleşmeyle ilişkilendirilmiştir. Medya, modernleşme sürecinin lider aktörlerinden biri olarak düşünülmüş ve devlet eliyle yönlendirilen bu projede devletçi ideolojinin hem üreticisi hem de tüketicisi olarak kritik bir rol üstlenmiştir.²²⁶

Vatandaşların medya yoluyla siyasete aktif katılımı, Türkiye'de demokrasinin güçlendiğinin bir işareti olarak yorumlanabilirse de, bu katılım paylaşılan bir vatandaşlık nosyonuna veya çoğulculuk, çeşitlilik ve eşitlik gibi başlıca demokratik değerlerin benimsenmesine dayanmamaktadır. Türkiye'de demokratik ve eşitlikçi bir vatandaşlık anlayışı inşa etmenin önündeki ciddi engellerden biri, medyada çok sık kullanılan ve azınlıklara ve muhaliflere karşı düşmanlık ve ayrımcılığın yayılmasına yol açan ve hatta bunu kolaylaştıran nefret söyleminin yaygınlığıdır.²²⁷ Türkiye'de demokrasi yanlısı güçlü bir toplumsal hareketin bulunmaması, yargının ideolojik muhafazakârlığı, siyasi partiler içerisinde demokrasinin yerleşmiş olmaması, hükümeti – ve gelecek bütün diğer hükümetleri – toplum ve medya karşısında fazlasıyla güçlü kılmaktadır. Öte yandan, medyanın toplumsal denetime tabi tutulmasına dair artan bir farkındalığın olduğu da aşîkârdır. Son

²²⁴ Elmas, Kurban, **a.g.e.** , s.12-13.

²²⁵ Elmas, Kurban, **a.g.e.** , s.13.

²²⁶ Elmas, Kurban, **a.g.e.** , s.61.

²²⁷ Elmas, Kurban, **a.g.e.** , s.62.

yıllarda, medya sektöründe genel kabul görmüş ve yerleşmiş bir özdenetim mekanizmasının bulunmaması sebebiyle harekete geçen çeşitli sivil toplum kuruluşları ve aktivist gruplar, medyada çeşitlilik kültürünün yerleşmesini ve ayrımcılığın, ırkçılığın ve nefret söyleminin azalmasını sağlamak adına medyayı takibe almaya başlamışlardır.²²⁸

Türkiye’de nitelikli bir medya sistemi oluşturulamamasının temel nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür,²²⁹

- Deregülasyon politikalarının etkisiyle alanın düzenlenmesinde görülen eksiklikler,
- Düzenleme çalışmalarında toplumun görüş ve desteğinin alınmaması, geniş katılım ve konsensusun sağlanamaması,
- İletişim alanı ve araçların siyasi iktidarın etki ve denetimine açık olmasına rağmen, demokrasi kültürü tam olarak yerleşmediğinden iletişim araçlarının birinci güç olma çabaları nedeniyle medya-siyaset ilişkilerinin olması gereken noktaya erişememesi,
- Mülkiyet yoğunlaşmaları ve sendikasılaştırma hareketleri,
- İlan ve reklam verenlerle olan ilişkilerde profesyonel standartların oluşturulamaması,
- İletişim araçlarının manipülatif yayıncılık anlayışı çerçevesinde, sahiplerinin çıkarları doğrultusunda gerektiğinde siyasilere ve rakiplere karşı bir baskı ve şantaj unsuru olarak kullanılmaya çalışılması.

Medya klasik tarifiyle demokrasilerde yasama, yürütme ve yargıdan sonra, kamuoyu yönlendirme ve etkileme gücünden dolayı dördüncü güçtür. Ama kitle iletişim teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla geliştiği günümüzde medya eskisinden daha büyük bir güce sahiptir. Demokratik kültürün ve anlayışın tam anlamıyla yerleşmediği Türkiye’de özellikle uydu yayıncılığı

²²⁸ **İktidarın Çarkında Medya: Türkiye’de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller**, ed. Ceren Sözeri Esra Elmas Dilek Kurban, İstanbul, Tesev Yayınları, 2012, s.11.

²²⁹ Işık, “Türkiye’ de ki İletişim Sisteminin Medya Siyaset İlişkilerine Yansımaları” , s. 160.

sayesinde siyasi sınırları yıkan ve herkesin evine kadar girerek, insanları çok daha fazla etkileme ve yönlendirme gücüne sahip olan televizyonlar bu büyük gücün demokrasilerdeki sıralamasında zaman zaman kendileri lehine değişiklik gayretine girmektedir.²³⁰

3.3. TÜRKİYE'DE MEDYA OKURYAZARLIĞI UYGULAMASI

Medyanın toplumsal hayatta giderek artan etkisi, Türkiye'de de akademisyenleri ve ilgili kurumları medya okuryazarlığı çalışmalarına yöneltmiştir. 2004 yılında Devlet Bakanlığı bünyesinde kurulan, Şiddeti Önleme Platformu'nda, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ilk kez ilköğretim okullarında medya okuryazarlığı derslerinin okutulmasını önermiştir. Üst Kurulun bu önerisi kabul görmüş ve hem Medya Alt Komisyonu raporuna hem de eylem planına alınmıştır. Aynı yıl Üst Kurul tarafından Milli Eğitim Bakanlığına yazı yazılarak, okullarda medya okuryazarlığı dersleri verilmesinin gerektiğine dikkat çekilmiştir.²³¹ Böylece, akademik alanda ve RTÜK İletişim Dergilerinde geniş bir yazım alanı bulunan medyanın toplumsal etkilerine ilişkin, somut önerileri ve uygulama alanlarını kapsayacak olan medya okuryazarlığına ilişkin ilk çalışmalar başlatılmıştır.

3.3.1. I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı

Türkiye'de medya okuryazarlığı alanında gerçekleştirilmiş olan önemli faaliyetlerden birisi Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından 23–25 Mayıs 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı'dır. Konferansta bilgi edinmenin ve edinilen bilgiyi kullanmanın temel yurttaşlık hakkı olduğuna değinilerek, bu hakkın gerçekleştirilebilmesi için kitle iletişim araçlarının vazgeçilmez kaynaklar

²³⁰ Zakir Avşar, Vedat Demir, **Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim**, Ankara, Piramit Yayıncılık, 2005, s. 322

²³¹ RTÜK, Medya Okuryazarlığı Tarihçesi, (Erişim) <http://www.medyakuryazarligi.org.tr/tarihce.html>, 12 Mart 2012

olduğu vurgulanmıştır. Yazılı ve görsel tüm kaynakların oluşturduğu iletilerle donatılmış bir dünyada yaşamak için yeni iletişim becerilerinin gerekliliğine değinilerek, gazeteler, dergiler, radyo, televizyon, sinema ve internet hızla gelişen teknolojilerden yararlanırken yurttaşların da yeni bir kavram olan medya okuryazarlığı ile tanışması gerektiği vurgulanmıştır.²³²

3.3.2. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Paneli

RTÜK tarafından Medya Okuryazarlığı dersinin 5 pilot okulda okutulmaya başlandığı 2006 yılında Ankara’da “Uluslararası Medya Okuryazarlığı” konulu bir panel düzenlenmiştir. 24 Kasım 2006 günü düzenlenen panelde yer alan ilk oturumun konusu “Medya Okuryazarlığı: Temel Aktör Olarak Medyanın Rolü” iken, ikinci oturumun konusu “Medya Okuryazarlığı: Nasıl Bir Medya Okuryazarlığı Eğitimi?” olmuştur. Söz konusu bu oturumlarda, RTÜK üyeleri ve çalışanları, akademisyenler, MEB çalışanları ve medya okuryazarlığı alanında İngiltere’de faaliyetlerini sürdüren İletişim Ofisi (The Office of Communications: OFCOM) ile yine medya okuryazarlığı alanında Fransa’da faaliyetlerini sürdüren CLEMI’nin birer temsilcisi konuşma yapmışlardır. Panelde çocukların bilinçli bir medya kullanıcısı olabilmelerini amaçlayan Medya Okuryazarlığı dersinin önemi vurgulanmış ve bu dersin 2007- 2008 Eğitim ve Öğretim yılında tüm yurtta yaygınlaştırılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Ayrıca panelde bu dersin çocukların yanı sıra ebeveynlere de faydalı olabileceği vurgulanmıştır.²³³

3.3.3. Medya Okuryazarlığı Dersi

Yapılan ön hazırlık çalışmaları sonucunda, Medya Okuryazarlığı konusundaki çalışmaları yürütmek üzere; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

²³² Nurçay Türkoğlu, “Konferans Çağrısından Kitaba: Medya Okuryazarlığı”, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 9.

²³³ RTÜK, Uluslararası Medya Okuryazarlığı Paneli, (Erişim)

http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=ff50855b-76e0-4d7b-81f6-9589a833abf9, 12 Mart 2012

uzmanları ve Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi'nden akademisyenlerin de katılımıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon çalışmalarında, özellikle ABD ve Avrupa'daki örnekler incelenmiş, konuya ilişkin yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı çalışmalar detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir.

Bu çalışma neticesinde, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu uzmanları ile akademisyenlerden oluşan bir komisyon tarafından "Medya Okuryazarlığı Dersi Taslak Öğretim Programı ve Öğretmen Kılavuzu" hazırlanmıştır.²³⁴

22 Ağustos 2006 tarihinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu arasında "Öğretim Kurumlarına Medya Okuryazarlığı Dersi Konulmasına Dair İşbirliği Protokolü" imzalanarak, her iki kurumun yükleneceği sorumluluklar ve görevler belirlenmiştir. "İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı", 31.08.2006 tarihinde MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir.²³⁵

2006-2007 eğitim-öğretim yılında Medya Okuryazarlığı dersinin okutulacağı beş pilot okul belirlenmiştir. Bu okullarda 2006-2007 eğitim-öğretim yılında eğitim verecek yirmi Sosyal Bilgiler öğretmeni, Ankara'da 7-10 Eylül 2006 tarihleri arasında düzenlenen dört günlük bir "Eğitici Eğitimi Programı"na tabi tutulmuşlardır. Medya Okuryazarlığı dersi, bu beş pilot okuldaki 7. sınıf öğrencilerine zorunlu seçmeli ders olarak okutulmuştur.

Seçmeli medya okuryazarlığı dersinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2007-2008 öğretim yılı ders müfredatına alınmasını takiben, 25-28 Haziran 2007 tarihleri arasında tüm Türkiye'yi kapsayacak şekilde, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nca belirlenen 103 kişilik öğretmen

²³⁴ RTÜK, Medya Okuryazarlığı Tarihçesi, (Erişim) <http://www.medyakuryazarligi.org.tr/tarihce.html>, 12 Mart 2012

²³⁵ RTÜK, Medya Okuryazarlığı Tarihçesi, (Erişim) <http://www.medyakuryazarligi.org.tr/tarihce.html>, 12 Mart 2012

grubuna “Eğitici Eğitimi Programı” kapsamında hizmet içi eğitim verilmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu, medya okuryazarlığı dersini, iletişim fakültelerinden veya basın yayın yüksek okullarından mezun olup, şu anda Milli Eğitim sistemi içinde sınıf öğretmeni olarak görev yapan öğretmenler ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin okutmalarını kararlaştırmıştır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığının işbirliği sonucu hayata geçirilen "Medya Okuryazarlığı Projesi" kapsamında, seçmeli medya okuryazarlığı derslerinin devlet okullarının yanı sıra Özel Okullar Birliğine üye okullarda da okutulması öngörülmüştür.

Medya Okuryazarlığı ders kapsamının işlenmesinde öğretmenlere yön gösterici birer kaynak olması amacıyla, İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı ile Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu hazırlanmıştır.

3.3.4. Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu

Medya okuryazarlığı dersinde gözlem, araştırma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, problem çözme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik, sosyal ve kültürel katılım, Türkçe'yi doğru ve etkili kullanma becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir.²³⁶ Medya okuryazarlığı dersi öğretim programı ile öğrencilere kazandırılmak istenen değerler ise şöyle sıralanmaktadır: özel yaşamın gizliliğine saygı, etik duyarlılık, dürüstlük, sorumluluk, etik kurallara bağlılık, farklılıklara saygı, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, aile içi iletişime önem verme, bilinçli tüketim, toplumsal hayata aktif katılım, bilimsellik, eşitlik, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma.²³⁷

Medya okuryazarlığı dersi notla değerlendirilmemekte, yalnızca karnede öğrencinin bu dersi aldığı belirtilmektedir. Bu derste kullanılan bazı ölçme araç ve yöntemleri olarak görüşme, gözlem, sözlü sunum, performans

²³⁶ MEB, RTÜK, İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ankara, 2006, s.7-8.

²³⁷ MEB, RTÜK, a.g.e. , s. 8.

değerlendirme, performans ödevi, proje, öz değerlendirme, akran değerlendirme ve ürün dosyası sıralanmaktadır.²³⁸

Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı içinde öğrencide yaşama geçirmeyi hedeflediği anlayışlar şöyle sıralanmaktadır:

- Bilgi, beceri ve değerlerin gelişmesini sağlayarak öğrenmeyi öğrenmenin gerçekleşmesini ön planda tutar. Öğrencileri gözlem, araştırma yapmaya ve çevresine yapıcı eleştirel gözle bakmaya özendirir.
- Öğrencilerin fiziksel ve duygusal açıdan sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişmesini amaçlar.
- Öğrencilerin ruhsal, ahlaki, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini hedefler.
- Öğrencilerin öğrenme sürecinde deneyimlerini kullanmasına ve çevreyle etkileşim kurmasına olanak sağlar.
- Her öğrenciye ulaşabilmek için çoklu zeka kuramını, öğrenme öğretme yöntem ve tekniklerindeki çeşitliliği dikkate alır.
- Oluşturulacak öğrenci çalışma dosyalarına bakılarak öğrenme ve öğretme süreçlerinin akışı içerisinde değerlendirmeye olanak sağlar.²³⁹

Medya okuryazarlığı programını başarı ile tamamlayan öğrenci:

- Medyayı farklı açılardan değerlendirerek yaşadığı çevreye duyarlı, ülkesinin problemlerini bilen, medyada gördüklerini aklın süzgecinden geçirebilen bir birey olur.
- Televizyon, video, sinema, reklamlar, yazılı basın, internet vb. ortamlardaki mesajlara ulaşarak bunları çözümleme, değerlendirme ve iletme yeteneği elde eder.
- Yazılı, görsel, işitsel medyaya yönelik eleştirel bakış açısı kazanır.

²³⁸ MEB, RTÜK, a.g.e. , s.16-18.

²³⁹ MEB, RTÜK, a.g.e. , s.6-7.

- Mesajların oluşturulmasına ve analizine dönük olarak cevap bulmaktan soru sorma sürecine doğru bir değişimi gündeme getirir.
- Bilinçli bir medya okuryazarı olur.
- Toplumsal yaşama daha aktif ve yapıcı şekilde katılır.
- Kamu ve özel yayıncılığın daha olumlu noktalara taşınması noktasında duyarlılık oluşturulmasına katkı sağlar.²⁴⁰

Medya okuryazarlığı programında yer alan “İletişime giriş” ünitesinde, iletişimin temel öğelerinin kullanılması ile çeşitli canlandırmaların yapılması önerilmektedir. Bu üniteye verilmesi amaçlanan temel beceriler arasında, problem çözmeye, girişimciliğe, dilin doğru ve etkili kullanımına değinilmesi amaçlanmaktadır.²⁴¹

“Kitle iletişim” konulu üniteye, Kitle iletişim araçları ile ilgili çeşitli resimler gösterilerek öğrencilerle bu resimler üzerinde konuşulması ayrıca çeşitli iletişim ve kitle iletişim türleriyle ilgili örnekler içeren çalışma kağıtları dağıtılarak üzerinde konuşularak etkinliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu üniteye öğrencilere kazandırılması amaçlanan temel beceriler arasında, gözlem, iletişim, problem çözmeye, girişimcilik, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanım becerileri yer almaktadır.²⁴²

“Medya” konulu üniteye, öğrencilere medya ve medyadaki reklamlarla ilgili gözlem ve araştırma yapmalarını ve bu çalışmalarını sınıf ortamında sunarak etkinliği tamamlamaları amaçlanmaktadır. Bu üniteye, gözlem, araştırma, yaratıcı düşünme, sosyal ve kültürel katılım, eleştirel düşünme, iletişim, bilgi teknolojilerini kullanma, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma verilecek olan beceriler arasında yer almaktadır. Medya ve kültür ilişkisinde, öğrencilere öğretmen tarafından, medyanın kültürel yaşam üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin güncel örneklerle anlatılması beklenmektedir.²⁴³

²⁴⁰ MEB, RTÜK, **a.g.e.**, s. 7.

²⁴¹ MEB, RTÜK, **a.g.e.**, s. 32.

²⁴² MEB, RTÜK, **a.g.e.**, s. 33.

²⁴³ MEB, RTÜK, **a.g.e.**, s. 34.

“Televizyon” konulu ünite, öğrencilere çeşitli resim ve sorular aracılığıyla televizyonun diğer kitle iletişim araçlarına göre üstün yönleri üzerinde tartışma, sınıf gruplara ayrılarak kamu yayıncılığı ve özel yayıncılık ile ilgili olarak öğretmenlere araştırma yaptırılması önerilmektedir. Bu ünite, gözlem, araştırma, farklılıklara saygı duyma, dayanışma, paylaşım, eleştirel düşünme, yaratıcılık, girişimcilik ve Türkçe’yi doğru ve etkili kullanma, verilecek olan beceriler arasında yer almaktadır.²⁴⁴

“Aile, çocuk ve televizyon” konulu ünite, öğrenciler, her biri ders saatinde gerçekleştirilmek üzere 15 dakikalık bir çizgi film, sinema filmi ya da bir haber programının sınıfta incelenmesi önerilmektedir. Anket sonuçlarının sınıfta öğrenciler ile birlikte incelenmesi, verilecek kazanımlar arasında yer almaktadır. Öğrencilere ayrıca okul dışında bir reklam kuşağı izlemeleri sağlanarak, verilen gözlem formu üzerindeki soruları cevaplamaları ve sınıfta değerlendirmede bulunmaları beklenmektedir. Bu ünite, televizyon izleme alışkanlıklarının aile içi iletişime etkisi ile kişilerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları açısından etkileri üzerinde durulması önemli bulunmaktadır. Verilecek olan kazanımın etkinliği sırasında gerçeklik ve kurgu bağlamında, kimin, kime, neyi, hangi koşullarda ve hangi etkiyle söylediği örnek programlar üzerinde uygulamalı olarak, görüntü ve dil açısından çözümlenmeleri yer almaktadır.²⁴⁵

“Radyo” konulu ünite, öğrencilere, radyonun işlevleri ve özellikleri ile ilgili çeşitli soruların sorulması etkinlik örnekleri arasında yer almaktadır. Bu ünite, öğrencilerin Türk dilinin yanlış kullanımı, hem müzik programlarında hem de diğer programlarda örnekler ile işlenmeli, radyonun müzik kültürü üzerindeki etkileri hakkında durmaları ikinci kazanım içinde yer almaktadır.²⁴⁶

“Gazete ve dergi” konulu ünite, öğrencilere bulmaca verilerek, çıkan gazete ile ilgili temel kavramlar gazetede gösterilerek, haber ve fotoğrafların verilmiş şekli ve nedenleri ile birlikte örneklendirilmesi birinci ve ikinci kazanım

²⁴⁴ MEB, RTÜK, a.g.e., s. 35.

²⁴⁵ MEB, RTÜK, a.g.e., s. 36.

²⁴⁶ MEB, RTÜK, a.g.e., s. 37.

içinde yer almaktadır. Bu ünite; etik kurallara bağlılık, estetik, duyarlılık, özel yaşamın gizliliğine saygı, farklılıklara saygı duyma, sorumluluk, kültür mirasını yaşatmaya duyarlılık gibi temel değerler yer almaktadır. Manşet, sürmanşet, spot, mizanpaj, haber, fotoğraf, tiraj ve künye kavramları üzerinde durulması birinci kazanım içinde yer almaktadır. Gazetelerin yayın politikaları ile ekonomik beklentilerinin haber ve fotoğrafı nasıl etkilediği konusuna ikinci kazanımda değinilmesi gerekmektedir.²⁴⁷

“İnternet” konulu ünite, öğrencilere internetin doğuşu, dünü ve bugünü üzerine yöneltilecek çeşitli sorular ile bilgisayar laboratuvarlarında internet üzerinde arama motoru kullanma, haber okuma, e-posta alma ve gönderme etkinlikleri birinci ve ikinci kazanım içinde yer almaktadır. Bu ünite internetin öncelikli olarak bilgi ve habere ulaştırma ve bir haberleşme aracı olduğunun hatırlatılması gerekmektedir. Öğrencilerin ödev hazırlarken tamamen ödev sitelerine yönelmemeleri gerektiğinin özellikle belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca öğretmen tarafından internet ortamında oynanan şiddet vb. zararlı içerik taşıyan oyunların bireysel ve toplumsal sakıncaları konusuna vurgu yapılması gerektiği üçüncü kazanım içinde yer almaktadır²⁴⁸

3.3.5. İnternet Okuryazarlığı El Kitabı ve Katılımcı E-Vatandaşlık

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından basılan İnternet Okuryazarlığı El Kitabı'nda “Katılımcı Bir e-Vatandaş Olmak” isimli bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde aşağıdaki bilgilere yer verilmektedir;²⁴⁹

İnternet'in yaygın kullanımı ve yeni teknolojiler, büyüme ve istihdam için güçlü bir motor olmuştur ve bir çok vatandaşın hayat kalitesini arttırmıştır. Bütün vatandaşların sayısal ekonomiye bilgili katılımı daha geniş olur

²⁴⁷ MEB, RTÜK, a.g.e. , s. 38.

²⁴⁸ MEB, RTÜK, a.g.e. , s. 39.

²⁴⁹ **İnternet Okuryazarlığı El Kitabı**, Avrupa Konseyi, Bilgi Toplumu Projesinde İyi Yönetişim Siyasi İşler Müdürlüğü, Der. Janice Richardson (editör), Andrea Milwood Hargrave, Basil Moratille, Sana Vahtivouri, Dominic Venter ve Rene de Vries, Çevirenler Nuran Yardımcı, Pınar Ülkülü ve Mehmet Bora Sönmez, s. 68-69.

yazarlığın gelişimine bağlıdır. Bu konu, bağımsız görüşler oluşturmak ve toplum konularıyla faal olarak ilgilenmek için maruz kaldığımız değişik bilgilerin (görsel-işitsel içerik) eleştirel analizini içerir.

Vatandaşların toplumda faal olmaları için ne tür yeni beceriler gereklidir ?

- Bilgi ve iletişim teknolojileri günlük hayatımızın her yönüne hızla girmekte ve toplumda faal üyeler olmak için gerekli niteliklerin tipini değiştirmektedir.
- Kablosuz ağların ve üçüncü nesil cep telefonu teknolojisinin gelişmesi ile internet gelişmeye devam ettikçe, hem medya hem de internet okur yazarlığını aşacak biçimde bilgiyi etkin biçimde almak ve iletmek, bugünün teknolojisini kullanma yeteneğine verilen önemi artıracaktır.

E-vatandaş olmamıza yardım için internet hangi avantajları sağlamaktadır ?

- İnternet daha fazla bilgiyi daha hızlı yayımlamayı mümkün kılmanın yanı sıra vatandaşların herhangi bir ilgi alanındaki son gelişmelerden haberdar olmaları için bu bilgiyi sürekli olarak günceller.
- Geçmişte basının bizi bilgilendirmek için yayımlamayı seçtiği açıklamalara güvenmek zorundaydık; günümüzde çoğunlukla kaynağa giderek birinci elden bilgi elde edebiliriz.
- Vatandaşların daha bilgili olmaları, kendi ülkelerinde ve pan-Avrupa düzeyinde demokratik hayata daha iyi katılımlarını mümkün kılmaktadır.
- Kamu ve özel sektör kurumları tarafından toplanan coğrafi, trafik, kültürel ve turistik bilgiler vatandaşların hayatlarını büyük ölçüde zenginleştirmektedir. Bazı ülkelerde vatandaşlar, adreslerini resmi olarak değiştirmek, pasaport yenilemeye başvurmak veya eskiden oldukça zaman alan faaliyetler için İnternet'i kullanmaktadır. Ancak,

unutmayınız ki, özel bilgiyi çevrimiçinde verirken belli bazı önlemler alınmalıdır.

- İnternet ayrıca vatandaşların kamu veya gündelik hayatla ilgili konularda çevrimiçinde görüşme ve tartışmalara katılmalarını ve hatta e-oylama ile seçimlerde yer almalarını mümkün kılar.

Devamlı olarak güncellenen, nitelikli bilgiye erişmek, temel insan haklarının uygulanmasında vatandaşları daha iyi bir konuma getirir. Öte yandan, özellikle aşağıdaki, teknolojinin bu haklar üzerinde olumsuz etkileri konusunda ihtiyatlı olmalıyız:

- Bilgiye eşit erişim: sayısal bölünme, bilgi sahibi olanlarla olmayanlar arasında iki katmanlı bir toplum yaratmaktadır. Eğer bu durum devam ederse, daha şanssız olanlar aşamalı olarak ifade özerkliklerini kaybedeceklerinden, demokrasi tehlikeye düşecektir. Bilgiye doğrudan erişim olmadan, kendi düşüncemizi oluşturmamız olanaklı değildir ve dolayısıyla yeni teknolojilerin kullanımında daha becerili olanlar tarafından kolaylıkla yönlendirilebiliriz. Ek olarak, kamuya ilişkin bilgiler, demokratik ve sivil hayat için çok önemlidir ve özellikle ekonomik faaliyet için temel bir kaynaktır. Eğer herkes için eşit fırsatları güvence altına alacaksak, o zaman herkes için bilgiye eşit erişimi güvence altına alma ihtiyacımız ortaya çıkmaktadır.
- İfade özgürlüğü: günümüzde, hayatımızda bilgi ve iletişim teknolojileri o kadar önemli bir rol oynamaktadır ki, yakın zamanda sadece onların kullanımında becerili olanlar “seslerini” duyurabileceklerdir.
- Özel hayatın gizliliği hakkı: Bilginin iletim ve değişimi araçlarındaki büyük artış, kendimiz hakkındaki verileri ve böylece özel hayatın gizliliği hakkımızı korumamızın gerekliliğini gösterir.

3.3.6. Medya Okuryazarlığı Çalıştayı

30 Haziran- 1 Temmuz 2012 tarihlerinde Ankara'da Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğinde Medya Okuryazarlığı Çalıştayı düzenlenmiştir.²⁵⁰

Ülkemizde gerçekleştirilen medya okuryazarlığı uygulamalarında; karşılaşılan sorunların tespiti, çözüm önerilerinin getirilmesi ve mevcut uygulamaların verimliliğinin artırılarak, yaygınlaştırılması için pratiğe dönük uygulamaların geliştirilmesi amacıyla düzenlenen çalıştayda özellikle ülkemizde de oldukça hızlı bir şekilde yaygınlaşan internet, sosyal ağlar ve yeni medya alanlarındaki gelişmeler dikkate alınarak mevcut uygulamaların gözden geçirilmesi, Medya Okuryazarlığı Çalıştayının başlıca hedefi olarak belirlenmiştir.

Çalıştayda, Medya Okuryazarlığı Dersi Çalışma Grubu ve Yaşam Boyu Medya Okuryazarlığı olmak üzere iki temel çalışma grubu oluşturulmuş ve bu gruplar medya okuryazarlığı konusunda ülkemizdeki uygulamaları tartışmışlardır.²⁵¹

30 Haziran – 1 Temmuz 2012 tarihlerinde toplanan ve Medya Okuryazarlığı Dersi Çalışma Grubu ile Yaşam Boyu Medya Okuryazarlığı Çalışma Grubu olmak üzere 2 bölüm halinde çalışan Medya Okuryazarlığı Çalıştayı, hazırlanan çalışma grubu raporlarına dayanarak aşağıdaki hususları tavsiye etmektedir:²⁵²

Medya Okuryazarlığı Dersi Çalışma Grubu, temel olarak tüm uygulamalarda,

- Medya okuryazarlığı dersinin, uygulama ağırlıklı olarak (medya analizi ve üretimi) planlanıp yürütülmesini,

²⁵⁰ (Erişim), <http://www.medyaokuryazarligi.org.tr/cal1.html>, 18 Temmuz 2012.

²⁵¹ (Erişim), <http://www.medyaokuryazarligi.org.tr/cal3.html>, 18 Temmuz 2012.

²⁵² (Erişim), <http://www.medyaokuryazarligi.org.tr/cal9.html>, 18 Temmuz 2012.

- Yaşam boyu öğrenme kapsamında medya okuryazarlığı eğitiminin, öğrenci öğretmen aile üçgeninde ele alınmasını,
- Konuyla ilgili paydaşların (kamu kuruluşları, STK'lar, medya kuruluşları, sendikalar vb..) ve öğretmenlerin, katılımcı bir anlayışla sürece dahil edilmesini öngörmektedir.

Bu temel prensipler ışığında yürütülecek uygulamalarda aşağıdaki öneriler belirlenmiştir:

- Okul öncesinden itibaren bütün eğitim kademelerinde (ilkokul, ortaokul ve lise) ilgili derslerin öğretim programlarıyla ilişkilendirilerek verilmelidir.
- Ortaokul düzeyinde bu dersin bağımsız bir seçmeli ders olarak yerini alması ağırlıklı olarak önerilmiştir. Bu derste ölçme değerlendirme alternatif yöntemlerle (portfolyo düzenlenmesi vs..) yapılmalıdır. Seçmeli dersin veliler tarafından değerlendirilebilmesi için yeterli bilgilendirme yapılmalı ve bu seçimin elektronik ortamdan yapılabilmesi için gerekli teknik altyapı oluşturulmalıdır. Ancak bu düzeyde zorunlu olmasını destekleyen fikirler de vardır.
- Lise düzeyinde “medya okuryazarlığı ve uygulamaları” veya başka adlar altında aynı temada bir ders, seçmeli olarak sunulmalıdır.
- Medya okuryazarlığıyla ilgili program içerikleri sürekli yenilenmelidir. Bu konuda içeriklerin tespiti için kapsamlı bilimsel ihtiyaç analizleri yürütülmelidir. Temel medya okuryazarlığı becerilerini esas alarak tematik yaklaşım başta olmak üzere farklı yaklaşımlardan da faydalanılması (siber zorbalık, şiddet, çevreye duyarlılık, bilinçli tüketim, evrensel değerlerin desteklenmesi – cinsiyetçilik, ırkçılık, ayrımcılık vb..) gerekmektedir. İçerik oluşturulurken öğrencilerin kullandıkları medya ortamlarının ağırlıkları göz önüne alınmalıdır.
- Medya okuryazarlığı dersinin öğretim materyalleri hem yazılı hem de kitle iletişim araçları ortamlarında düzenlenmelidir. Bu materyaller, belli bir platformda (www.medyaokuryazarligi.org.tr) öğretmenlerin, ailelerin ve

öğrencilerin hizmetine sürekli güncellenerek sunulmalı, FATİH Projesi kapsamında ve Z-kitap ortamlarında yerini almalıdır. Öğretmenler, bu kaynaklardan hem kullanıcı, hem üretici olarak faydalanmalıdır.

- Her yıl farklı bir temada olmak üzere ulusal ve yerel paydaşlar da sürece dahil edilerek okullarda medya okuryazarlığı haftası düzenlenmelidir. Bu hafta kapsamında eğitim setleri hazırlanıp ortaya çıkan ürünler, okul ortamında paylaşılmalıdır.
- Medya okuryazarlığı dersi, alanında yetkin öğretmenler tarafından verilmelidir. Ancak öğretmenler çeşitli kaynaklardan gelebilmelidir. İletişim fakültesi mezunu öğretmenler olabileceği gibi, sosyal bilgiler, Türkçe alanlarından gelen öğretmenler de olabilir. İletişim fakültesi mezunlarının pedagojik formasyon almaları sağlanmalıdır. Türkçe, sosyal bilgiler gibi diğer disiplinlerden gelen öğretmenlerin ise iletişim fakültelerinde tezli ya da tezsiz yüksek lisans yaparak yetkinliklerin sağlanması teşvik edilmelidir.
- Halihazırda bu dersi veren öğretmenlerin mesleki gelişmelerinin sağlanması için mesleki hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Bu eğitimler, iletişim ve eğitim fakültelerinden alanlarında uzman akademisyenler tarafından yürütülmelidir.
- Bu çalıştayın kurumsallaştırılarak sürekliliğinin sağlanması ve sekreteryasının Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından yürütülmesi önerilmiştir.

Yaşam Boyu Medya Okuryazarlığı Çalışma grubunda;

- Medya ve medya okuryazarlığı kavramının tanıtılması,
- Sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması ve artırılması,
- Kurumlar arasında ortak çalışma, organizasyon ve görev tanımının yapılması,
- Aktif yurttaşlığın sağlanması,
- Bilinçli izleyici ile ilgili çalışmaların yapılması,
- Üniversitelerin katılımının sağlanması,

- Ailenin bilinçlendirilmesi için çalışmalar yapılması,
- Ruh ve beden sağlığına ilişkin olumsuz etkilere yönelik çalışmalar yapılması,
- Dini ve ahlaki değerlerin çarpıtılmasının önlenmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- İnsan hakları ihlallerine ilişkin çalışmalar yapılması tavsiye edilmiştir.

3.3.7. Medya Okuryazarlığına Yönelik Yapılan Diğer Çalışmalar

03 Mart 2011 günü Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun’un 37. maddesinin (r) bendine göre, “medya okuryazarlığının toplumun tüm kesimlerini içerecek şekilde yaygınlaştırılması amacıyla, başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere diğer kamu kurumları ile işbirliği yapma” görev ve sorumluluğu RTÜK’e verilmiştir.²⁵³

Çocukları ve gençleri cinsellik, şiddet, kötü alışkanlıklar, madde bağımlılığı ve kötü dil kullanımı gibi olumsuz öğeleri bünyesinde barındıran yayınlara karşı korumak olan Koruyucu Sembol Sistemi bu çalışmalardan biridir. Yine RTÜK tarafından medya okuryazarlığı için hazırlanmış olan ve medya okuryazarlığına yönelik yazılı materyalleri ve bu alana yönelik yapılmış olan araştırmaları barındıran bir internet sitesi yayınlanmaktadır. RtüK çocuk internet sitesinde ile çocuklar için kütle iletişim araçlarının kullanımı konusunda faydalı bilgilere yer verilmektedir. “İyi Uykular Çocuklar Projesi” ile de çocukların erken yatmasını sağlayarak onların geç saatlerdeki televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerinden korunmasını amaçlamaktadır. İzleyici temsilciliği uygulaması ile de izleyici ve dinleyicilerin görüşlerinin yayıncı kuruluşlara iletilebileceği bir platform kurulmuş ve medya okuryazarlığının yayıncıları da kapsayan yönünü kapsayan adımlar atılmıştır.

²⁵³ 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, RTÜK, Ankara, 2011, s. 36.

3.3.7.1. Koruyucu Sembol Sistemi

Koruyucu Semboller, televizyon yayınlarının çocuklar ve gençler üzerindeki olumsuz etkileri düşünülerek toplumun ihtiyaçları doğrultusunda RTÜK tarafından oluşturulmuştur. Bu proje, RTÜK bünyesinde oluşturulan bir komisyon tarafından yürütülmüştür. Bu komisyonda, uzmanlar ile üniversitelerin psikoloji ve iletişim fakülteleri ile tıp fakültelerinin ergen ve ruh sağlığı bölümlerinden öğretim üyeleri yer almıştır. Bu komisyon, yayınlarda kullanılacak olan sembollerin özelliklerini hem içerik, hem de yaş kistaslarına göre sınıflandırmıştır. Bu projede Hollanda Hükümeti tarafından Avrupa Birliği üyelik kriterlerinin yerine getirilmesinde aday ülkelere yardımcı olmak amacıyla oluşturulan MATRA-Katılım Öncesi Projeler Programı çerçevesinde bir fon kullanılmıştır.²⁵⁴

RTÜK tarafından 23 Nisan 2006 tarihinde hizmete sokulan Akıllı İşaretler uygulaması 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun'un 03.03.2011 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle resmîyet kazanmıştır. Söz konusu bu uygulama Kanunun altıncı bölümünde yer alan Özel Medya Hizmet Sağlayıcı Kuruluşlar başlığı adı altında bulunan 24. maddede düzenlenmiştir. Bu maddenin ilk fıkrası şu şekildedir: "Medya hizmet sağlayıcılar, koruyucu sembol sistemi kullanarak, izleyicileri program hizmetlerinin içeriği hakkında sesli veya yazılı olarak bilgilendirir."²⁵⁵ Bu uygulamanın ana amacı çocukları ve gençleri cinsellik, şiddet, kötü alışkanlıklar, madde bağımlılığı ve kötü dil kullanımı gibi olumsuz örnek oluşturabilecek davranışları bünyesinde barındıran yayınlara karşı korumaktır. Koruyucu semboller vasıtasıyla bir programın hangi saatte yayınlanmasının daha uygun olacağına karar verilebilmektedir. Ayrıca, bu semboller aracılığıyla yayınlanan bir programın hangi izleyici kitlesine hitap ettiği de anlaşılmaktadır. Böylece ebeveynler

²⁵⁴ RTÜK, Televizyon Yayınlarında Şiddet Konulu İlköğretim Öğrencileri Arası Kompozisyon Yarışmasında Ödüle Layık Görülen Eserler, Ankara, 2006, s. 202.

²⁵⁵ 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, RTÜK, Ankara, 2011, s. 23.

yayınlan bir programın çocukları için uygun olup olmadığını kolaylıkla denetleyebilmektedirler.

Koruyucu Semboller, yaş grubuna göre dört, içerik grubuna göre üç sembolden oluşmaktadır. Buna göre koruyucu semboller yaş grubuna göre şu şekilde tasnif edilmiştir: Bütün izleyicilerin izleyebileceği genel izleyici, 7 yaş ve üzeri izleyicilerin izleyebileceği 7+, 13 yaş ve üzeri izleyicilerin izleyebileceği 13+ ve 18 yaş ve üzeri izleyicilerin izleyebileceği 18+ sembolleri kullanılmaktadır. İçerik olarak ise şiddet ve/veya korku içeren yayınlar için bir sembol, cinsellik içeren yayınlar için bir sembol ve son olarak da olumsuz örnek oluşturabilecek yayınlar için başka bir sembol kullanılmaktadır.

3.3.7.2. Medya Okuryazarlığı Resmi İnternet Sitesi

Medya okuryazarlığına ilişkin Türkiye’de faaliyet gösteren en önemli internet sitesi www.medyaokuryazarligi.org.tr’dir. Bu internet sitesinde gerek medya okuryazarlığı gerekse Medya Okuryazarlığı dersi hakkında çeşitli materyaller ve bilgiler yer almaktadır. Bunların arasında medya okuryazarlığı hakkında bilgilendirici yazılar, çeşitli araştırmalar ve medya okuryazarlığına yönelik gerçekleştirilen yayınlar yer almaktadır. Ayrıca internet sitesinde ebeveynlere, medya çalışanlarına, öğrencilere ve öğretmenlere yönelik ayrı ayrı düzenlenmiş bölümler de bulunmaktadır.

3.3.7.3. RTÜK Çocuk Resmi İnternet Sitesi

RTÜK tarafından çocuklara yönelik hazırlanan RTÜK Çocuk isimli bir internet sitesi mevcuttur. (www.rtukcocuk.org.tr) Bu site aracılığıyla çocukların internette güvenli bir şekilde vakit geçirebilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca, bu internet sitesi aracılığıyla çocukların

bilgilendirilmesi de amaçlanmıştır. “RTÜK nedir?”, “Akıllı işaretler” ve “Ne izleyelim” başlıklı bölümler söz konusu bilgilendirici unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

3.3.7.4. İyi Uykular Çocuklar Projesi

RTÜK ve Televizyon Yayıncıları Derneği tarafından hazırlanan bu proje, çocukların erken yatmasını sağlayarak onların geç saatlerdeki televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerinden korunmasını amaçlamaktadır. Ayrıca proje, bu konuda ebeveynleri daha duyarlı olmaya teşvik etmeyi de hedeflemektedir. Bu proje kapsamında akşam 21.30’dan sonra yayınlanması öngörülen üç farklı çizgi animasyon aracılığıyla çocuklara “İyi Uykular Çocuklar”, “Haydi Çocuklar Uykuya” ve “Bugünlük Televizyon Yeter, Bütün Çocuklara İyi Geceler” mesajları verilmektedir. Bu çizgi animasyonlara ek olarak, hazırlanan spot filmler aracılığıyla hem ebeveynlere hem de çocuklara uykunun önemi anlatılmaktadır.

3.3.7.5. İzleyici Temsilciliği Uygulaması

29 Eylül 2006 tarihinde Televizyon Yayıncıları Derneği ile kamuoyuna duyurulan ve 8 Aralık 2006 tarihinde uygulanmaya başlanan “İzleyici Temsilciliği” uygulaması radyo ve televizyon kanallarında öz denetim uygulamasının kurulmasını hedeflemektedir. İzleyici Temsilciliği uygulaması ile radyo ve televizyon izleyicileri ve dinleyicileri, programlarla ilgili şikâyetlerini, görüşlerini, tepkilerini radyo ve televizyon yayın kuruluşlarına doğrudan bildirebilmektedirler. Bu talepler, kanal yönetimi tarafından düzenli olarak takip edilmekte, elde edilen veriler kanal yöneticilerine, yayın planlama çalışmalarında yardımcı olmakta, izleyiciler ve dinleyiciler görüş ve önerilerinin kanal yönetimi tarafından dikkate alınıp alınmadığını

görebilmektedirler. Bu durum radyo ve televizyon kanalları ile izleyiciler ve dinleyiciler arasında doğrudan bir etkileşim kurulmasını sağlamaktadır.

İzleyici Temsilciliği, medya hizmet sağlayıcıların yayınları hakkında izleyicilerin ve dinleyicilerin görüşlerini daha zamanlı ve geniş olarak öğrenme imkânı veren, öz denetim sisteminin yerleşmesine katkı sağlayan ve izleyicilere ve dinleyicilere söz hakkı vererek onlara sorumluluk yükleyen bir uygulamadır ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 22. maddesinde "İzleyici Temsilciliği" başlığı altında "Medya hizmet sağlayıcılar, ortak denetim ile öz denetim mekanizmalarının oluşturulması, izleyici ve dinleyicilerden ulaşan şikâyetlerin değerlendirilip kuruluşun yayın kuruluna sunulması ve sonuçlarının takip edilmesi amacıyla en az on yıllık mesleki tecrübeye sahip bir izleyici temsilcisi görevlendirirler. Belirlenen izleyici temsilcisi uygun vasıtalarla kamuoyuna duyurulur ve Üst Kurula bildirilir." ile 6. maddesinin 5. fıkrasında yer alan "Medya hizmet sağlayıcılar, yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde künye bilgilerini, iletişim adresini, izleyici temsilcisinin adını ve iletişim bilgilerini Üst Kurula bildirmek ve internet sitelerinde yayınlamak zorundadır." şeklinde yasal bir zeminde yer almaktadır.

3.3.7.6. Yayıncılık Etik İlkeleri

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Televizyon Yayıncıları Derneği tarafından, Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığı alanında yaşanan sorunlar karşısında radyo ve televizyon yayın kuruluşlarının etrafında uzlaşacakları ortak bir etik davranış zemini oluşturulması amacıyla 25 Mayıs 2007 tarihinde bir toplantı düzenlenerek Türkiye'deki çeşitli üniversitelerden medya etiği alanında önemli çalışmaları bulunan akademisyenlerin görüşlerine başvurulmuş ve genel yayıncılık etik ilkeleri ışığında taslak bir metin hazırlanmıştır. Hazırlanan bu taslak metin çalışmasının ikinci ayağını oluşturmak üzere de 25 Haziran 2007 tarihinde Televizyon Yayıncıları

Derneği üyeleri ile toplantı yapılarak uzlaşma sağlanmıştır. Aynı tarihte Televizyon Yayıncıları Derneği, Radyo Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği ve Yerel ve Bölgesel Televizyonlar Birliği ile bir toplantı düzenlenerek sektörde yer alan meslek örgütlerinin de metin üzerindeki görüşleri alınmış ve metin üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bunun sonucunda Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığı alanında ilk uygulama olan ve yayın kuruluşlarının, meslek örgütlerinin ve akademisyenlerin mutabakatı sonucunda belirlenen ve 12 maddeden oluşan “Yayıncılık Etik İlkeleri”, 3 Temmuz 2007 tarihinde, işbirliğinde bulunan tüm taraflarca imzalanarak taahhüt altına alınmıştır.

3.3.8. Ülkemizde Konuya İlişkin Yapılan Akademik Çalışmalar ve Araştırmalar

Türkiye’de, seçmeli Medya Okuryazarlığı dersinin başlaması ile akademisyen ve uzmanların da gündeminde medya okuryazarlığı daha çok yer almaya başlamış ve çeşitli araştırma ve değerlendirmeler yapılmış, üniversitelerde tezler hazırlanmış, makaleler yazılmış ve kitaplar yayınlanmıştır. Bu bölümde özellikle medya okuryazarlığı uygulamasına ve içeriğine yönelik olan çalışmalara yer verilmiş ve değerlendirme yapılmıştır.

Adnan Altun, seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı’nı incelemek ve değerlendirmek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Bu değerlendirmede dersin seçmeli olması, konu alanı analizi, toplumun ve bireyin ihtiyaçlarının analizi ve programın iç tutarlılığı temel inceleme ölçütleri olarak belirlenmiştir. Yapılan inceleme ve değerlendirmeler neticesinde öncelikle dersin seçmeli olmasının medya okuryazarlığı eğitiminin kapsamını ve etkililiğini azalttığı sonucuna varılmıştır. Mevcut programın hazırlanma aşamasında medya okuryazarlığı alanındaki çalışmalar kapsamlı olarak incelenmediği için konu alanı analizinin, ayrıca bireyin ve toplumun medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili ihtiyaçlarını ortaya koymaya yönelik yapılan çalışmaların yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Program kendi bünyesinde bir iç

tutarlılığa sahiptir, ancak medya okuryazarlığı çerçevesinde böyle bir sonuca ulaşmanın zor olduğu belirtilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler ülkemizde medya okuryazarlığı eğitiminin daha kapsamlı ve daha etkili bir şekilde ele alınması gerçeğini ortaya koymaktadır.²⁵⁶

Yine Adnan Altun, “Medya Okuryazarlığının Sosyal Bilgiler Programlarıyla İlişkilendirilmesi ve Öğretimi” adında bir doktora tezi hazırlamıştır. Altun tezinin sonucunda Medya Okuryazarlığı eğitimi yaklaşımımız gözden geçirilmelidir önerisinde bulunmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda medya okuryazarlığı eğitiminin mevcut programlarla ilişkilendirilerek yapılması önerilmektedir. Bunun yanında; ülkemizdeki medya okuryazarlığı eğitiminin sadece 6, 7 ve 8. sınıflarda seçmeli olarak verilen bir ders çerçevesine sıkıştırmak yerine okul öncesinden yetişkin eğitime doğru hayat boyu devam eden bir süreç olarak ele alınmasının doğru bir yaklaşım olacağı belirtilmektedir. Yine medya okuryazarlığının tüm vatandaşlara yönelik olarak yaygınlaştırılması gerektiğine dair de “Ebeveyn olsun ya da olmasın tüm yetişkinlerin de medyaya karşı bilinçlendirilmeye ihtiyacı vardır. Bu bilinçliliğin temeli de bir vatandaş olarak bireyin özelde hak ve görevleri konusunda genelde de her konuda doğru bilgiye ulaşmasına dayanmaktadır. Medyanın temel bilgi kaynağı olduğu günümüzde vatandaş olarak yetişkinlerin sansür, dezenformasyon, manipülasyon, propaganda, asparagas, yalan haber, kalıp yargı, önyargı, bakış açısı gibi doğru bilgiye ulaşmanın önündeki bir çok engeli nasıl aşacakları önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu aşamayan bireyin bilinçli bir yurttaş olması zor görünmektedir. Söz konusu sorunun ortadan kaldırılması ve bireylerin daha sağlıklı bir şekilde vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri

²⁵⁶ Adnan Altun, “Eğitim Bilim Açısından Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Programına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, Aralık 2009, s. 97-109.

için medya okuryazarlığı konusunda bir eğitimden geçmeleri kaçınılmazdır.” şeklinde önerilerde bulunmaktadır.²⁵⁷

Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu ile Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı'nı inceleyen Şermin Tekinalp ve Ayşen Akkor Gül'ün yaptıkları değerlendirme de, korumacı yaklaşım önkabullerini onaylar niteliktedir. Tekinalp ve Akkor Gül, öğretmenlere yardımcı olmak amacıyla hazırlanan materyallerin, çağdaş eleştirel medya okuryazarlığı anlayışı ile örtüşmediğinin altını çizirken, yeni kavram ve tekniklerin benimsenmediği böylesi bir yaklaşımın, medya okuryazarlığı eğitiminin istenilen düzeyde başarılı olamamasına, çocukların sığ eleştiriler içinde boğulmasına ve sonuç olarak eleştirel düşüncenin yeterince gelişmemesine neden olabileceğini vurgulamaktadırlar.²⁵⁸

Binark ve Gencil Bek' de, özellikle kılavuzun “Medya ve Etik” bölümünde öğretmenler için sıralanan ön hazırlık ilkelerinde yer alan “toplumun milli ve manevi değerlerine aykırı olmaması”, “yayınların müstehcen olmaması” gibi ilkeler ile RTÜK'ün de çokça eleştirilen yayın ilkeleri arasındaki benzerliğe dikkat çekerler. Göreceli bu ifadeler yerine, Binark ve Gencil Bek, cinsiyetçilik, ırkçılık, savaş kışkırtıcılığı gibi, Türkiye’de temsil bakımından sorunlu konulara duyarlı, eleştirel yeni bir yaklaşımın geliştirilmesinin önemini belirterek bu haliyle, Türkiye’deki medya okuryazarlığını ise eleştirel değil, muhafazakar bir medya okuryazarlığı olarak tanımlamaktadırlar.²⁵⁹

Osman Yılmaz Kartal gerçekleştirdiği yüksek lisans tez çalışmasında Ortaöğretim 10. sınıf öğrencilerinin televizyon dizilerindeki mesajları algılamalarında medya okuryazarlığının etkisi üzerine eğitim bilimleri

²⁵⁷ Adnan Altun, **Medya Okuryazarlığının Sosyal Bilgiler Programlarıyla İlişkilendirilmesi ve Öğretimi**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara , 2010, s. 236-239.

²⁵⁸ Şermin Tekinalp, Ayşen Gül Akkor, “Eleştirel Medya Okuryazarlığında Anahtar Kavramlar: Okullarımızdaki Medya Okuryazarlığı Programı”, **Çocuk Hakları Ve Medya**, Ed. Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul, Çocuk Vakfı Yayınları, 2011, s.413.

²⁵⁹ Binark, Gencek Bek, **a.g.e.** , s.91-94.

perspektifinden bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Kartal, medya okuryazarlığının, öğrencilere, televizyon dizilerindeki mesajları analiz edip değerlendirme becerisi kazandırdığını bulgulamıştır.²⁶⁰

Selin Çetinkaya'nın yüksek lisans tez çalışması ise bilinçli medya kullanıcıları yaratma sürecinde medya okuryazarlığının önemine odaklanmaktadır. Medya okuryazarlığını bir toplumsal dönüşüm projesi olarak ele alan Çetinkaya, çalışmasında, RTÜK ve MEB ortaklığında başlatılan projelerin ne ölçüde başarılı olduğu tartışmalarını araştırmasına dahil etmektedir. RTÜK ve MEB tarafından hazırlanan Öğretim Programı ve Kılavuzu'nun, medya okuryazarlığı kavramı ve medya okuryazarlığının önemi konusunda yeterli içeriğe sahip olduğunu, medya okuryazarlığı projesinin temel yaklaşım ve amaçlarının program ve kılavuzda açık ve düzgün bir dille belirtildiğini, ideal bir program olarak tasarlandığını ifade eden Çetinkaya, dersin başarısına ilişkin kaygıların temel sebebi olarak klasik eğitim anlayışının yerleşik olduğu eğitim yapısını işaret etmektedir.²⁶¹

Tuğba Asrak Hasdemir'de insan hakları açısından yapılan çalışmaları değerlendirmiştir. "Medya okuryazarlığı dersindeki resmi aktörlerden biri olan RTÜK'ün web sitesinde de konuya ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Burada yer alan bilgilere göre, medya okuryazarlığı yazılı ve yazılı olmayan, büyük çeşitlilik gösteren formatlardaki (televizyon, video, sinema, reklamlar, internet vb.) mesajlara ulaşılma, bunları çözümüleme, değerlendirme ve iletme yeteneği kazanabilmek amacıyla, izleyiciye medya iletilerini doğru algılayabilecek donanımı ve zamanla iletiler üretebilme yeteneğini kazandırmak amacını taşımaktadır. İzleyicinin medyayı bilinçli okuması, kendini rahat ifade edebilmesi, toplumsal hayata daha aktif ve yapıcı katılımı medya okuryazarlığının katkısıyla pekiştirilecektir. RTÜK'ün yaklaşımında,

²⁶⁰ Osman Yılmaz Kartal, **Ortaöğretim 10. Sınıf Öğrencilerinin Televizyon Dizilerindeki Mesajları Algılamalarında Medya Okuryazarlığının Etkisi**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2007,

²⁶¹ Selin Çetinkaya, **Bilinçli Medya Kullanıcıları Yaratma Sürecinde Medya Okuryazarlığının Önemi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

medya okuryazarlığının öneminin “kontrol” ve “denetim” kavramları aracılığıyla tanımlandığı görülmektedir. Vurgu, gerçek dünya ile medya arasındaki sınırın ayırt edilmesi üzerindedir.”²⁶²

Hasdemir’e göre Kılavuz ve Öğretmen El Kitabı’nda ağırlıklı olarak tercih edilen yaklaşım, çocuğun, eleştirel bir bakış kazandırılarak medya kullanımında etkin bir özne olmasını sağlamak yerine, çocuğu medyanın olumsuz etkilerinden korumayı amaçlamaktadır. Ayrıca, söz konusu kaynaklarda iletişimle ilgili bilgi ve anlatımlar büyük ölçüde ana akım liberal yaklaşım çerçevesindedir ve bu tercih de korumacı yaklaşımı destekler niteliktedir.²⁶³

Kılavuz ve Öğretmen El Kitabı’nda konu başlıklarına bakıldığında, eleştirel olmaktan çok, ana akım medya okuryazarlığı anlayışına uygun bir yaklaşımın izleri görülmektedir. İzleyiciyi yalnızca maruz kaldığı medyanın etkisini denetlemekle sınırlandıran bu yaklaşımda, medya sistemine ve işleyişine ilişkin arka plana ve siyasal, ekonomik, toplumsal belirleyenlerin süreçteki rollerine fazla girilmemekte, konu başlıkları medyayı, bağlamsız bağımsız mesajların aktığı bir yer olarak ele almaktadır. İletişim kuramlarının ana akım çalışmalarında başvurulan etki analizlerine paralel olarak, etki odaklı bir tanımlama yapıldığı görülmektedir.²⁶⁴

Kitabın geneline bakıldığında, MEB’in Medya Okuryazarlığı dersleri için önerdiği kaynakların çokluğu, çeşitliliği, farklı görüşlere, yaklaşımlara sahip araştırmacı ve akademisyenlerin eserlerine yer veren tutumunun aksine, liberal ana akımcı bir söylem ve daha önce de değindiğimiz gibi çocuğu “korumacı” bir anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Kitap, çocuğun medyadan korunması üzerine inşa edilmiştir. Oysa çocuğa, insan hak ve özgürlüklerinin anlamını, uygulamalarını da içerecek biçimde yaşamını zenginleştirecek, farklı bir bakış açısı kazandıracak bütünlüklü, eleştirel, karşılıklı etkileşimi hedefleyen bir eğitim programı oluşturulmalıdır. Böyle bir

²⁶² Asrak Hasdemir, **a.g.e.** , s.318.

²⁶³ Asrak Hasdemir, **a.g.e.** , s.322.

²⁶⁴ Asrak Hasdemir, **a.g.e.** , s.322.

programla çocuk, medyadan korunmanın yanında ve ötesinde, farklı başlıklar altında öğrendikleriyle, medyayı ve medya kaynaklı ürünleri, eleştirel bir gözle yaklaşma, inceleme, sonuçlar çıkarma ve uygulamaya sokma becerisini kazanabilir. Medya okuryazarlığı dersi kapsamında yararlanılacak kaynaklarda, yukarıda belirttiğimiz hedefe uygun olarak, öğrenciye medyanın sermaye yapısı, ürünlerin ortaya çıkış süreci, medyadaki çalışma koşulları, çalışma yöntemleri gibi, medyadaki örgütlenmeye ve işleyişe ilişkin bilgiler verilmelidir. Ayrıca, medya sektörünün homojen bir yapısı olmadığı göz önüne alınırsa, bu sektörde yer alan ve öne çıkan grupların yanı sıra egemen medyanın dışında kalan basın yayın organlarının sahiplik yapısı, yayın politikaları ve söz konusu politikaların ürünlere yansımaları da, örnekleriyle birlikte ders kapsamında ele alınmalıdır. Böylece öğrenci, medya dolayısıyla kendisine ulaşılan basılı ve görsel bilgiyi, mesajı çözümlenebilme, eleştirebilme, belli bir bağlama oturtabilme gibi niteliklerle donatılabilir. Bir başka deyişle burada amaç, yalnızca çocuğu medyadan, medyanın zararlı etkilerinden korumak değil, öğrenciye, haberler, bilgilendirmeler, karikatürler, işitsel, görsel malzemeler vb. gibi medyadan akanların niteliğini kavrayabilme, bu gözle süzgeçten geçirerek yararlanma olanağının sağlanmasıdır. Eğitici seminerlerinde de öngörülen, dersin malzemelerle ve öğrencinin etkin katılımıyla işleme biçimi ele alındığında, bu amacı gerçekleştirmeye uygun ders malzemesi seçimleri görülmektedir. Ama *Öğretmen El Kitabı ve Kılavuz* bu eğilimi destekler nitelikte değildir.²⁶⁵

“Türkiye, Finlandiya ve İrlanda İlköğretim Programlarının Medya Okuryazarlığı Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde Özlem Apak, “UNESCO’nun da belirttiği gibi korumacı ve savunmacı medya okuryazarlığı eğitiminden bilinçlendirmeci medya okuryazarlığı eğitimine geçiş yapılması medya okur yazarı bireylerin yetişmesi bakımından önemlidir. Bu doğrultuda üç ülkenin programlarında da bir takım düzenlemelere gidilmesi gerektiği söylenebilir. Ancak bilinçlendirme yaklaşımının en alt düzeyde olduğu programlara sahip olması açısından

²⁶⁵ Asrak Hasdemir, *a.g.e.*, s.324.

Türkiye'deki medya okuryazarlığı programında daha fazla bilinçlendirmenin vurgulandığı bir düzenleme yapılması önerilebilir.”²⁶⁶ şeklinde yine korumacı medya okuryazarlığı eğitimi anlayışından katılımcı ve eleştirel medya okuryazarlığı anlayışına geçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Seher Şeylan'da Medya Okuryazarlığı ders uygulamalarında Dünya üzerinde görülen aksaklıkları incelediği tezinde “Bu çalışmanın sonucunda görüldüğü üzere, topluma medya konusunda bilinçli, eleştirel bireyler kazandırmak amacı ile yola çıkan medya okuryazarlığı, bugün hala korumacı anlayışını sürdürmektedir. Oysa medya okuryazarlığının amacı, bireyi medyanın olası zararlarından korumak için onu tamamen kitle iletişim araçlarından uzak tutmak değildir. Kişiyi, çocuk yaşlardan başlamak üzere kitle iletişim araçlarını doğru kullanmayı öğretmektir.”²⁶⁷ şeklinde değerlendirmeler yapmaktadır.

Mehmet Çelik, “Egemen İdeolojinin Bir Aracı Olarak Medya ve Eleştirel Farkındalığın Gerekliliği: Medya Okuryazarlığı”, adlı doktora tezinin sonuç bölümünde, eleştirel farkındalığın ve eleştirel pedagojiden beslenen medya okuryazarlığının gerekli olduğunu vurgulayarak, eleştirel farkındalık sayesinde, önce dünyayı farklı okuma; eleştirel medya okuryazarlığı sayesinde ise, hem dünyanın yanlış okunmasının engellenmesi hem de medya metinleri sayesinde gerçekleştirilen egemen ideolojinin yeniden üretiminin sonlandırılarak bilinçli okumanın gerçekleşmesi sağlanabilecektir.” demektedir.²⁶⁸

Müge Toker Erdoğan'da medya okuryazarlığı dersini veren öğretmenlere yönelik bir saha araştırması yapmıştır. Görüşme yapılan

²⁶⁶ Özlem Apak, **Finlandiya ve İrlanda İlköğretim Programlarının Medya Okuryazarlığı Eğitimi Açısından İncelenmesi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2008, s. 115.

²⁶⁷ Seher Seylan, **Medya Okuryazarlığı Ders Uygulamalarında Dünya Üzerinde Görülen Aksaklıklar**, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2008, s.97.

²⁶⁸ Mehmet Çelik, **Egemen İdeolojinin Bir Aracı Olarak Medya ve Eleştirel Farkındalığın Gerekliliği: Medya Okuryazarlığı**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Genel Gazetecilik Bilim Dalı, 2008, yayınlanmamış doktora tezi, s.260.

öğretmenlerin hepsinin ortak noktalarından biri *Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*'ni kullanmalarındadır ve söz konusu görüşmeler, özellikle bu materyale ilişkin değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Öğretmenler de onlar için temel bir kaynak niteliğine sahip *Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*'nın yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilere yönelik kaynak kitabın olmaması da öğretmenler tarafından bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Ders kapsamında kullanılan materyallerin yetersizliği yanında öğretmenlerin bu alandaki formasyon eksiklikleri de ciddi boyuttadır. Görüşme yapılan beş öğretmenden dördü bu konuda herhangi bir eğitim almamıştır. Bununla birlikte medya konusunda herhangi bir eğitim almamış öğretmenlerin yeterliliklerinin artırılması ve gelişimlerinin sağlanması için atölye çalışması vb. herhangi bir destekleyici çalışma da başlatılmamıştır. Bu da proje yürütücüleri olan MEB ve RTÜK'ün konuya verdiği önemi ve ilgiyi ortaya koymaktadır. Ders kapsamında kullanılan materyallerin yetersizliği ve öğretmenlerin bu alanda eğitilmiş olmamaları nedeniyle dersin işleniş biçimi, etkinliği, verimliliği öğretmenlerin istekliliği ve kendi çabasıyla sınırlı kalmaktadır.²⁶⁹

Yine Erdoğan dersin korumacı bir yaklaşım yerine, öğrencilerin medyanın üretim yapılması, işleyişi ve içeriği konusunda sorgulayıcı olmalarını teşvik edecek biçimde eleştirel bağlamda ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.²⁷⁰

Diğdem Sezen medya okuryazarlığının ülkemizdeki uygulamasını şu şekilde değerlendirmektedir; "İletişim Fakülteleri perspektifinden medya okuryazarlığı dersi, İletişim Fakültesi mezunlarına bir istihdam imkanı olarak görülmektedir. İletişim fakültesi dekanları, dersi verecek kişilerin analiz yaparak görüş bildirebilmesi için medyaya yakın olmaları gerektiğini, iletişim fakültesi mezunlarına eğitim fakültelerinde formasyon sağlanmasıyla

²⁶⁹ Müge Toker Erdoğan, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okuryazarlığının Rolü**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2010, s. 145-146.

²⁷⁰ Toker Erdoğan, a.g.t. , s. 147.

konunun çözülebileceğini belirtmişlerdir.²⁷¹ Dersin branş dersi olarak, alanında doğrudan deneyim sahibi İletişim Fakültesi mezunları tarafından verilmesi avantaj gibi gözükmele beraber, eleştirel medya değerlendirme ve üretme becerilerinin eğitim alanının diğer veçhelerine aktarılması açısından bir dezavantaja dönüştürülmemeli, medya okuryazarlığı becerileri farklı branşlara da entegre edilmelidir.²⁷²

Diğdem Sezen yaptığı değerlendirmelerin sonunda “Katılımcı demokrasinin önemli bir unsuru olarak sivil toplum kuruluşları, kütüphaneler, müzeler de yeni medya aracılığıyla katılıma imkan sağlayacak projeler geliştirmeli, bireylerin birlikte çalışacağı informel öğrenme ortamları oluşturacak projeler geliştirerek bu sürece tamamlayıcı katkıda bulunmalıdırlar. Katılımcı kültürün oluşumunda yeni medya okuryazarlığı becerilerine sahip bireyler yetiştirmek, sayılan paydaşların ayrı yollar belirlemesi ile değil, ortaklaşa birbirini tamamlayacak projeler ortaya koymasıyla mümkün olabilir.” şeklinde değerlendirmelerde bulunmaktadır.²⁷³

Ülkemizde gerçekleştirilen medya okuryazarlığı dersine ilişkin en kapsamlı ve en güncel araştırma olan Medya Okuryazarlığı Dersi Araştırması, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı tarafından yapılmıştır. Araştırmanın saha kısmını oluşturan yüz yüze mülakata dayalı anket uygulaması 28 Kasım ile 2 Aralık 2011 tarihleri arasında profesyonel ekipler tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı ilköğretim okullarının 7. ve 8. sınıflarında seçmeli olarak verilmekte olan Medya Okuryazarlığı dersinin öğrenciler üzerindeki etkisini, öğrencilerin ve öğretmenlerin bakış açısından hareketle tespit etmektir. İki kısımdan oluşan araştırmanın birinci boyutunu öğrenciler oluşturmuştur. Dersin öğrenciler üzerindeki etkisini test etmek için

²⁷¹ “İletişimcilere Öğretmenlik Umudu”, (Erişim),

<http://www.haber7.com/haber/20071110/Iletisimcilere-ogretmenlik-umudu.php?gID=279451>,

20.08.2011 aktaran Diğdem Sezen, **Katılımcı Kültürün Oluşumunda Yeni Medya Okuryazarlığı: ABD ve Türkiye Örnekleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon, Sinema Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, 2011, s.397.

²⁷² Sezen, **a.g.t.** s.397.

²⁷³ Sezen, **a.g.t.** s.429.

bu dersi alan öğrencilerin yanı sıra almayan öğrenciler de araştırmaya dahil edilerek iki grubun tutum ve davranışları arasındaki farklılıklara bakılmıştır. Araştırmanın ikinci boyutunu ise Medya Okuryazarlığı dersini veren öğretmenler oluşturmuştur. Öğretmenlerin dersin içeriği ve etkinliği hakkındaki görüşlerinin yanında, dersle ilgili Milli Eğitim Bakanlığı ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun yetkili birimlerinden beklentileri bu bağlamda tespit edilmiştir.²⁷⁴ Araştırma Sonuçlarına Göre;

Araştırma açısından önem arz eden Medya Okuryazarlığı dersinin iletişim araçlarının önemsenmesinde rol oynayıp oynamadığı konusuna bakıldığında, burada televizyon ve radyo dışındaki iletişim araçları konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Başka bir deyişle, Medya Okuryazarlığı dersini alan öğrencilerle almayan öğrencilerin radyo ve televizyonu önemseme düzeyi arasında anlamlı bir farklılık yoktur.²⁷⁵

İletişim araçlarına güven konusunda Medya Okuryazarlığı dersini alan öğrencilerle almayan öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Başka bir deyişle, iki öğrenci grubu bu konuda benzer bir tutuma sahiptir.²⁷⁶

İletişim araçlarını kullanma sıklığı konusunda Medya Okuryazarlığı dersini alanın da herhangi bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, bu dersi alanlarla almayanlar iletişim araçlarını aynı sıklıkta kullanmaktadır.²⁷⁷ Öğrenciler dersi aldıktan sonra televizyon, bilgisayar, internet ve telefona daha az zaman ayırmaya başlamıştır. Dolayısıyla Medya Okuryazarlığı dersi, öğrencilerin iletişim araçlarına ayırdığı zaman konusunda kendilerinde bir farkındalık meydana getirmiştir.²⁷⁸

²⁷⁴ RTÜK, **Medya Okuryazarlığı Dersi Araştırması**, Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi, Ankara, 2012, s.3.

²⁷⁵ RTÜK, **a.g.a.** , s. 7.

²⁷⁶ RTÜK, **a.g.a.** , s. 7-8.

²⁷⁷ RTÜK, **a.g.a.** , s. 8.

²⁷⁸ RTÜK, **a.g.a.** , s.10.

“Öğrenciler Medya Okuryazarlığı dersi hakkında ne tür beklentilere sahiptir?”, araştırmada yer verilen konulardan biri de budur. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin önemli bir kısmı dersi yararlı bulmakta ve devam etmesini istemektedir. Ancak, dersin daha zevkli ve eğlenceli hale getirilerek, belli bir kitaba dayanarak, değişik araç ve gereçlerle desteklenerek verilmesinin daha yararlı olacağına ilişkin bir kanaat, öğrencilerde baskın olarak hakimdir. Öğrencilere göre ders bu şekilde hem daha eğlenceli hale gelecek, hem de daha kalıcı etkilere sahip olacaktır.²⁷⁹

Öğretmenlerin % 75'i Medya Okuryazarlığı dersiyle ilgili herhangi bir ön çalışmada bulunmamıştır. Dersi vermeden önce dersle ilgili herhangi bir ön çalışmada bulunan öğretmen oranı yalnızca % 25 düzeyindedir. Öğretmenlerin katıldığı ön çalışma, genelde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen bilgilendirme toplantılarıdır. Bununla birlikte öğretmenlerin bir kısmı zümreler düzeyinde yapılan çalışmalara katılırken, bir kısmı da RTÜK ile MEB tarafından ortaklaşa düzenlenen bilgilendirme çalışmalarına katılmıştır.²⁸⁰

Öğretmenlerin RTÜK ve MEB tarafından internet ortamında hazırlanan Medya Okuryazarlığı dersiyle ilgili bilgi ve kaynaklar hakkındaki bilgi düzeyleri ve kanaatleri de araştırma kapsamında test edilmiştir. Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin % 58'i RTÜK ve MEB tarafından hazırlanan internet ortamındaki web sayfasından haberdar iken, % 42 düzeyindeki bir kesimi bundan haberdar değildir. Haberdar olanların genel olarak ilgili siteden yararlandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, araştırma bulgularına göre ilgili web sitesinden haberdar olan öğretmenlerin % 76'sı bu siteden yararlanmıştır. Yine söz konusu siteyi bilen öğretmenlerin % 65'i bu siteyi yararlı bulmaktadır. Araştırma verilerine göre RTÜK ve MEB tarafından dersle ilgili sunulan bilgi kaynaklarından haberdar olan öğretmenlerin sürece dahil olarak kendilerini dersle ilgili olarak geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak dikkate değer bir öğretmen kitlesinin bu bilgi kaynaklarından haberi

²⁷⁹ RTÜK, a.g.a. , s.10.

²⁸⁰ RTÜK, a.g.a. , s.11.

bulunmamaktadır. Zira öğretmenlerin verdiği bilgiye göre, dersle ilgili piyasada başka bir bilgi kaynağı da bulunmamaktadır. Nitekim araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan öğretmenlerin % 79'u Medya Okuryazarlığı dersiyle ilgili yeterli bilgi kaynağı bulunmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla en önemli bilgi kaynağının RTÜK ve MEB tarafından hazırlanan web sayfası olduğu anlaşılmaktadır.²⁸¹

Medya Okuryazarlığı dersini veren öğretmenlerin bakış açısına göre bu ders, öğrenciler için büyük önem arz etmektedir. Buradan hareketle, öğretmenlerin önemli bir kısmı dersin zorunlu olarak tüm öğrencilere verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim araştırma bulgularına göre öğretmenlerin % 52'si bu şekilde düşünmektedir. Böyle bir derse ihtiyaç duyulmadığını belirten öğretmenlerin oranı sadece % 2.6 düzeyindedir. Öğretmenler, Medya Okuryazarlığı dersinin neden zorunlu olarak verilmesini istemektedir? Bu soruya ilişkin cevaplara bakıldığında, öğretmenlerin genel olarak Medya Okuryazarlığı dersinin hem öğrencilerin, hem de ailelerin bilinçli biçimde iletişim araçlarını takip etmelerinde olumlu rol oynadığını düşündüğü görülmektedir. Bu şekilde düşünen öğretmenlere göre, bilgi çağında, öğrenciler çok sayıda değişik tehditlerle karşı karşıya bulunmaktadırlar. Böyle bir ders, öğrencilerin yanı sıra ailelerinin de bu tür tehditlere karşı korunmasında olumlu rol oynamaktadır.²⁸²

Medya Okuryazarlığı dersini veren öğretmenlerin önemli bir kısmı, dersin müfredatını içerik bakımından yeterli bulmaktadır. Ders içeriğini sorgulamak üzere öğretmenlere yöneltilen, "Medya Okuryazarlığı dersini içerik bakımından yeterli buluyor musunuz?" şeklindeki soruya, öğretmenlerin % 73'ü "Evet yeterli buluyorum" şeklinde cevap vermiştir. Ders içeriğinin yeterli bulunmasıyla ilgili olarak öğrencilerle öğretmenler arasında dikkate değer düzeyde bir kanaat farklılığının bulunduğunu belirtmek gerekir. Öğrenciler dersin belli bir kaynağa dayanılarak verilmesini ve mümkünse

²⁸¹ RTÜK, a.g.a. , s.11.

²⁸² RTÜK, a.g.a. , s. 11-12.

daha fazla geliştirilmesini beklerken, öğretmenler dersi bu haliyle yeterli bulmaktadır.²⁸³

Ülkemizde uygulanmakta olan medya okuryazarlığı dersine ilişkin tüm değerlendirmelere bakıldığında; derse ilişkin müfredatın dünyadaki gelişmelerin aksine eleştirel değil korumacı bir anlayışta olduğu, derse ilişkin kaynakların ele aldığı medya konusundaki çeşitliliğe karşın sadece ders kitabıyla kısıtlı olduğu, dersi veren öğretmenlerin derse ilişkin yeterli donanımda olmadığı, medya küçük yaşlardan itibaren hayatımıza girerken dersin sadece bir sene seçmeli olarak okutulduğu, bu durumun da ders verimliliğini düşürdüğü şeklinde hedeflenen amaçların çok uzağında bir uygulama ile karşı karşıya olduğu tespit edilmektedir.

Sonuç olarak yukarıdaki tüm değerlendirmelere bakıldığında dersin başta belirlenen hedeflerden çok uzakta kaldığı ve amaçlara ulaşamadığı görülmektedir. Bununla birlikte medya okuryazarlığı sadece eğitimin konusu da değildir, aynı zamanda sosyal muhalefetin siyasi ve ideolojik bir sorunu, bir bileşenidir, kimi zaman yeni bir sosyal hareket olarak sınıflandırılmaktadır.²⁸⁴ Ancak ülkemizde gelinen noktaya bakıldığı zaman henüz dersle ilgili uygulama ve yaklaşımlarda sıkıntı olduğu ve medya okuryazarlığının sosyal bir hareket olmanın çok ötesinde olduğu görülmektedir.

²⁸³ RTÜK, **a.g.a.**, s. 12.

²⁸⁴ Zeliha Hepkon ve Oya Şakı Aydın, “Medya Okuryazarlığına Politik Bir Bakış: Medya Okuryazarlığı Hareketi”, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 45.

SONUÇ

Demokrasi, günümüzde üzerinde en çok durulan ve tartışılan kavramların başında gelmektedir. Tüm dünyada kabul edildiği üzere şimdiye kadar ki en gelişmiş yönetim biçimi tartışmasız bir şekilde demokrasidir. Hiç kimsenin kendi kendini egemen ilan edemeyeceği, kayıtsız şartsız bir iktidar iddiasında bulunamayacağı, yönetme yetkisinin kaynağının yalnızca halka dayandırılarak meşrulaştırılabileceği anlayışının gelişmesiyle tüm dünyada en yaygın yönetim biçimi olan demokrasi günümüzde yönetim biçimi olarak tanımlanmanın çok daha ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır.

Ancak demokrasinin, belli bir tarihsel ve kültürel gelişmeye dayanan ve toplumda karşılığını bulması gereken aşağıdan yukarıya bir hareket olması dünya üzerinde farklı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan zorlamayla getirilen demokrasiler uzun ömürlü olmadığı gibi doğal seyrinde kurulan demokrasilerin de yaşatılabilmesi için gerekli şartların sürekliliği sağlanmadığı zaman devam edemediği görülmektedir. Demokrasi kültürünü oluşturamamış ve sürekliliğini sağlayamamış toplumlarda demokrasinin şekli gerekleri yerine getirilse bile demokrasi toplumun tamamına ve hayatın tüm aşamalarına yayılamaz. Sürekliliği sağlanamamış ve kesintiye uğrayan bir demokrasi de hiçbir zaman kendisinden beklenenleri sağlayamayacaktır.

Bir toplumda, bireyler birbirlerinin görüşlerine ve düşüncelerine saygı gösterdikleri ölçüde o toplumda demokrasi olgusu gelişecektir. Bireylerin kendi aralarında demokrasi sınırları içerisinde saygı gösterebilmelerinin yolu ise birbirlerini anlamaları ve siyasal sisteme katılım göstermeleri ile olmaktadır. Bunun temel koşulu ise tüm toplumda şeffaf bir iletişim sisteminin bulunmasına bağlıdır. Vatandaşların toplumsal olaylara ve siyasete, siyasal kararların alınması sürecine katılmaları ise genellikle medya ya da diğer iletişim araçları ile gerçekleşmektedir. Medya, demokratik sürecin vazgeçilmez bir ögesidir, çünkü halkın birer vatandaş olarak haklarını kullanabilmesi için gerekli olan enformasyonu sağlamasından ötürü yurttaşlar, medya aracılığıyla olayların yorumlanmasına ve tartışmalara

katılabilirler, toplumun gelişimini ve siyasal tercihleri etkileyen tutumlar edinebilirler ve eylemlerde bulunabilirler. Bu süreçte medya, vatandaşların görüşlerine ve düşüncelerine yer veren bir organ olarak önemli bir işlev üstlenmektedir. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte halkın kamuoyundaki tartışmalara katılımı daha kolay hale gelmiş ve daha etkin katılım mümkün olmuştur. Yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internet tabanlı uygulamalar, siyasete ilişkin tartışmalara halkın da katılımını sağlayabilen en önemli araç haline gelmiştir. Bu açıdan yeni iletişim teknolojileri, toplumsal açıdan demokrasinin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlama potansiyeline sahiptir.

Her ne kadar yeni iletişim teknolojilerinin, özellikle de internetin; kolay erişim, otoritelerden bağımsız örgütlenme, ifade özgürlüğünün sınırsız olması, içerik denetiminin zor olması, siyasal katılımı artırması, sivil toplumu genişletmesi gibi demokrasiye katkı yapan özellikleri olsa da internete ve bilgisayar teknolojilerine erişim sorunu, enformasyonun bolluğu ve ticarileşmesi, internet üzerinde tekellerin kurulması, devlet ve özel sermaye tarafından tüketiciye dönüşen vatandaşın denetlenmesi için yoğun kullanımı, aşırı bireysel kullanımı ve kullanım amaçları vb. sorunlar; demokratikleştirici potansiyelin sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Medyanın demokrasiye katkı yapabilmesi için özellikle vatandaşların medya ile girdikleri ilişkilerinde edilgen değil etken olmaları, katılımcı ve aktif birer vatandaş olarak medya tarafından yönlendirilen değil medyayı yönlendiren bir bilinçle hareket etmeleri gerekmektedir.

İşte bu noktada, demokrasiye hizmet eden bir medya-vatandaş ilişkisi için devreye medya okuryazarlığı girmektedir. Medya okuryazarlığı, ifade özgürlüğü ve bilgi edinme hakkı açısından, her vatandaşın sahip olduğu temel haklarının bir parçasıdır ve demokrasiyi kurmak ve desteklemek için çok gereklidir. Çünkü günümüz dünyasında medya okuryazarı olmayan bir bireyin kendini ifade etme imkanı yoktur. Medyanın hayatımızda edindiği yeri artırıp, dolaşıma giren görüntü, ses ve yazıların büyük bir kısmını oluşturur

hale gelmesi, artık klasik okuryazarlığın yetersiz kalması ve ancak tüm duyularla yerine getirilebilen medya okuryazarlığının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Medya okuyazarı bir birey; medyayı etkili ve akıllı bir biçimde kullanır; medya mesajlarını değerlendirirken eleştirel düşünür; farklı kaynaklardan sağlanan bilgilerin güvenilirlik ve geçerliliğini değerlendirir; görsel imgeleri nasıl “okuyacağını” bilir; çeşitli kültürlerin farkına varır ve çoklu bakış açılarına değer verir; farklı medya formlarını kullanarak kendini açıkça ve yaratıcı olarak ifade eder; mesajların, inançlar, değerler, davranımlar ve demokratik süreç üzerindeki etkilerini tanımlar. Sosyal yaşam içinde ve medyada yer alan önyargıların farkına varır ve önyargılara karşı tedbir alır, böylece her türlü ayrımcılığın karşısına geçer.

Dünyada demokrasi-medya ilişkisinin problemlili yapısından dolayı medya okuryazarlığı hareketi gelişmiş ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde oldukça fazla çalışmalar yapılmış, kurumsallaşmış gelişmeler sağlanmıştır. Hal böyleyken dünyadaki gelişmeler paralelinde Türkiye’deki demokrasi-medya ilişkisini ve medya okuryazarlığı konusundaki gelişmeleri değerlendirmek gerekirse; Türkiye’nin iki asırlık demokratikleşme süreci, sürekli gerçekleşen yap-bozlar nedeniyle bir türlü kurumsallaşamamıştır. Türkiye’de demokratik kurum ve kurallara rağmen demokrasinin işlemeyişinin esasta siyasal alışkanlık ve kültürle ilişkili olduğu görülmektedir. Bir ülkede demokrasinin kurumsallaşabilmesi için toplum katında demokratik değerlerin ve kültürün varolması gereklidir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kitle iletişim araçları, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerle doğru orantılı olarak şekillenmektedir. Özellikle, siyasetin tüm alanları kapsayan etkin rolü, iletişim alanında da aynı biçimde etkili olmuştur. Kitle iletişim araçlarının görevi haber ve bilgi vermek suretiyle kamuoyunu bilgilendirerek, kamuoyunun serbestçe oluşmasına katkı sağlamaktır. Ancak, Türkiye’de demokrasi bilinci ve kültürü tam olarak gelişmediğinden medya, Batı toplumlarının aksine kamuoyunu bilgilendirmek yerine, akıl vererek, doğrudan doğruya kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Bu

durum da Türkiye’de demokrasi-medya ilişkisinin problemlili bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur.

Türkiye’de de medyanın toplumsal hayatta giderek artan etkisi, tüm dünyada olduğu gibi akademisyenleri ve ilgili devlet kurumlarını medya okuryazarlığı çalışmalarına yöneltmiştir. Ülkemizin 2004 yılından itibaren 8 yıllık bir medya okuryazarlığı tecrübesi oluşmuştur. Yukarıda değindiğimiz gibi özellikle Batı toplumlarındaki medya okuryazarlığı uygulamalarına bakıldığı zaman sivil toplumun ve öğretmenlerin ciddi boyutta sürece dahil olduğu ve toplumsal talebin her daim canlı bir şekilde devlet kurumlarının önünde gittiği görülmektedir. Ülkemizdeki uygulamalarda ise devlet kurumlarının süreci başlatıp yürüttüğü ve sivil toplum kuruluşlarının işleyişe yeterince dahil olamadığı görülmektedir.

Demokrasi kültürünün gelişmesine ve aktif vatandaşlığına katkıda bulunması beklenen ve dünyadaki farklı ülke uygulamalarında bu yönü ön plana çıkarılan medya okuryazarlığı konusunda bugüne kadar ülkemizde yapılan çalışmalar değerlendirildiği zaman; dersin seçmeli olmasının medya okuryazarlığı eğitiminin kapsamını ve etkililiğini azalttığı, seçmeli olarak verilen bir ders çerçevesine sıkıştırmak yerine okul öncesinden yetişkin eğitime doğru hayat boyu devam eden bir süreç olarak ele alınması gerektiği, medyanın temel bilgi kaynağı olduğu günümüzde etkin bir vatandaş olarak yetişkinlerin sansür, dezenformasyon, manipülasyon, propaganda, asparagas, yalan haber, önyargı, bakış açısı gibi doğru bilgiye ulaşmanın ve demokrasi kültürünü geliştirmenin önündeki bir çok engeli aşacak içerikte bir medya okuryazarlığı anlayışının gelişmediği, medya okuryazarlığı müfredatı için geliştirilen kitapların ve eğitim anlayışının çocuğun, eleştirel bir bakış kazandırılarak medya kullanımında etkin bir özne olmasını sağlamak yerine, çocuğu medyanın olumsuz etkilerinden korumayı amaçladığı, izleyiciyi yalnızca maruz kaldığı medyanın etkisini denetlemekle sınırlandıran bu yaklaşımda, medya sistemine ve işleyişine ilişkin arka plana ve siyasal, ekonomik, toplumsal belirleyenlerin süreçteki rollerine fazla girilmediği, ders kapsamında kullanılan materyallerin yetersizliği yanında öğretmenlerin bu alandaki formasyon eksikliklerinin de ciddi boyutta olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; demokrasinin ülkemizdeki gelişim süreci, demokrasi anlayışı ve kültürü değerlendirildiği zaman demokrasinin yönetici elitler tarafından tam olarak sindirilemediği, güçlü merkezîyetçiliğin ve buna bağlı olarak güçsüz kalan toplum kesimlerinin varlığı nedeniyle demokrasinin topluma yayılmadığı ve tabandan beslenen bir demokrasinin gelişemediği görülmektedir. Medya okuryazarlığı konusundaki gelişmeler değerlendirildiği zaman yine demokrasi serüvenimize benzer şekilde dünyadaki gelişmelerden farklı olarak devlet eliyle başlatıldığı ve yürütülmeye devam edildiği, medya okuryazarlığı anlayışında kullanıcının katılımcı ve eleştirel boyutunu ihmal eden korumacı anlayışın hakim olduğu, halk tarafından ve sivil toplumca desteklenen bir yapıya kavuşamadığı görülmektedir. Dünyada medyaya ilişkin hiçbir konuyu açıkta bırakmayacak şekilde oldukça kapsayıcı olan medya okuryazarlığı Türkiye’de devlet kurumları tarafından oldukça sınırlı bir şekilde ele alınmış ve adeta eldeki yetkileri vatandaşla paylaşmaktan kaçarcasına sadece zararlı içerikten korunmak olarak anlatılmıştır. Bu haliyle medya okuryazarlığından ziyade medya eğitimi içeriğine uygun bir yaklaşım tarzı benimsenmiştir.

Medya okuryazarlığının sahip olduğu demokrasiyi geliştirme potansiyelinin anlaşılıp kullanılabilmesi için öncelikle konunun muhatapları ve taraflarınca yani hem devlet kurumları hem de sivil toplumca medya okuryazarlığının medya karşısında yalnız kalan bireyi korumak için yola çıkan bir anlayışla değil bireyin katılımcı ve vatandaş yönünü önde tutan, yeni medyanın kullanıcı ve taraflarından biri olarak gören bir anlayışla ele alınması gereklidir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1998
- AKAL, Cemal Bali “Devlet, Yasa, Hakimiyet”, **Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1999
- ALEMDAR, Korkmaz **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Ed. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1999
- ALTUN, Adnan “Medyadaki Kalıpyargıların (Stereotiplerin) Üstesinden Gelmek İçin Medya Okuryazarlığı”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, MEB, Yıl 10, sayı 111, Mayıs 2009, s.20-24.
- ALTUN, Adnan “Tavsiye Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Medya Okuryazarlığı Eğitimi Vizyonu”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Aralık, 2011, s 58-86
- ALTUN, Adnan “Unesco’nun Medya Okuryazarlığı Eğitimi Faaliyetlerine Toplu Bir Bakış (1977-2009)”, **Milli Eğitim Dergisi**, yaz 2011, yıl 40, sayı 191, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/191.pdf, s. 86-102.
- ALTUN, Adnan “Eğitim Bilim Açısından Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Programına Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 3, Aralık 2009, s. 97-109.
- ALTUN, Adnan **Medya Okuryazarlığının Sosyal Bilgiler Programlarıyla İlişkilendirilmesi ve Öğretimi**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara , 2010

- APAK, Özlem **Finlandiya ve İrlanda İlköğretim Programlarının Medya Okuryazarlığı Eğitimi Açısından İncelenmesi** , Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi , 2008
- ARNHART, Larry **Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. A. Kemal Bayram, İstanbul, Adres Yayınları, 2004
- AVŞAR, Zakir DEMİR, Vedat **Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim**, Ankara, Piramit Yayıncılık, 2005
- AYDIN, Mustafa **Güncel Kültürde Temel Kavramlar**, İstanbul, Açılım Kitap, 2011
- BİLGİ, Muhittin “Türkiye’de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, sayı 3, Aralık 2011, s. 49-60.
- BİLGİN, Nuri “Cumhuriyet Fikri ve Yurttaşlık Kimliği”, **75 Yılda Tebedan Yurttaşa Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998
- BİNGÖL, Yılmaz **Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları**, Ed. Yılmaz Bingöl, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2011
- BİNARK, Mutlu GENÇEL BEK, Mine **Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2007
- CILGA, İbrahim “Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151, 2004
- ÇELİK, Mehmet **Egemen İdeolojinin Bir Aracı Olarak Medya ve Eleştirel Farkındalığın Gerekliliği: Medya Okuryazarlığı** , Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Genel Gazetecilik Bilim Dalı, 2008, yayınlanmamış doktora tezi
- ÇETİNKAYA, Selin **Bilinçli Medya Kullanıcıları Yaratma Sürecinde Medya Okuryazarlığının Önemi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

ÇUKURÇAYIR, M. Akif **Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi**, Konya, Çizgi Kitap Evi, 2002

DAĞI İhsan POLAT, Necati **Herkes İçin Demokrasi Ve İnsan Hakları**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004

DAĞTAŞ, Erdal İnternet, Katılımcı Demokrasi ve Yurttaşlık Hakları, **XII. "Türkiye'de İnternet" Konferansı 8-10 Kasım 2007**, Ankara, s. 254-266

DAHL, Robert A., **Demokrasi ve Eleştirileri**, çev. Levent Köker, Ankara , Türk Siyasi İlimler Derneği ile Türk Demokrasi Vakfı , 1993

DAHL, Robert A., **Demokrasi Üzerine**, çev. Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010

DOĞAN K. Nalan, TAŞKÖPRÜLÜ S. Süha, "Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Medya Okuryazarlığı Kavramı Bağlamında Medyayı Kullanmaya Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi", **İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı, 32, 2008, s. 81-96.

DURGUN, Şenol, **Modernleşme ve Siyaset**, Ankara, A Kitap Binyıl Yayınevi, 2010

DURGUN, Şenol "Türk Yönetim Kültüründe Devlet Anlayışı",**Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları Sempozyumu**,Bildiriler Kitabı, 13-16 Ekim İstanbul, Ankara, Kav Yayınevi, 2012, s. 168-180.

DURDUN , Davut "Kurumsallaşamayan Siyaset", *Yeni Şafak*, 18 Mart, 2009 (Erişim)

<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?t=18.03.2008vey=DavutDursun>, 15
Nisan 2012

ELMAS, Esra KURBAN, Dilek **İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2011

ELMAS Esra, KURBAN Dilek, SÖZERİ Ceren, **İktidarın Çarkında Medya: Türkiye’de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2012

EBENSTEİN, William **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, çev. İsmet Özel, İstanbul, Şule Yayınları, 1996

ERDOĞAN, Mustafa **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2003

ERDOĞAN, Müge Toker **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okuryazarlığının Rolü**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2010

EROĞUL, Cem **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, Ankara, İmge Yayınları, 1999

DAMLAPINAR, Zülfikar Ed. **Medya ve Siyaset**, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008

FEDOROV, Alexander “Media Education and Media Literacy: Experts’ Opinions”, **UNESCO: MENTOR. A Media Education Curriculum for Teachers in the Mediterranean The Thesis of Thessaloniki**, First Version, 2003

GİDDENS, Anthony **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000

GÜNGÖR Nazife, **İletişim Kuramlar Yaklaşımlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011

- HASDEMİR, Asrak Tuğba Medya Okuryazarlığı ve İnsan Hakları: Türkiye Örneği, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2009
- HEPER, Metin “Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez- Kenar İlişkisi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 9-10, 1980, s.3-35.
- HOBBS Renee, “Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma”, çev. Melike Türkan Bağlı, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, cilt:37, 2004, s.122-140
- İŞİK, Metin **Kitle İletişim Sistemleri**, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2002
- İŞİK, Metin **Türkiye ve Dünya Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri**, Konya, Eğitim Kitabevi, 2002
- İNAL, Kemal **Medya Okuryazarlığı Elkitabı**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2009
- İRVAN, Süleyman der. **Medya, Kültür, Siyaset**, Ankara, Ark Yayınları, 1997
- KAPANİ, Münci **Politika Bilimine Giriş**, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1998
- KAYA, A. Raşit **Kitle İletişim Sistemleri**, Ankara, Teori yayınları, 1985
- KARAÇOR, Süleyman “Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:16, Sayı 2, 2009, s. 121-131
- KARTAL, Osman Yılmaz, **Ortaöğretim 10. Sınıf Öğrencilerinin Televizyon Dizilerindeki Mesajları Algılamalarında Medya Okuryazarlığının Etkisi**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2007

- KERVEGAN, Jean François, RAYNAUD, Philippe, RIALS, Stephane **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, çevirenler İsmail Yerguz, Necmettin Kamil Sevil, Emel Ergun, Hüsnü Dilli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- KELLNER, Douglas SHARE, Jeff “Toward Critical Media Literacy: Core Concepts, Debates, Organizations, And Policy”, **Discourse: Studies in The Cultural Politics of Education**, Vol. 26, No. 3., 2005 s. 369-386
- KILIÇ, Selim “Kamuoyu Oluşum Sürecinde Sosyal Hareketler ve Medya”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 2, 2009, s.150-167
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, **Cumhuriyet ya da Birey Olmak**, Ankara, İmge Kitap Yayınları, 1994
- KIVİSTO, Peter, **Sosyolojinin Temel Kavramları**, çev. İhsan Çapcıoğlu, Sefer Yavuz, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2008
- KURT, Adile Aşkim KÜRÜM, Dilruba “Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış” , **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, yıl 2, sayı 2, s. 20-34
- LIVINGSTONE, Sonia THUMİM, Nancy “Assessing The Media Literacy Of Uk Adults”, **A Review Of The Academic Literature**, sayı 48, Mart, 2003
- LIVINGSTONE, Sonia “The Changing Nature and Uses Of Media Literacy”, **London School of Economics and Political Science**, 2003
- MASTERMAN Len, **Teaching the Media**, London and New York, Routledge, 1985
- MEB, RTÜK, **İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu**, Ankara, 2006

- MCQUAİL, Denis **Kitle İletişim Kuramı**, çev. Haluk Yüksel, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi, 1994
- PAKSÜT, Fatma **Platon ve Platon Sonrası**, Ankara, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1980
- PHİLLİPS, Anne **Demokrasinin Cinsiyeti**, çev. A. Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 1995
- OKTAY, Mahmut **İletişimciler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2000
- ÖNÜR, Nimet “Toplumsal İlişkiler Sürecinde İletişim”, **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Sevinç Güçlü, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2005
- ÖNAL H. İnci, “**Medya Okuryazarlığı: Kütüphanelerde Yeni Çalışma Alanı**”, (Erişim) tk.kutuphaneci.org.tr/index.php/tk/article/download/2017/4012, 22 Nisan 2012, s. 335-359.
- ÖZKAN, Abdullah **Siyasal İletişim**, İstanbul, Nesil Yayınları, 2004
- ÖZMAN, Aylin COŞAR, Simten “Yönetselden Yaşamsal Demokrasi Pratiği” **Liberalizm Devlet Hegomanya**, Der. E. Fuat Keymen, Everest Yayınları, İstanbul, 2002
- ÖZBUDUN, Ergun Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu, Levent Köker, Ankara, , Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1996
- RİCHARDSON, Janice ed, **İnternet Okuryazarlığı El Kitabı**, Avrupa Konseyi, Bilgi Toplumu Projesinde İyi Yönetişim Siyasi İşler Müdürlüğü, Andrea Milwood Hargrave, Basil Moratille, Sana

Vahtivouri, Dominic Venter ve Rene de Vries, Çevirenler Nuran Yardımcı, Pınar Ülkülü ve Mehmet Bora Sönmez

RTÜK, **Medya Okuryazarlığı Dersi Araştırması**, Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi, Ankara, 2012

RTÜK, Medya Okuryazarlığı Tarihçesi, (Erişim)
<http://www.medyaokuryazarligi.org.tr/tarihce.html>, 12 Mart 2012

RTÜK, Uluslararası Medya Okuryazarlığı Paneli, (Erişim)

http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=ff50855b-76e0-4d7b-81f6-9589a833abf9 , 12 Mart 2012

RTÜK, Medya Okuryazarlığı Tarihçesi, (Erişim)
<http://www.medyaokuryazarligi.org.tr/tarihce.html>, 12 Mart 2012

RTÜK, Medya Okuryazarlığı Tarihçesi, (Erişim)
<http://www.medyaokuryazarligi.org.tr/tarihce.html>, 12 Mart 2012

SAN, Coşkun “İnsan Hakları Çerçevesinde Kimi Güncel Sorunlar”, **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, sayı 49, Haziran- Aralık, 1994, s. 379-387

SARIBAY, Ali Yaşar **Siyasal Sosyoloji**, İstanbul, Der yayınları, 1994

SARIBAY, Ali Yaşar “Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi”, **Birikim Dergisi**, Sayı 32, Aralık, 1991, s. 17-24.

SAYLAN, Gencay, **Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi**, Ankara, Todaie Yayıncılık Bürosu, 1998

SARICA, Murat **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1996

SEZEN, Diğdem **Katılımcı Kültürün Oluşumunda Yeni Medya Okuryazarlığı: ABD ve Türkiye Örnekleri** , İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon, Sinema Anabilim Dalı,
yayınlanmamış doktora tezi, 2011

SEYLAN, Seher **Medya Okuryazarlığı Ders Uygulamalarında Dünya Üzerinde Görülen Aksaklıklar**, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2008

SOYSAL, İsmail **Fransız İhtilali ve Türk – Fransız Diploması Münasebetleri (1789 – 1802)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999

SUNAR, İlkey **Demokrasi Türkiye Serüveni**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2010

ŞAHİN, Ali TEMİZEL, Handan TEMİZEL, **Metehan Türkiye’de Demokrasiden E-Demokrasiye Geçiş Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar**, (Erişim) http://e-demokrasi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=31:tuerkiyede-demokrasiden-e-demokrasiye-geci-suereci-ve-karlanlan-sorunlar&catid=7:makaleler&Itemid=21, 14 Eylül 2011

ŞAHİN, Abdurrahman **Eleştirel Medya Okuryazarlığı**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011

ŞENEL, Alaeddin Ankara, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996

ŞENER, Gülüm **“İnternet ve Demokrasi İlişkisine Dair Eleştirel Bir Yaklaşım”**, (Erişim) <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/internetvedemokrasi.pdf>, 17 Nisan 2012

TAŞKIRAN N. Öncel, **Medya Okuryazarlığına Giriş**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007

- TEKINALP, Şermin AKKOR, Ayşen Gül “Eleştirel Medya Okuryazarlığında Anahtar Kavramlar: Okullarımızdaki Medya Okuryazarlığı Programı”, **Çocuk Hakları Ve Medya**, Ed. Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul, Çocuk Vakfı Yayınları, 2011
- THOMANN, Elizabeth JOLLS, Tessa Literacy for the 21st Century An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education, Center for Media Literacy, 2003
- THOMANN, Elizabeth “Media Literacy: A Guided Tour of the Best Resources for Teaching”, **The Clearing House**, Cilt: 76, Sayı: 6, 2003
- THOMANN, Elizabeth JOLLS, Tessa **21. Yüzyıl Okuryazarlığı: Medya Okuryazarlığına Genel Bir Bakış ve Sınıf İçi Etkinlikler** , çev. Cevat Elma, Alper Kesten, Ankara, Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hizmetleri, 2008
- THOMAN, Elizabeth, International Media Literacy Conference: ‘New Directions in Media Education’ , 1990, (Erişim), <http://www.medialit.org/reading-room/unesco-convenes-international-media-literacy-conference-toulouse> , 18.03.2012
- THEİSS, Elizabeth, HİBBİNG, Morse and John R, Citizenship and Civic Engagement, **Annual Review Political Science**, Vol:8, 2005, s.227-249.
- TİLLY, Charles **Demokrasi**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2011
- TİMİSİ, Nilüfer **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara, Dost Kitabevi, 2003
- TURAM, Emir **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1994

- TÜRKOĞLU, Nurçay ŞİMŞEK, Melda Cinman Ed., **Medya Okuryazarlığı**, Kalemus Yayınları, İstanbul, 2007
- UYGUN, Oktay **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2003
- ÜNLÜER, A. Oğuz “3984 Sayılı Radyo Televizyon Yasası Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Öneriler”, **Selçuk İletişim**, Cilt 1, Sayı 3, 2000,18-24
- VURAL, Sacide **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri**, Ankara, Bilim Yayınları, 1994
- YEŞİL, Rüştü **Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2002
- YILMAZ, Aytekin **Modern Demokrasi, Gelişimi ve Sorunları**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000
- YILDIRIM, Selahattin **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, İstanbul, Kent Basımevi, 1993
- YURTSEVEN, Reyhan “**Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Demokratik Tutumları**” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003
- WALZER, Michael “Citizenship”, **Political Innovation and Conceptual Change**, der. Terence Ball, James Farr ve Russell L. Hanson, New York, Cambridge University Press, 1989, s. 211-219.
- WALZER, Michael, Demokrasinin Tanımı, (Erişim) http://e-demokrasi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=3 , 21 Mart 2012

WALZER, Michael, Gateway To The European Union, Study on the Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe, Country Profile 4.0, (Erişim) web:<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1326> , 18 Mayıs 2011

WALZER, Michael, "Project Description", European Charter for Media literacy, (Erişim), <http://ecml.pc.unicatt.it/english/description/description.htm>, 18 Mayıs 2012.

WALZER, Michael, Mentor, Study Current on Media literacy in Europe, Chapter I Approaches – existing and possible – to media literacy, (Erişim), 2008, http://www.mediamentor.org/files/attachments/Study_Media_Literacy_in_Europe.pdf, 18 Nisan 2012

WALZER, Michael, Recommendations addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation UNESCO Adopted by the Vienna Conference "Educating for the Media and the Digital Age" 18-20 April 1999, (Erişim), <http://www.mediamanual.at/en/pdf/recommendations.pdf> , 15 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Germany v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/germany.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Austria v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/austria.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Portugal v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/portugali.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Hungary v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/hungary.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile United Kingdom v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/uk.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile United Kingdom v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/uk.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile France v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/france.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile France v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/france.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Italy v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/italy.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, Study on the current trends and approaches to media literacy in europe, Country Profile Ireland v 4.0, (Erişim) <http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/ireland.pdf>, 12 Mart 2012

WALZER, Michael, <http://www.medyakuryazarligi.org.tr/cal1.html>, 18 Temmuz 2012.

WALZER, Michael, <http://www.medyakuryazarligi.org.tr/cal3.html>, 18 Temmuz 2012.

WALZER, Michael, <http://www.medyakuryazarligi.org.tr/cal9.html>, 18 Temmuz 2012.

ÖZET

OKTAY, Hüseyin Tuğrul. Demokrasi Kültürünü Geliştirme Aracı Olarak Medya Okuryazarlığı: Türkiye Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Tez çalışmasının amacı problemlili olduğunu varsaydığımız demokrasi-medya ilişkisinin çözümünde medya okuryazarlığının sağlayabileceği katkıları göstermek ve Türkiye uygulamasını değerlendirmektir. Demokrasi halk iktidarı anlamına geldiğinden, demokratik bir sistemde kamuyu ilgilendiren bütün olayların açık bir şekilde cereyan etmesi ve kamuyla ilgili kararların kamuoyunda açıkça tartışılması gerekmektedir. Günümüzde medyadan sağlıklı bir kamuoyu oluşumuna ve demokratik düzenin işleyişine katkıda bulunması beklenmektedir ancak medya ile ilgili demokratik beklentilere, medyanın demokratik rollerini belirleyen kuramların varlığına rağmen bugün medya bu görevlerini tam olarak yerine getirememektedir. Medyaokuryazarlığı, vatandaşları siyasal sınıflandırma yapabilen, toplumsal tartışmaları anlayan ve bunlara katılabilen ve sadece seçim sürecinde değil demokratik hayatın tüm aşamalarında karar verebilen hale getirebilecek bir projeksiyona sahiptir. Bu çalışmada, problemlili olduğunu varsaydığımız medya-demokrasi ilişkisinden yola çıkarak “medya okuryazarlığı”nın bu problemlili ilişkiyi düzeltme imkan ve yeterlilikleri sorgulanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde demokrasinin dünyadaki gelişimine ve günümüzdeki anlamına, demokratik bir ortamdan beklentilere değinilerek demokratik bir ortamda bulunması gereken şartlar ve demokrasi kültürü ele alınmıştır. İkinci bölümde medya okuryazarlığının tanım ve özelliklerine yer verilerek medya mesajlarının nasıl değerlendirilmesi gerektiğine bakılmış ve medya okuryazarlığı eğitiminin, demokrasi kültürünün oluşumuna verebileceği katkılar değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde öncelikle Türkiye’deki demokratik ortama, demokratik kültüre ve demokrasi-medya ilişkisine değinilmiştir. Daha sonra ülkemizdeki medya okuryazarlığı uygulamasına değinilerek özellikle uygulamaya yönelik akademik çalışmalar ve kamuoyu

araştırmaları değerlendirilmiştir. Değerlendirme kısmında özellikle ülkedeki demokrasi kültürü ile medya okuryazarlığı anlayışının gelişimi arasındaki paralelliğe dikkat çekilmiştir. Çalışma sonucunda her ne kadar dünyada en yaygın yönetim biçimi demokrasi olsa da farklı kültürel ortamlardan dolayı farklı farklı demokrasi anlayışlarının geliştiği ve bu durumun sadece yönetim biçiminde değil ele alınan tüm konularda ülkeler arası farklılıklara yol açtığı gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

1. Demokrasi
2. Demokrasi Kültürü
3. Medya
4. Medya Okuryazarlığı
5. Türkiye'de Demokrasi Kültürü

ABSTRACT

OKTAY, Hüseyin Tuğrul. Media Literacy as a Tool for Developing Culture of Democracy: The Case of Turkey, Master Thesis, Ankara, 2013.

Objective of thesis is to demonstrate the contribution media literacy can make to the resolution of democracy-media relationship presumed to be problematic and to evaluate its application in Türkiye. Since democracy means public rule, all processes and decisions in a democratic system concerning the public must be discussed openly. Today, the Media is expected to contribute to the formation of a healthy public opinion and operation of the democratic system, but although theories defining the expectations and roles concerning democracy exist, Media fails to fulfill its duties. Media literacy enables citizens to formulate political classification, comprehend and participate in public discussions, and it possesses a transformative projection causing involvement not only during election periods but also in rendering decisions at all phases of democratic life. Commencing with Media-Democracy relationship presumed to be defective, in this study the corrective ability and capabilities of "media literacy" has been questioned. First section considers the historic development of democracy and its current conceptualization while dealing with expectations from a democratic environment, and conditions required as well as culture of democracy are discussed. Second section considers the definition and characteristics of media literacy including how media messages should be evaluated, and the contributions media literacy education can make to the formation of democratic culture has been assessed. Third section primarily deals with the democratic environment in Türkiye, democratic culture and considers the democracy-media relationship. This is followed by the application of media literacy in our Country, especially academic studies relating to its implementation and public opinion polls have been evaluated. In the discussion section attention has been drawn in particular to the

parallelism between national democracy culture and the development of media literacy. Although democracy is the most widely spread method of public administration around the world, study concludes that varying concepts of democracy due to different cultural environments have evolved and this situation has led to international differentiation not only in the style of management but also in conduct of all global subjects.

Key Words:

1. Democracy
2. Culture of Democracy
3. Media
4. Media Literacy
5. Culture of Democracy in Turkey